PACCALET
și COUSTEAU
În căutarea Atlantidei

EDITURA ARTEMIS

PACCALET şi COUSTEAU

ÎN CĂUTAREA ATLANTIDEI

„Îmi place să visez
că în abisurile oceanice odihnesc, intacte,
zidul de aur al templului lui Poseidon
şi meterezul de orichalc…”

A. T’Serstevens
Periplul insulelor atlantide

Faimosul episod al trecerii mării Roşii, care urmează după cele zece plăgi ale Egiptului, poate, şi el, să fie interpretat în termeni geologici. Cu ocazia exploziei din Santorin, marea s-a retras departe de țărm timp de aproximativ o jumătate de oră, mai înainte de a reveni sub forma unui formidabil val *tsunami,* înalt de mai multe zeci de metri. Un grup de fugari a reuşit să treacă peste un braț de mare astfel secat; urmăritorii lor au pierit poate luați de talaz… (Detaliu dintr-o gravură din secolul al XIX-lea).

1

Poseidon ne onorează în felul său

FOTOGRAFIA MIRACULOASĂ – „PAPA FLASH”, SCUFUNDĂTORII ŞI CEILALȚI – CAII DE MARE – UN PLATAN DE DOUĂ ORI MILENAR – ÎNGROPAT ÎN MÂL – TOATE ASTEA PENTRU O OALĂ DE NOAPTE!

Marea Egee pare mai albastră ca de obicei. *Calypso* este legănată de o hulă uşoară. În văzduh, pe deasupra capetelor noastre, zboară pescăruşi. Ne scăldăm în lumină.

Aici, timpul pare să fi rămas pe loc. Am venit să ancorăm în legendă. Secolele au schimbat prea puțin aceste insule greceşti, unde istoria şi mitologia se confundă. Aceleaşi vânturi care au umflat pânzele lui Ulise ne mângâie chipurile. Sunt regele Itacăi şi mă aştept să-l văd pe Polifem ieşind din peştera lui, sau pe Nausica şi pe tovarăşele ei coborând la râu… Niciodată mai mult ca astăzi n-am încercat sentimentul că trăiesc *Odiseea în realitate.*

Calypso a făcut popas în apele apărate ale golfulețului Sfântul Gheorghe între două promontorii stâncoase ale insulei Dia. Această insulă stă de strajă în nordul Cretei, în fața portului Iráklion (vechiul Candia). Suntem în căutarea Atlantidei.

Puține mituri exercită o asemenea fascinație asupra oamenilor. Puține legende au făcut să se viseze atât. Pentru fiecare dintre noi, evocarea acestui continent pierdut este cea a vârstei de aur, a fericirii, a belşugului de bogății şi a armoniei dintre popoare. Este poate mai cu seamă povestea simbolică şi minunată a originilor tăinuite ale înțelepciunii.

Nu mă gândisem niciodată că într-o zi mă voi apuca să caut acest improbabil univers. Citisem, ca toată lumea, ceea ce se scrisese. Mai exact, parcursesem o infimă fracțiune din această literatură, fiindcă mai mult de cinci mii de lucrări şi nenumărate articole au fost deja consacrate acestui subiect! Visam la marele continent înghițit de mare, la antica metropolă cu cele trei centuri de ziduri (primul acoperit cu aramă, al doilea cu cositor şi ultimul cu „orichalc”[1] ce strălucea ca văpaia focului”. Îmi plăcea să mi-i imaginez pe atlanți, având o ştiință atât de sigură, moravuri atât de rafinate, o civilizație strălucită. Mă întrebam dacă, dincolo de semnificația sa simbolică şi ezoterică, mitul putea să se fixeze într-o amintire colectivă despre evenimente istorice petrecute cu adevărat. Dar nu-mi trecea prin minte să încerc să aduc proba de autenticitate a

---

[1] Metal sau aliaj metalic menționat de mai mulți autori ai antichității. La început cuvântul a desemnat un metal fabulos, foarte prețios, apoi aliaje de tipul bronzului.

catastrofei. Lăsam altora grija de a încerca să adeverească povestea scufundării continentului blestemat, aşa cum ne-a transcris-o Platon*[2] în dialogurile sale *Timeu** şi *Critias**.

Or, astăzi mă aflu antrenat fără să vreau în această aventură. Nu am pretenția să rezolv în câteva săptămâni o enigmă care e dezbătută în zadar de douăzeci şi patru de secole. Dar mă surprind pasionându-mă pentru acest subiect mai mult decât am crezut-o la început. Sunt vrăjit de legendă. Magia atlanților mă învăluie.

FOTOGRAFIA MIRACULOASĂ

Totul a început cu o miraculoasă fotografie aeriană…

Evident, luasem cunoştință de unele din multiplele locuri în care „specialiştilor" – de la cei mai avizați la cei mai fantezişti – le-a plăcut să situeze urmele Atlantidei. Sunt un om al mării şi ar fi fost paradoxal să nu mă interesez de o istorie în care oceanul se presupunea că a deținut un rol major. Când eram copil, am vizitat, ca şi alții, cu imaginația cetatea dispărută a atlanților în compania căpitanului Nemo din *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Acest episod al lui Jules Verne a reuşit, mai târziu, să-mi aţâţe pasiunea pentru explorarea reală a universului caracatițelor şi

---

[2] Cuvintele urmate de asterisc fac obiectul unor explicații ce se găsesc în *Glosar.*

balenelor.

Devenit scufundător şi pasager al unor vehicule subacvatice, mi-am „aruncat un ochi”, bineînțeles, ici şi colo, asupra locurilor unde se presupune că s-a scufundat regatul dispărut. Nu m-am aşteptat niciodată, cum au făcut-o unii, să descopăr ziduri ciclopice, colonade şi temple pe fundurile oceanului din Azore sau de la Bimini: ştiam prea bine în ce stare se găsesc epave vechi de numai câțiva zeci de ani. Aşa că vestigii de mai multe mii de ani, chiar monumentale... Totuşi, aproape inconştient şi în contradicție cu înclinația mea naturală spre raționalism, căutam. Localizarea poziției Atlantidei nu este oare, în fond, speranța secretă a oricărui scufundător din lume, chiar şi a celor care susțin sus şi tare, în public, că refuză să creadă în aceste scorneli?

În ziua în care, pentru prima oară, pe masa careului de pe *Calypso,* am examinat fotografia mărită a unei structuri ciudate în formă de deget, ascunsă în adâncitura golfulețului Sfântul Gheorghe, din acea minusculă insulă Dia care se învecinează cu Creta, nu m-am mai îndoit de ceea ce mă va face să întreprind această descoperire anodină în aparentă. Aveam să încerc, pur şi simplu, mobilizând toate mijloacele materiale şi umane de pe *Calypso,* să verific una din ipotezele cele mai bine argumentate care privesc Atlantida: cea care situează continentul scufundat în Mediterana, şi nu aşa cum o vrea Platon, în ocean,

dincolo de „Coloanele lui Hercule” (actuala noastră strâmtoare Gibraltar); cea care asimilează poporul atlanților cu minoicii, a căror strălucită civilizație s-a prăbuşit brutal cu mai puțin de cincisprezece secole înaintea erei noastre; în fine, cea care explică această prăbuşire printr-o succesiune de catastrofe geologice, al căror paroxism l-a constituit explozia extraordinar de distructivă a vulcanului din insula Santorin – moderna Thira.

Toate acestea reprezintă o lungă istorie. În realitate, *Calypso* n-a pornit în mod special spre Grecia pentru a căuta acolo Atlantida. Aşa cum se întâmplă adeseori în cursul aventurilor noastre, hazardul a făcut după capul lui.

„PAPA FLASH”, SCUFUNDĂTORII ŞI CEILALȚI

(„Jurnalul de bord” al lui *Calypso)*

„37 *octombrie.* Monaco. Ridicăm ancora pentru o lungă campanie de arheologie submarină în apele greceşti. Această misiune va dura mai bine de un an.

Avem şansa excepțională de a dispune de autorizațiile necesare pentru a vizita mai multe amplasamente de epave antice sau moderne. Trebuie să profităm de ele. Persoanele responsabile din domeniul arheologiei elenice nu eliberează decât rareori astfel de permise. Le înțeleg foarte bine; atâția escroci, foşti savanți şi hoți de amfore s-au succedat în aceste ape

încărcate de istorie încât este necesar să se oprească masacrul prin măsuri de protecție draconice. În ce ne priveşte, vom fi asistați în permanentă de specialişti împuterniciți de Consiliul arheologic grec – singurul organism îndrituit să elibereze autorizații pentru explorări pe teritoriul național (inclusiv, bineînțeles, în domeniul maritim). Nu vom aduce la suprafață nici un singur fragment dintr-o statuie, nici un singur ciob de amforă, fără permisiunea lor expresă. Şi totul va merge la muzeele din Grecia… Colin Mounier şi Babette Soria au făcut pregătirile pentru această călătorie a noastră. Ei au văzut cu câtă hotărâre a protestat Consiliul arheologic atunci când a fost vorba de transformarea golfului Pilos într-un port ultramodern. Au insistat asupra geloziei pe care o manifestă grecii pentru comorile lor istorice: acest sentiment mi se pare firesc. Chiar dacă n-am vorbi de «săpătorii particulari», care nu sunt decât nişte hoți, nu se poate nega că o mare parte din cele mai frumoase obiecte de artă elenică se găsesc deja în muzeele din Paris, Londra, New York, Berlin şi Leningrad.

4 noiembrie. Iată-ne ajunşi în Zea, în apropiere de Pireu. Peste Pelopones se lasă seara. În ultimele zile am mers de-a lungul coastei occidentale a Corsicii şi ne-am urmat drumul prin strâmtoarea Bonifacio (după părerea mea, prea multe petroliere trec prin această strâmtoare periculoasă: atenție la mareea neagră!). Ne-am angajat în trecătoarea

Messina salutând Calabria, aflată la babord, şi Sicilia, la tribord. (Nici Charybda, nici Scylla n-au înghiţit-o pe *Calypso.)* Apoi ne-am urmat ruta direct spre golful Corint. Am parcurs canalul cu acelaşi nume, ajungând în golful Saronikós, în fundul căruia se află insula Salamina şi portul Pireu – plămânul comercial al metropolei Atena.

Căpitanul nostru este Pierre Mahe, secundul Paul Zuena, botmanul Jo (Josue) Segui, matelotul Pierre Bouracoff, mecanicul-şef Jean-Marie France. Este aici comandantul Alinat, adjunctul meu la Muzeul oceanografie din Monaco – *alter ego*-ul meu. Văd pe punte pe inginerul electrician-mecanic-creator-reparator al farfuriei submersibile «Gaston», cu alte cuvinte pe Jacques Roux, îl zăresc pe Bob Braunbeck, pilotul elicopterului, şi pe celebrul «Papa Flash».

«Papa Flash», alias dr-ul Harold E. Edgerton, a primit această poreclă pur şi simplu fiindcă este inventatorul flash-ului electronic. Sunt douăzeci de ani de când ne însoţeşte în expediţiile noastre ori de câte ori poate. Este un om de ştiinţă de reputaţie mondială, a cărui competentă nu este egalată decât de simplitatea lui. Cercetător la M. I. T. *, el a pus la punct, printre alte descoperiri, cel mai bun sistem de iluminat la mari adâncimi. De asemenea, el a adus primele fotografii care s-au luat vreodată ale marelui rift* medio-atlantic. Însă nu acestea sunt cauzele pentru care ne face astăzi cinstea de a fi la bord: mintea sa fecundă a creat

un aparat de detecție submarină ultraperfecționat. Este vorba de un *aparat de sondare cu baleiaj lateral,* care ne va face cele mai mari servicii în campania noastră arheologică. Acest aparat *sonar** se compune dintr-un corp principal alungit (botezat «peştele»), remorcat de *Calypso* şi tras cu un troliu electric.

El trimite informații unui înregistrator situat la bordul navei: nu numai că determină încontinuu adâncimea apei sub navă, dar redă de asemenea cele mai mici variații de relief ale fundului, pe o lărgime de aproximativ 250 m de o parte şi de alta a chilei. Cea mai mică neregularitate a planşeului marin este astfel pusă în evidentă. Nicio epavă de oarecare importantă nu scapă acestui eficient «spion».

Alături de «Papa Flash», observ acum pe puntea lui *Calypso* pe Parvis Babai, inginer electronist de întreținere, însărcinat în mod special cu întreținerea aparatelor de sondare. Puțin mai încolo disting grupul scufundătorilor: Albert Falco, Raymond Coll, Bernard Delemotte, Patrick Delemotte, Ivan Giacoletto şi Henri Garcia. Urmează sunetiştii: ei sunt Jean Hamon şi Yves Zlotnicka. Şi iată-i pe cineaştii Colin Mounier, Henri Alliet şi Jean-Jerome Carcopino. (Jean-Paul Cornu, reținut de turnarea unui alt film, nu va participa decât la sfârşitul misiunii noastre.) îl aşteptăm de asemenea pe dr-ul Kharalambos Kritzas, arheolog grec, care, împreună cu

asistenții săi, va supraveghea operațiunile de explorare pe care le vom întreprinde o bună parte din voiajul nostru.

Toată lumea e gata. Vom efectua mai întâi câteva ieşiri de probă, în scopul testării *în situ* a noului nostru material".

CAII DE MARE

Am mai spus-o: venind în Grecia nu mi-am întocmit un plan de lucru riguros. Am câteva „idei care îmi umblă prin minte". Visez, evident, la mari descoperiri: dar omul propune şi hazardul dispune. Bogăția apelor elenice în epave de toate felurile nu trebuie să ne facă să uităm dificultățile care există în operațiunile de localizare a oricărui amplasament antic. Locurile uşor accesibile sunt jefuite sau epuizate de mult. Tradiția scufundărilor submarine în aceste locuri nu datează de ieri: regele Persiei, Xerxe, îşi trimitea oamenii să recupereze de sub apă pintenii de bronz ai navelor de război scufundate; iar Alexandru cel Mare cobora el însuşi sub suprafața apei, într-un fel de clopot de scufundare primitiv botezat *colympha*... Cu cât sunt mai convins că rămân multe de descoperit sub valurile coastei Peloponesului, Salonicului, Cicladelor sau Cretei, cu atât sunt mai încredințat că cercetările noastre trebuie să dea prioritate amplasamentelor dificile, bătute de furtuni, foarte adânci, foarte abrupte, într-un cuvânt prea ostile pentru scufundătorii

amatori, mai puțin bine echipați şi mai puțin bine antrenați decât noi.

Efectuăm primele noastre ieşiri de probă chiar în largul Zeei; apoi trecem prin apropierea insuliței Patroclu; după aceea, testându-ne mereu materialul, dublăm capul Sunion şi avansăm spre est până la insula Kea, înainte de a ne întoarce în Zea. Totul merge bine. Sondorul lateral al lui „Papa Flash" funcționează: el ne-a permis să reperăm o epavă la adâncime foarte mare, la 120 m de fund. Punem la punct tehnici de navigație (zigzaguri, treceri succesive peste locuri unde am obținut ecouri sonar etc.) grație cărora localizăm cu o precizie din ce în ce mai satisfăcătoare obiectele submarine „anormale". Albert Falco, care a preluat conducerea operațiunilor, multiplică „cazurile semnificative". Vrea ca toți oamenii noştri să fie „în plină formă", cum se spune în jargon sportiv. Pentru moment marea e frumoasă. Dar eu ştiu că în Grecia, iarna, ea poate deveni detestabilă – furioasă şi înşelătoare. Mă bucur văzând aceste repetiții care ne sudează echipa. Farfuria submersibilă este gata şi scufundătorii nu aşteaptă decât să se transforme în mari peşti negri, cu un vizor de sticlă pe față şi câte o bandă galbenă pe lături. Dr-ul Kritzas şi asistenții lui au venit să ni se alăture.

La 15 noiembrie, intrăm cu *Calypso* în golful Petalion, apoi în golful Ewaikos-meridional. Avem la babord pământul Aticei şi la tribord marea

insulă Eubeea. Trecând pe sub podul din Khalkis, străbatem partea cea mai îngustă a canalului care separă golful Ewaikos de sud de omologul său septentrional. Dublăm capul occidental al Eubeii. O ceată de delfini se îndreaptă spre est: le „călcăm pe urme” în direcția capului Stavros şi a golfului Voios (sau golful Pagasitikos). Destinația noastră este promontoriul Artemision (sau Artemisium), la nord de insula Eubeea. Vom merge să facem o recunoaştere chiar de-a doua zi. Pentru această seară, vom arunca ancora în apropiere de micul port Trikeri, care veghează intrarea în golful Voios.

N-am condus-o din întâmplare pe *Calypso* pe aceste meleaguri cu reputație sinistră, unde vântul de nord suflă adesea furtunos şi unde un joc de curenți înşelători fac navigația dificilă. Am făcut-o pentru că la capul Artemision (aproape de care, în anul 480 î.e.n., grecii au dat o luptă navală cu rezultate incerte împotriva perşilor) s-a descoperit, într-o epavă, una din cele mai frumoase sculpturi din toată antichitatea elenică. Este un zeu de bronz, despre care unii afirmă că este Zeus, alții (fără îndoială mai aproape de adevăr) că este Poseidon. Statuia e puțin mai mare decât un om. Părul şi barba sunt ondulate cu grație şi noblețe, sprâncenele, ochii şi buzele trebuie să fi fost la origine încrustate cu metale (prețioase?) diferite. Acest remarcabil exemplu al debuturilor artei clasice greceşti este anterior anului 450 înaintea erei noastre.

Dacă este vorba de Poseidon, sculptorul grec nu a uitat în mod cert tridentul, atribut simbolic principal al zeului mărilor; or, statuia, aşa cum a fost ridicată de pe fundul apei, nu avea trident. Regăsirea acestui accesoriu ar fi o şansă pentru întreaga noastră echipă ca şi pentru dr-ul Kritzas, arheologul care fusese ataşat expediției noastre. Ba mai mult: zeul a fost în mod cert reprezentat în picioare în carul său, tras de caii de mare. Numeroşi specialişti înclină spre această ipoteză a atelajului. De fapt, în momentul explorărilor care au permis recuperarea efigiei, pescari aflați nu departe de locul acela au ridicat în năvodul lor două fragmente de cai. Ce descoperire senzațională ar fi dacă am localiza fie şi o mică parte care lipseşte din acest *puzzle*...

UN PLATAN DE DOUĂ ORI MILENAR

Zori întunecoase şi murdare se ivesc deasupra portului Trikeri. În depărtare, spre Eubeea, marea face valuri înspumate. Suntem departe de cerul de azur şi de soarele de carte poştală ilustrată ale Greciei. Tot acest ținut este reputat, încă din antichitate, pentru proasta sa dispoziție meteorologică. Astăzi ne-a venit şi nouă rândul să-i îndurăm toanele.

Atunci când vrei să găseşti o epavă se pun mai multe probleme. Mai întâi trebuie să dispui de surse istorice: dar acestea rămân în majoritate imprecise şi nu permit altceva decât

circumscrierea aproximativă a zonei de lucru. Dacă, aşa cum este cazul la capul Artemision, au fost deja întreprinse cercetări, poți spera să meargă mai repede. Cel puțin aşa credeam eu. Mă înşelam.

Epava de la Artemision a fost localizată nu pe un pergament vechi de vreun şoarece de bibliotecă, aşa cum se întâmplă adeseori, ci pur şi simplu de pescuitori de bureți. În 1900, coborâți la 80 m adâncime, în condiții de apnee*, aceştia au dat peste un mare lot de statui de marmură. Autoritățile greceşti au prins de veste despre această descoperire şi au organizat în anul următor o expediție pentru recuperarea comorii. Un remorcher maritim a fost afretat în mod special pentru această misiune. S-au folosit tehnici de explorare din păcate foarte rudimentare: scafandri grei treceau odgoane în jurul părților vizibile ale statuilor, iar un troliu le trăgea spre suprafață. Inutil să spunem că, folosind metode atât de brutale, pagubele au fost considerabile. S-a reuşit ridicarea câtorva marmure intacte, care au fost expuse la muzeul din Atena, şi s-a scos din apă o cantitate oarecare de fragmente deteriorate, care au fost închise în depozite interzise publicului. În timpul întregii operațiuni, gărzi înarmate au vegheat ca nimeni să nu se apropie de piesele artistice astfel recuperate.

Expediția din 1901 a fost presărată cu numeroase incidente. Condițiile meteorologice,

deosebit de nefavorabile, nu au permis să se lucreze efectiv decât douăzeci de zile, cu toate că vasul a rămas pe loc timp de aproape un an. O tragedie a grăbit abandonarea cercetărilor: un scafandru a murit într-un accident de decompresiune. La acea epocă nu exista niciuna din acele tabele de scufundare de care ne servim astăzi şi care indică durata palierelor ce trebuie respectate la diferite „etaje" subacvatice, în funcție de profunzimea maximă atinsă şi de timpul de imersiune. Fiecare om cobora şi urca „la noroc", şi drama era adeseori prezentă la întâlnire.

Abia în 1925 a fost descoperit Poseidon-ul de bronz ca şi cele două fragmente de cai şi un braț rupt. Această a doua campanie de explorări submarine la capul Artemision a avut ca protagonist un foarte tânăr arheolog pe nume Nikolaos Platon. Cincizeci de ani mai târziu, am avut ocazia să-l cunosc. Este, probabil, împreună cu soția sa, cel mai mare specialist în arheologia greacă în general şi cretană în special.

Platon, când ajunge la bord, nu-şi mai aduce aminte locul precis unde a fost descoperită epava. Îşi aminteşte numai că în timpul acela, în marea sa naivitate relativă la problemele mării, îi întreba fără încetare pe scufundători „cum este orientată nava". Îşi închipuia că o putea despotmoli aproape intactă, după ce ar fi eliberat-o pur şi simplu de mâlul sedimentat. Scafandrii nu înțelegeau întrebările sale – şi pe bună dreptate. În fundul

apei ei nu vedeau, în mod cert, decât o masă mâloasă indistinctă, în care căutau vestigii înfigând pari lungi. Desprindeau cu mâna obiectele dure de care se ciocnea din când în când vârful prăjinii… Aşa l-au găsit pe Poseidon.

În arheologia submarină problema memorării locurilor este esențială. Epava de la Artemision, cercetată cu aproape jumătate de secol înainte de venirea lui *Calypso,* pare astăzi să nu fi existat niciodată. Amplasamentul său nu a fost notat pe nicio hartă marină, iar supraviețuitorii operațiunii din 1925 nu-şi amintesc locul. Chiar un arheolog care a participat personal la lucrări nu reuşeşte să ne lămurească…

Pe când pregăteam călătoria noastră, Colin Mounier şi Babette Soria, ajutați de dr-ul Kritzas, au reuşit să dibuie, în satul Trikeri, un pescar care declara că îşi aminteşte perfect episodul. Omul avea atunci şaisprezece ani, iar tatăl lui lucrase la epavă.

Acest pescar, pentru a repera locul obiectivului arheologic, a ales două repere: pe de o parte, o mică limbă de pământ cu o formă caracteristică; pe de alta, un platan celebru în toată regiunea şi cel puțin de două ori milenar, fiindcă era menționat încă în texte anterioare erei creştine. Această poveste m-a încântat: nu e oare minunat că un produs vegetal poate astfel să „observe” două mii de ani de istorie, în fiecare toamnă, când îi cad frunzele, şi în fiecare primăvară, când se

umple de muguri proaspeți?

ÎNGROPAT ÎN MÂL

Ne-am fixat o întâlnire cu omul nostru. Albert Falco se duce cu o şalupă în căutarea lui până în portul Trikeri. Îl primim ca pe un şef de stat, mai întâi pe puntea şi apoi în careul lui *Calypso,* unde dr-ul Kritzas şi radiofonistul nostru fac, plini de amabilitate, oficiul de interpreți. Marea este agitată. Valuri scurte se sparg de coca navei. În timp ce navigăm spre est-sud-est şi norii se îngrămădesc, pescarul observă țărmul meridional al canalului Trikeri.

Reuşeşte fără prea mare greutate să identifice micul cap din care îşi făcuse primul reper. Cât despre platan, nu mai există nici urmă. Vom afla mai târziu că arborele, ucis de ger în cursul asprei ierni din 1956, a fost doborât. Aşa a sfârşit acest copac bimilenar: ca falnicul stejar al lui Brassens, în foc!

Asta nu ne aranjează deloc. Lipsit de al doilea reper al său, pescarul ezită. Este aici? Sau mai degrabă acolo? Sau cu 100 m mai spre est? Sau cu 50 m mai spre sud? Cu timpul rău care se pregăteşte şi cu adâncimea care trebuie atinsă (50 până la 80 metri: oamenii de pe *Calypso* vor trebui să plonjeze de fiecare dată „până la saturație”, ceea ce face necesare interminabile paliere de decompresiune), nu ne puteam permite „multe lovituri alături de țintă”.

În cele din urmă, pescarul se hotărăşte: indică un punct precis de pe mare. Albert Falco îl duce acolo cu şalupa ca să lase la apă o baliză. Ivan Giacoletto şi Raymond Coll, în costum de scufundător, îi însoțesc. Ei dispar curând în valuri. Când urcă din nou, constatăm că nu au găsit decât... o bucată dintr-un tub de cauciuc! Deocamdată „suntem destul de departe de statuia antică", glumeşte cineva în spatele meu.

Albert Falco nu se descurajează: cere farfuria submersibilă în care se suie împreună cu dr-ul Kritzas. Pentru cel din urmă este botezul adâncurilor: ne va spune, la întoarcerea pe puntea lui *Calypso,* cât de impresionat a fost de experiență şi de posibilitățile pe care submersibilul nostru de buzunar le oferă arheologiei submarine.

Farfuria submersibilă este scufundată. „Gaston" Jacques Roux controlează scufundarea cu ajutorul hidrofonului. Pentru noi, începe suspense-ul. Când sfera turtită de metal galben iese din apă într-un vârtej de spumă, aşteptăm cu nerăbdare raportul şefului scufundătorilor şi al arheologului. Negativ. Vizibilitatea, redusă la câțiva metri, nu permite să se distingă pe fundul apei nimic de doamne-ajută.

În timpul acestui episod „Papa Flash" tine neîntrerupt în funcțiune sonarul lateral. Nici el nu recoltează nimic în plus. Totuşi acolo unde i se pare că obține ecouri încurajatoare, Paul Zuena şi Jo Sequi, în partea din față a vasului, lasă la apă

balize. Nu trebuie să alergi după mai mulţi iepuri deodată. Rezultatul tuturor acestor tentative dezordonate este că ne-am agăţat elicele – cele ale lui *Calypso* şi cea a şalupei – în propriile noastre balize şi că Henri Garcia trebuie să plonjeze ca să ne degajeze.

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso)*

„18 noiembrie. Dimineaţa. O nouă plecare a şalupei la Trikeri. Toată lumea din acest mic port ştie acum ce căutăm. Ni se transmite că un brutar din târg a asistat şi el în 1925 la recuperarea lui Poseidon şi că îşi aduce aminte de locul naufragiului. Albert Falco şi Jo Séqui îl aduc la bordul lui *Calypso.* Dr-ul Kritzas este din nou pe post de interpret.

Omul ne povesteşte, cu noi detalii, desfăşurarea operaţiunilor. Ne descrie cum lucrau scafandrii la fund, plantând la fiecare pas câte un par lung în substratul de mâl. Ne explică cum, în felul acesta, au reuşit să delimiteze contururile statuii. Poseidon era culcat –, dar povestitorul nostru nu mai ştie dacă pe o parte, pe burtă sau pe spate. De un lucru e sigur şi anume că, după ce l-au eliberat din carcera sa de mâl, scufundătorii l-aţi ridicat în picioare şi l-au legat de cablurile unui palan. Era noaptea târziu când vasul de recuperare s-a pus în mişcare cu preţioasa sa încărcătură la capătul unui odgon. Capodopera antică a fost lăsată sub doi metri de apă până a doua zi dimineaţa: dar în

zori ea dispăruse! Intervenție a politiei, mobilizare a carabinierilor: enigma n-a fost dezlegată nici până în ziua de astăzi. Adevărul este că, în cele din urmă, Poseidon a reapărut la fel de misterios cum dispăruse…

Brutarul, după ce-şi termină povestirea, ne indică locul care, după el, a fost cel al scufundărilor din 1925. Am lăsat la apă o baliză. Oamenii de pe *Calypso* îşi îmbracă echipamentul lor subacvatic şi dispar în valuri. Ca în ajun, se întorc dezamăgiți.

După masă aflăm că al treilea personaj capabil să ne ajute doreşte să ne întâlnească. Bob Braumbeck, pilotul elicopterului nostru, ni-l aduce. Îl primim în sala de radio, unde «Papa Flash» nu încetează să caute ecouri favorabile. Omul care stă acum în fața noastră a fost şi mai aproape încă decât cei doi dinainte de Poseidon-ul din bronz. Era el însuşi scafandru. A avut, ca să spunem aşa, statuia la capătul parului său…

În timp ce ne povesteşte istoria sa, vântul se întețeşte îngrijorător. Atinge curând 50 de noduri. În aceste condiții nu putem decât să ne întoarcem ca să ancorăm la adăpostul portului Trikeri. Vom plonja mâine – dacă puternicul Eol va consimți la aceasta – în locul pe care ni-l va indica bătrânul scafandru”.

TOATE ASTEA PENTRU O OALĂ DE NOAPTE!

(„Jurnalul de bord” al lui *Calypso)*

„19 noiembrie. În această dimineață soarele strălucește. *Calypso* a pornit din nou la drum. Nu-i trebuie prea mult timp ca să atingă zona unde se presupune că este epava.

Bătrânul scufundător ne călăuzește. Nu-și aduce aminte decât de un singur aliniament și de adâncimea (23 brațe[3]) la care se găsea statuia. Paul Zuéna pregătește o sondă de această lungime, pe care o ia cu el în șalupă, în care se mai instalează Albert Falco și scafandrul. Ei lasă la apă mai multe balize în locul pe care acesta îl indică.

Un al doilea drum al șalupei este apoi organizat cu Albert Falco, «Papa Flash» și sondorul său lateral. Bébert și dr-ul Edgerton mi se par foarte optimiști sub soarele care strălucește din nou. Ei cântă cât îi tine gura arii din *Carmen.* Scufundătorii de pe *Calypso* se pregătesc. Ivan Giacoletto și Raymond Coll dispar sub apă: degeaba; vizibilitatea nu e mai bună decât cea de ieri. Albert Falco și Henri Garcia plonjează la rândul lor: fără mai mult succes. Seara, chiar în momentul în care soarele asfințește după munți, lăsăm la apă farfuria submersibilă în care iau loc Albert Falco și dr-ul Kritzas. Un nou eșec. Reîntoarcere la Trikeri.

20 noiembrie. Trebuie să procedăm cu mai multă

---

[3] Un braț este egal cu 1, 83 m — *Nota trad.*

metodă. Sunt înclinat să-i acord încredere bătrânului scafandru, dar precizia indicațiilor lui lasă de dorit. Vom desena, cu ajutorul unor balize cu câte un steguleț deasupra (care să le facă foarte vizibile), un dreptunghi de explorare pe mare. Vom lăsa la apă câte una din 10 în 10 metri.

Unul după altul, scufundătorii de pe *Calypso* vor coborî la fund. Legați de şalupă cu un cablu, ei se vor lăsa remorcați de ambarcație, cu viteză mică. Astfel vor putea, economisindu-şi forțele în această apă rece, să viziteze porțiuni de fund mai vaste decât dacă ar înota liber. Vor rămâne sub apă câte un sfert de oră fiecare. De îndată ce vor ieşi, un zodiac[4].

Îi va readuce pe *Calypso,* ca să se odihnească şi să se încălzească.

Aşa şi procedăm. Oamenii dispar unul după altul sub apă şi sondează în patrulaterul balizat. Niciunul dintre ei nu localizează epava. Începem să ne pierdem speranța. După-amiază îl conduc chiar eu pe «Papa Flash» deasupra unei zone vecine, ca să procedeze la noi sondaje. Timpul, bineînțeles, se strică şi trebuie să lăsăm pe mâine ceea ce avusesem intenția să facem astăzi.

21 noiembrie. În zorii zilei, «Papa Flash» şi Albert Falco au obținut, în sfârşit, cu sonarul lateral, ecouri promițătoare – la mică distantă de locul pe

---

[4] Barcă de cauciuc putând fi echipată cu un motor exterior. — *Nota trad.*

care îl explorasem ieri.

Albert Falco, Raymond Coll, Henri Garcia şi Ivan Giacoletto îşi pun costumul de scufundători şi se înarmează, ca predecesorii lor în 1925, cu lungi prăjini cu care literalmente vor «pipăi» fundul prin stratul de mâl. Traşi de şalupă, ei îşi vor înfige harpoanele la intervale regulate. În felul acesta poate vor găsi câte ceva…

Henri Garcia plonjează primul şi se întoarce pe *Calypso.* Pare foarte excitat, dar dârdâie în aşa hal încât mult timp nu este în stare să articuleze o vorbă. Raymond Coll şi Albert Falco se întorc, la rândul lor, tot atât de rebegiți. Apoi ajunge Ivan Giacoletto: el schimbă câteva fraze în italiană cu bătrânul scafandru grec, care, cu multă afecțiune, îi ia mâinile ca să i le încălzească.

În sfârşit, Henri Garcia este în stare să povestească. Dacă ceilalți trei nu au simțit nimic sub prăjinile lor, el a detectat ceva. Întâlnind o rezistentă, a curățat mâlul din jurul obiectului dur pe care îl localizase. Şi a văzut apărând… o oală de noapte! «Dar atenție, ține el să precizeze: nu o oală de noapte ca oricare alta: un recipient de cupru! În rest, obiectul era atât de atacat de apa de mare încât avea înfățişarea unei dantele de metal. Bineînțeles că nu l-am mai atins, de frică să nu se distrugă complet în mâna mea.

Am decis să cobor eu însumi în farfuria submersibilă, împreună cu Albert Falco, pentru a observa vasul de cupru pe care Henri Garcia l-a

«inventat» (fiindcă acesta este cuvântul potrivit). Pe măsură ce coborâm spre locul acela, ne dăm seama că am redescoperit pur şi simplu epava de la Artemision. Dar în ce stare! N-a mai rămas din ea decât o vagă formă ovală, aproape imaterială – sunt înclinat să spun: cel mult o umbră. Nu de aici vom scoate la iveală caii lui Poseidon şi nici măcar tridentul lui. Presupunând că au existat, ele nu mai sunt acum, în mod sigur, decât amintiri. Strâmtoarea de la Trikeri, măturată de curenți, frământată de o mare mereu nepotolită, nu conservă epavele. Cea de la Artemision a rămas intactă timp de douăzeci şi cinci de secole numai printr-un concurs excepțional de împrejurări. Dar cele două serii de lucrări de explorare din 1901 şi 1925 au sfărâmat coconul de mâl întărit care o proteja. La ora actuală nu a mai rămas din ea aproape nimic. Mediterana a înghițit totul.

Omul este în mare parte răspunzător de această nimicire. Nu numai că a explorat fără precauție, dar a mai adus şi distrugeri în zonă. În cursul celui de-ai doilea război mondial, germanii au instalat aici un sistem de cabluri şi de plase submarine menite să împiedice navele aliate să treacă. Şi au minat strâmtoarea... De exemplu, un remorcher a explodat foarte aproape de amplasamentul epavei antice: noi i-am văzut resturile din farfuria submersibilă, la numai 50 de metri de vasul de cupru al lui Henri Garcia. Este inutil să insist asupra efectelor unei deflagrații atât de apropiate

de acel loc…

Această istorie a minelor mă preocupă teribil de câtva timp. Astăzi, în fața sfărâmăturilor remorcherului, m-a îngrozit pur şi simplu. Şi dacă a mai rămas în mâl, neexplodată, vreuna din aceste maşini ale morții? Şi dacă farfuria sau unul din scufundători s-ar ciocni de ea?

Întors la bordul lui *Calypso,* adun toată lumea şi decidem, de comun acord, să abandonăm cercetările. Ele nu au fost inutile: în arheologie, ca în orice ştiință, este un lucru fundamental să defineşti ceea ce *nu este* posibil.

Obținem de la autoritățile greceşti autorizația să repescuim vasul de cupru – ceea ce întreprindem cu mare lux de precauții. Scufundătorii noştri, în cursul acestei munci, au şansa să mai descopere în mâl două fragmente de vase străvechi, pe care le aduc la suprafață. Toate aceste piese sunt remise pe loc dr-ului Kritzas.

Cât despre noi, ne reluăm drumul spre Pireu şi Zea, în lungul insulei Eubeea. O rază de soare salutase reapariția în atmosferă, după două mii cinci sute de ani, a vasului de cupru. Acum, când părăsim Artemision, condițiile meteorologice devin însă infernale. Scuturând-o pe *Calypso* ca pe un dop, Poseidon ne onorează în felul său”.

CAP ARTEMISION
ATHENES
LE PIRÉE
KEA
CRETE
HERAKLION

CYCLADES
MILOS
THERA
ANTICYTHERE
MER DE CRETE
DIA
HERAKLION
CRETE

2

Fragilitatea memoriei omeneşti

CARTOGRAFIE FOTOGRAFICĂ – HELIKI, ORAŞ SCUFUNDAT – BRONZUL ŞI OBSIDIANUL – ÎMBARCARE PENTRU ANTICITERA – O ÎNCĂRCĂTURĂ DE STATUI ŞI DE AMFORE – AMINTIRI, AMINTIRI…
— CETATEA LEGENDARĂ A REGELUI MINOS

Nestor, fiul lui Neleus[5], regele Pilosului, era cel mai vârstnic dintre prinții care au luat parte la asediul Troiei. Era, de asemeni, cel mai înțelept şi cuvântul său în fața sfatului căpeteniilor aheene era ascultat.

Suntem la Pilos – oraşul lui Nestor. Originile acestei cetăți se pierd în negura vremurilor. Probabil că a fost o colonie minoică* importantă. În orice caz, era înfloritoare încă din timpul civilizației miceniene – cea care a trăit războiul Troiei. În măsura în care războiul Troiei a avut loc, cel puțin aşa cum îl povesteşte Homer. Dar Homer, el oare a existat? …

La început nu plănuisem să vizitez golful vast şi sigur în fundul căruia se adăposteşte acest port la fel de vechi precum Grecia. Numai la cererea arheologilor eleni m-am decis să vin cu *Calypso*

---

[5] Neleus - fiul lui Poseidon şi al lui Tyro - *Nota trad.*

aici. Vasul nostru, părăsind Zea, a străbătut canalul Corint în sensul est-vest. Ieşind din golful cu ţărmuri abrupte care separă Atica de Pelopones, s-a îndreptat spre sud, în lungul coastei occidentale a acestei celebre peninsule în formă de mână. Am lăsat insula Zante la tribord, apoi am traversat golful Kiparissiacos şi ne-am atins ţinta, aproape de extremitatea „degetului" celui mai occidental al Peloponesului.

Golful Pilos este o carte deschisă în care se înscriu mai bine de trei mii cinci sute de ani de istorie. Singura problemă este că mesajul nu e redactat în „clar" – fără să mai socotim că anumite pagini au fost deteriorate de afronturile timpului… Arheologii greci nu se aşteaptă ca noi să descifrăm fie şi un singur capitol: oricâte zile ar mai avea scufundătorii de pe *Calypso,* nu le-ar ajunge pentru asta. Ei vor ca, folosind în special sonarul nostru lateral, să întocmim o hartă a principalelor epave care zac în aceste ape. Guvernul Atenei nu a renunţat la ideea de a transforma golful în port industrial modern. Pentru a împiedica devastarea, sau cel puţin a o limita, trebuie să se ştie exact despre ce este vorba.

De altfel, cu cât reflectez mai mult asupra acestei probleme, cu atât mai puţin ilogică mi se pare alegerea armatorilor actualelor cargouri şi tancuri petroliere. Pilosul a văzut defilând nave de comerţ minoice, miceniene, ale Greciei clasice, romane, bizantine, veneţiene, turceşti… şi (să nu uit) ale

Greciei moderne. Nu văd de ce acest proces s-ar opri. Un bun loc de ancorare (confortabil şi bine situat geografic) rămâne oricând un bun loc de ancorare… Când eşti marinar, asta se simte din primul moment.

În timp ce etrava lui *Calypso* despică apele golfului, nu mi se pare absurd să spun că mă găsesc aproape în aceeaşi dispoziție sufletească în care se găsea Nestor la întoarcerea în patrie, după zece ani de războaie povestite în *Iliada.*

CARTOGRAFIE FOTOGRAFICĂ

Golful Pilos se deschide spre vest, dar este protejat de vânturi de o insulă alungită botezată Sfaktinias, care barează ieşirea pe o mare porțiune. Oraşul se înaltă la sudul acestui sistem, în timp ce la nord se întinde o lagună incertă, făcând fată unei insulițe în apropierea căreia se aliniază… mai multe petroliere dezafectate.

Misiunea noastră este simplă, cel puțin în principiu. Sute de epave (din care adeseori n-a mai rămas mare lucru) zac pe fundalul acestor ape. Noi trebuie să le localizăm. Vom trasa linii, în mod sistematic, pornind de la intrarea golfului şi mergând până la fund. Vom pune în funcțiune toate tehnicile de detecție de care dispunem – inclusiv, bineînțeles, sonarul nostru lateral. De fiecare dată când vom întâlni un ecou favorabil, vom trimite scufundători sub apă pentru a recunoaşte şi fotografia locul. Ansamblul acestor

clişee ne va permite să întocmim, potrivit dorinței arheologilor greci, o hartă a epavelor din golf. În ce ne priveşte, nu vom avea nici timpul, nici autorizația să explorăm eventualele noastre descoperiri. Este frustrant pentru scufundători ca şi pentru mine, dar asta este. Trebuie, din când în când, să ştii să te limitezi la roluri modeste, ca cel de a pregăti terenul pentru o cercetare care va fi făcută după aceea de alții.

În rest, munca noastră nu încetează să fie captivantă. Noi ştim că sub chila lui *Calypso,* printre atâtea alte vestigii de nave, zac trireme despre care vorbeşte Tucidide* în celebra sa carte *Istoria războiului peloponesiac.* Ştim de asemenea că, undeva sub vasul nostru, se află epavele navelor care au pierit în timpul marii bătălii de la Navarino.

Navarino a fost noul nume al Pilosului din timpul Evului mediu şi până într-o epocă recentă. În cursul luptei navale care s-a desfăşurat aici în 1827, flotele aliate ale Franței, Angliei şi Rusiei le-au bătut pe cele ale Turciei şi Egiptului. Acest eveniment a stat la originea independenței Greciei.

Din punct de vedere arheologic, Navarino a fost, indirect, o catastrofă. Într-adevăr, în 1926 o societate engleză, *Navarin Salvage Ltd.,* a fost autorizată să exploreze golful. Ea şi-a propus să recupereze aurul şi valorile de pe cele aproape patruzeci de nave scufundate cu un secol înainte. Societatea s-a apucat de lucru şi nu şi-a făcut

scrupule: a dinamitat totul şi a recuperat ceea ce a putut de pe fundul apei cu ajutorul macaralelor. Financiar, a fost o reuşită. Pe plan arheologic, acțiunea a fost echivalentă cu un cutremur de pământ.

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„3 decembrie. Au trecut două zile de când am intrat în golful Pilos. Unele dificultăți de înțelegere, astăzi rezolvate, între arheologii greci şi noi ne-au întârziat puțin activitatea. Acum suntem gata.

8 decembrie. «Papa Flash» lucrează din zori şi până în noapte Sondorul său cu baleiaj lateral – această fuzee cu pântece electronic, trasă de un cablu conductor la 10 sau 15 metri de fund, nu încetează să funcționeze. În sala de radio, dr-ul Edgerton scrutează transcriptorul aparatului său, care fixează direct pe hârtie profilul planşeului marin pe care îl «survolăm». Am pus în funcțiune de asemenea sondorul nostru vertical «clasic» şi stabilim un punct foarte precis ori de câte ori apare pe ecogramă un ecou favorabil.

Atunci când ecoul este *într-adevăr* foarte favorabil, adică atunci când ne gândim că o epavă poate fi cauza, scufundătorii sar în apă de pe şalupa care pluteşte în apropierea navei. Ei fotografiază sub toate unghiurile obiectul pe care îl descoperă şi aduc pelicula pe *Calypso,* unde Raymond Amaddio (ajutat uneori de Colin Mounier, de Jean-Jérome Carcopino sau de alți

membri ai echipei) o developează imediat. Laboratorul nostru foto funcționează optsprezece ore din douăzeci şi patru. Un arheolog grec vine în fiecare dimineață să ia clişeele pe care le-am efectuat – şi le-am adnotat foarte precis – în ajun.

Apa foarte murdară nu ne uşurează munca. Scufundătorii spun, pe bună dreptate, că de multe ori trebuie să avanseze pe bâjbâite. Activitatea fotografică, în aceste condiții, suferă de asemenea, cu toate că noi nu avem nevoie decât de clişee de lucru, fără nicio pretenție artistică.

10 decembrie. Am localizat deja numeroase epave, şi arheologii greci par satisfăcuți. Ceea ce am livrat noi este o pâine oferită pe tavă la zeci de exploratori submarini, pentru ani de zile – dacă marile petroliere nu vor înghiți golful.

Scufundându-ne în apropierea micii insule centrale am ridicat la suprafață (având autorizație!) în special frumoase amfore romane care datează din secolul al II-lea al erei noastre.

Mai important, am găsit vestigiile a şase vase turceşti, care s-au scufundat cu întreaga încărcătură, în timpul bătăliei de la Navarino în 1827. Vreau să petrecem câteva zile explorându-le şi filmându-le:" circumstanțele şi episoadele acestei lupte navale mă intrigă"[6].

---

[6] Voi dezvolta istoria acestei explorări într-un viitor volum din colecția „Odyssée", care se va intitula *Fortunes de mer.* Aceasta este

HELIKI, ORAŞ SCUFUNDAT

Explorarea sonoră şi fotografică a golfului Pilos ne ia până la urmă trei săptămâni: se poate spune că ajunsesem la limită... Scufundătorii, mobilizați în fiecare zi pentru incursiuni dificile în mâl, au început să obosească – cu atât mai mult cu cât, pentru a utiliza jargonul psihologic modern, munca lor „nu le dădea satisfacție". Este infinit mai plăcut pentru ei (ca şi pentru mine!) să evolueze în mijlocul balenelor, sau să viziteze un recif de corali bogat în peşti multicolori, decât să-şi bage nasul într-o melasă groasă, ca să aducă clişee confuze pe care se disting cu destulă greutate zone alungite presupuse a reprezenta epave...

Pe ruta de întoarcere spre Pireu, „Papa Flash" mă convinge să încerc verificarea unei ipoteze la care se gândeşte de luni de zile. Unele texte antice spun că pe coasta occidentală a Peloponesului, într-o singură noapte, un oraş întreg şi colina pe care era construit au dispărut în mare. Aceasta se petrecea în timpul perioadei elenistice*, spre anul 300 al erei noastre. Cetatea pierdută se numea Heliki.

Or, „Papa Flash", grație anumitor mărturii, se crede îndreptățit să afirme că o altă colină, nu departe de prima, a alunecat de asemenea în

---

cartea în care voi vorbi de asemenea despre munca noastră pe *Britannic* şi *Thérèse,* în aceleaşi ape greceşti.

Mediterana în secolul al XIX-lea. El crede că a descoperit locul unde s-a petrecut această a doua catastrofă. De aici până la speranța de a regăsi şi oraşul înghițit de valuri nu este decât un pas…

La indicațiile lui, ancorăm la câteva cabluri[7] de estuarul unui mic fluviu de pe coastă. „Papa Flash" pune în funcțiune o clipă sondorul său lateral. Înregistrează două ecouri favorabile.

Prima dintre aceste două „ținte" se găseşte practic la gura cursului de apă. Scufundătorii se duc acolo cu şalupa şi dispar sub valuri. Când ies la suprafață ne povestesc că apa este aici atât de tulbure că nu se vede nici la un metru. Au cercetat pe dibuite, dar n-au găsit nimic altceva pe fund decât bolovani de râu de origine evident naturală, din care ne-au adus câteva eşantioane.

Ce-a de-a doua „țintă" este situată aproape de o faleză, în apă limpede. „Papa Flash" şi Albert Falco vor să meargă în recunoaştere cu farfuria submersibilă. Se cocoață pe metalul galben strălucitor al submersibilului, se strecoară în cabină prin deschizătura îngustă şi închid capacul. Macaraua îi depune pe mare, apoi le dă drumul. Ei se scufundă pentru câteva minute lungi sub suprafața apei. Când urcă din nou, soarele apune. Deschid capacul vehiculului şi, de abia ajunşi pe punte, se lansează într-o povestire

---

[7] Veche unitate de măsură marinărească egală cu 185, 2 m. — *Nota trad.*

triumfală. Ne anunță că au găsit un vast sistem de metereze şi temple scufundate, cu case, străduțe, negustori de smochine, greci în tunici albe, şi chiar o sosie a lui Socrate* ocupat să moşească spiritele în agora* cetății. Îi credem pe cuvânt şi, pentru a nu-i deranja a doua oară pe helikienii din adâncuri, ne reluăm drumul în direcția Pireului.

BRONZUL ŞI OBSIDIANUL

În timpul sărbătorilor Crăciunului, *Calypso* rămâne ancorată în Zea. Scufundătorii şi cea mai mare parte a echipajului se întorc la familiile lor ca să se mai destindă puțin. Dar în ajunul Anului Nou, toată lumea este din nou la bord. Luăm direcția sud. După ce traversăm golful Saronikos, ne angajăm în strâmtoarea Hidra, care separă insula cu acelaşi nume şi „degetul mare" al Peloponesului. Chiar în mijlocul trecătorii se înalță o insuliță numită Dhokos.

Este o mică bucată de pământ, astăzi nelocuită – cu excepția câtorva ciobani care îşi aduc în fiecare anotimp oile să pască iarba rară ce creste printre pietre. Aici, ca în nenumărate alte locuri ale Greciei, procesul deşertificării a început din antichitate şi n-a încetat să se accelereze. În multe cazuri a devenit ireversibil. Pădurii originare (zisă „primară") îi urmează o pădure secundară, mai slabă, care dispare la rândul ei sub dubla acțiune a tăierilor şi a focului. Tufişurile şi mărăcinii se instalează, înainte să se degradeze şi ele. Atunci

când secvența a ajuns la final, nu rămân decât coline pietroase şi aproape sterile.

Noi nu debarcăm în Dhokos pentru a studia aici efectele dezastruoase ale despăduririi şi păşunatului, cu toate că aceasta ar fi o anchetă ecologică de cea mai mare urgentă. Ne oprim aici, o dată mai mult, la solicitarea arheologilor greci. Aceştia, cu circa şase luni în urmă, au descoperit în mare, nu departe de coasta de sud-vest a insuliței, un loc unde zăceau scufundate o mulțime de oale care datează probabil din epoca de bronz*, dar care nu au fost încă studiate cu toate resursele tehnicii moderne.

Aceste piese arheologice, cu concrețiuni din calcar, din alge şi din cochilii, trebuie să fie manipulate cu foarte multă precauție. Noi nu avem autorizație să le aducem la suprafață. Misiunea noastră constă în a le fotografia sub apă, conform schemelor de lucru la care ne constrânge arheologia actuală – adică etichetând fiecare obiect şi „trăgându-l în poză” sub toate unghiurile, în locul unde se află. Este singurul mod de a restitui prin fotografie aspectul întregului sit. Aceasta permite apoi oamenilor de ştiință să facă deducții interesante relative la cronologia depozitului, la obiceiurile popoarelor care au lăsat vestigii etc.

Ne îndeplinim munca de fotografiere cu mai mult entuziasm decât la Pilos: apa este limpede şi fundurile marine foarte frumoase. În timp ce

scufundătorii operează, mă cațăr în farfuria submersibilă cu Albert Falco şi încercăm să localizăm alte epave de acelaşi fel din împrejurimi. Remarcăm fără dificultate mai multe neregularități promițătoare: şi aici este de lucru pentru mai multe generații de cercetători. Explorăm în mod special un golf bine adăpostit unde mă întreb dacă nu este vorba de un port foarte vechi, activ în epoca de bronz, dar deja abandonat în vremea Greciei clasice.

Această impresie este coroborată cu faptul că pe țărmul uscat din vecinătate, după o expediție de recunoaştere, punem de asemenea mâna pe fragmente de oale minoice.

Această serie de scufundări a avut darul cel puțin să ne familiarizeze cu tehnicile arheologiei moderne, pe care va trebui să le folosim sub apă în timpul întregii noastre campanii greceşti. Nu este uşor să cadrilezi un teren şi să explorezi centimetru cub cu centimetru cub atunci când eşti pe uscat. Atunci când te afli pe mare, la o adâncime de 20, 30 sau 50 de metri, vă închipuiți ce probleme se pun... E nevoie pentru asta nu numai de scufundători în cea mai bună condiție fizică (din cauza duratei, inevitabil lungă, a incursiunilor sub apă), ci şi de oameni care au o solidă experiență a vieții şi a muncii la adâncime – unde toate simțurile (văz, auz, pipăit, echilibru...) sunt mai mult sau mai puțin perturbate. În anumite cazuri, de altfel, nu vom putea să ne

desfăşurăm această activitate de precizie după placul nostru. Vom fi constrânşi să folosim tehnici relativ brutale, ca aceea care constă în aspirarea sedimentelor într-un sorb mecanic.

Părăsim Dhokos după mai multe zile de lucru şi punem capul spre Milos, unul din pământurile cele mai occidentale ale arhipelagului Cicladelor. În 1820, pe această mică insulă s-a scos din pământ una din minunile artistice ale antichității greceşti, *Venus din Milo,* astăzi una din podoabele muzeului Luvru, de la Paris.

Nu sper să descopăr o capodoperă atât de prodigioasă. Dar frumusețea austeră a zeiței cu brațele rupte nu încetează să mă obsedeze, în timp ce ne apropiem de coastă. Misiunea noastră este mai modestă: venim să studiem obsidianul.

ÎMBARCARE PENTRU ANTICITERA

Obsidianul este o rocă vulcanică asemănătoare sticlei, cel mai adesea de culoare vie, dar care are varietăți brune, negre sau cenuşii. Piatra ponce* este o specie a sa, plină cu bule de gaz care o fac extrem de uşoară.

S-a dat obsidianului acest nume pentru că Pliniu* Naturalistul atribuie descoperirea sa unui oarecare Obsidius. În realitate este vorba de un material pe care oamenii îl utilizează ici şi colo, încă de când au început să-şi fabrice unelte, adică din paleolitic. În lumea greacă, nu se cunosc decât trei zăcăminte: unul la Milos, cel mai productiv;

un altul pe o insulă minusculă situată între Paros şi Antiparos (cel mai pur); şi un al treilea la Yiali, mic ţinut apropiat de Asia Mică (cel mai amestecat cu piatră ponce).

Obsidianul de Milos este interesant şi sub un alt aspect. Utilizat la confecţionarea a numeroase obiecte (în special vase), el a fost exportat, în etape succesive, în toată lumea elenică, de la Salonic până în actuala Albanie, trecând prin Creta. Urmărind obsidianul în drumul său, reconstituim de fapt expansiunea întregii civilizaţii greceşti.

În apropierea insulei, lăsăm la apă şalupa şi ne ducem să vizităm cariera. Aceasta a fost exploatată până în epoca romană. Dar faptul că găsim obsidianul de Milos în amplasamentele arheologice cele mai vechi ale Greciei probează că exista deja, în această regiune, un comerţ maritim activ cu şapte mii de ani î.e.n.

Dr-ul Kritzas, care se află la bordul lui *Calypso,* cunoaşte bine locurile unde s-au găsit obiecte făcute din această rocă. El vrea să precizeze anumite aspecte particulare, anumite ipoteze privind difuzarea acestei pietre vulcanice în timpul perioadelor îndepărtate ale istoriei şi în special în timpul perioadei minoice. Ne cere să facem înconjurul Milosului scufundându-ne din loc în loc, în scopul evaluării numărului amplasamentelor submarine – ceea ce facem cu plăcere. Am profitat de aceasta pentru a vizita fundurile submarine ale micilor insule care

înconjoară Cicladele.

Aceste incursiuni subacvatice ne pasionează pentru un alt motiv. Milos este restul unui vulcan gigantic care a explodat în timpuri preistorice şi al cărui rezervor de magmă* prăbuşit (care se numeşte *caldera**,* cu un cuvânt portughez care înseamnă „căldare") a fost invadat de mare. În acest moment al misiunii noastre nu făcusem încă „fotografia miraculoasă" a golfului Sfântul Gheorghe, din insula Dia, care ne va pune pe urmele Atlantidei. Dar ştiu de pe acum că vom explora caldera din Thira – acest alt vulcan al Cicladelor, care a fost nimicit în secolul al XV-lea înaintea erei noastre, provocând un val seismic catastrofal pentru toată Mediterana orientală...

Activitatea noastră în Milos nu este prea îndelungată. Ridicăm ancora pentru o călătorie în Anticitera. Cap spre sud-vest, mare frumoasă.

Insula Anticitera, situată aproximativ la jumătatea distantei dintre Citera şi extremitatea nord-vestică a Cretei, este legată întrucâtva de mine şi de *Calypso,* este istoria noastră. Albert Falco, Frédéric Dumas şi cu mine ne-am scufundat aici, în „timpurile eroice" ale misiunii noastre din 1956. Frédéric Dumas coborâse aici încă din 1953. Am explorat cu toții zona unde fusese descoperită, în 1900, una din cele mai frumoase epave antice din câte se cunosc. În timpul încercării noastre din 1956, Frédéric Dumas a adus, de altfel, de la fund o superbă bară

de bronz străvechi. Nu putusem rămâne aici atâta timp cât am fi vrut. Mi-ar plăcea astăzi să ne oprim puțin.

Singurul necaz este că nu ştim unde să aruncăm ancora. În linii mari, am regăsit cu uşurință zona. În detaliu, nu parvenim să determinăm locul exact unde avem să ne scufundăm. Ca întotdeauna, memoria locurilor… Nici Albert Falco, nici Frédéric Dumas (căruia i-am cerut să ne întâlnească), nici eu însumi nu ne amintim cu certitudine coordonatele ancorării lui *Calypso* cu douăzeci de ani în urmă. Nu ni le-am notat cu precizie. În 1956, nu dispuneam de altfel, pentru a stabili un punct, de sateliți artificiali datorită cărora se poate calcula de acum înainte, pe mare, o poziție cu aproximație de 10 sau 20 de metri. Cât despre registrele oficiale, în care s-ar putea crede că poziția epavei este notată cu cea mai mare grijă, consultarea lor este demoralizantă. O cruce vagă, pe o hartă la o scară mult prea mare…

Este dezolant, căci aici soclul stâncos al mării coboară în pantă abruptă. Epava din Anticitera zace la 54 de metri adâncime. Sub o asemenea înălțime de apă, un scufundător nu îşi poate permite plimbări de explorare prea lungi. Atunci când lucrezi la saturație, nu efectuezi un parcurs subacvatic de 200 sau 300 de metri numai pentru a localiza un obiectiv. Trebuie să-l fi găsit înainte şi să cobori exact deasupra lui.

„Papa Flash” multiplică manipulările cu

sondorul lateral, fără să recolteze niciun ecou favorabil.

O ÎNCĂRCĂTURĂ DE STATUI ŞI DE AMFORE

Pescuitorii de bureți sunt cei care, în 1900, au descoperit epava din Anticitera. Ei au anunțat autoritățile greceşti, care au purces imediat la recuperarea comorilor. Un mic vas de război a fost afectat acestei misiuni, sub controlul – mai mult sau mai puțin efectiv (mai degrabă mai puțin decât mai mult) – al câtorva arheologi.

Ținând cont de vremea proastă care n-a încetat deloc în timpul explorării (aproximativ un an), de lipsa de experiență a scafandrilor şi de starea mai mult decât sumară a materialului lor de scufundare şi excavare, rezultatele nu au fost prea rele. Un mare număr de obiecte au ajuns la suprafață într-o stare satisfăcătoare.

Era prima epavă antică importantă de pe care se reuşea să se recupereze încărcătura. Nu s-a aflat mare lucru despre nava propriu-zisă, îngropată în mâl şi foarte degradată (s-a izbutit totuşi să se ridice la suprafață câteva bucăți din coca vasului). În schimb, recolta de statui şi de amfore care a fost făcută i-a entuziasmat pe specialişti. Bineînțeles, s-a încercat să se dateze naufragiul. S-a început prin a se căuta narațiunea în surse scrise, dar nu s-a găsit nimic. S-au avansat apoi cifre, care au fost susținute cu mijloace mai mult sau mai puțin ştiințifice, în diverse moduri. S-a spus în special:

30 î.e.n., fiindcă se găsise în navă un aparat ciudat, care a fost luat drept un astrolab* (în realitate era un calculator mecanic, singurul pe care îl cunoaştem din antichitate, aşa cum a stabilit dr-ul Derek de la Dolla Price, în 1959; datarea era falsă).

S-au confruntat mai multe ipoteze şi s-a ajuns în mod progresiv la un acord între specialişti, în mare, epava din Anticitera datează de la începutul secolului I î.e.n. Lemnul care a servit la construirea vasului trebuie să fi fost tăiat cu un secol înainte de acest eveniment, după cum o dovedeşte analiza cu carbon 14 a fragmentelor recuperate din coca navei.

Statuile nu furnizează nicio indicație: cea care reprezintă nudul unui erou sau al unui zeu (Perseu?, Hermes?) este probabil un bronz din secolul al IV-lea înaintea erei noastre. Un alt bronz („Cap de filosof") trebuie să fi fost turnat mai târziu. Un al treilea, care înfățișează un personaj neîmbrăcat, probabil un print, este prea corodat pentru a-şi dezvălui secretele. Numeroasele amfore comerciale care s-au pescuit „spun" mai mult. Ele sunt comparabile cu cele care zăceau într-o altă epavă, pentru care există motive temeinice să fie datată în 86 î.e.n. Şi care a fost găsită în 1907, la Mahdia, nu departe de coasta orientală a Tunisiei.

Din zăcământul din Anticitera s-au scos în total treizeci şi şapte de amfore mari – dar un

scufundător care a participat la explorări pretindea, în 1950, că rămăseseră la fund cel puțin încă vreo cincizeci. Este vorba de recipiente de diverse proveniențe, pe care anticii le umpleau cu vin, ulei sau alte lucruri comestibile. Unele aveau toarta sigilată şi veneau desigur din Rodos. Altele fuseseră confecționate la Kos. Altele sunt originare din Roma sau din Tarent. Toate au fost descrise, imediat după recuperarea lor, de K. Kourouniotes.

Au fost recuperate diverse oale, farfurii, boluri, ceşti cu una sau două toarte, lagynos (vase cu o toartă şi cu gât subțire) şi chiar o lampă de ulei. Aceste piese sunt destul de asemănătoare, prin stil, cu cele care au fost exhumate ca urmare a săpăturilor din agora Atenei: or, cetatea a fost distrusă în 86 î.e.n. De romanul Sylla.

Printre cele mai frumoase descoperiri din Anticitera figurează unsprezece vase din sticlă somptuoase, probabil lucrate în Egipt, mai precis la Alexandria, capitala antică a acestei industrii. Nu trebuie să ne mirăm că obiecte din acest material au putut supraviețui unui naufragiu: dacă nu le sparge niciun şoc direct în cursul accidentului, ele rămân intacte un timp indefinit, pe fundul mării. Sticla se lasă mult mai greu atacată de sare, acid carbonic şi animale marine decât marmura sau bronzul. Vasele epavei din Anticitera, odată răzuite (cu câte precauțiuni!), şi-au redobândit transparenta originară.

Enumerarea şi descrierea pieselor acestei comori antice (boluri de sticlă bleu, boluri de sticlă multicoloră, fâşii de mozaic etc.) ar fi nesfârşită. Dar de unde venea nava? Nimeni nu ştie. Unde mergea? Se ignoră. Se poate presupune că era în drum spre Roma. Caracterul Heteroclit al încărcăturii te face să crezi că era o navă special afretată pentru a duce în metropola latină – puterea în ascensiune a epocii – comori furate ale artei greceşti.

Studiind numărul mic de fragmente din lemn de ulm recuperate din coca epavei, s-a încercat să se desluşească cum îşi construiau grecii corăbiile. Este, într-adevăr, în mare parte un mister: fiecare şantier naval se afla în epoca aceea sub conducerea unui arhitect unic, care lucra fără planuri, fiind moştenitor al unei ştiințe ancestrale ce nu se transmitea decât verbal…

Se pare că coca navei era construită dintr-un ansamblu de piese grele fixate unele de altele după sistemul nut-feder. Se utilizau, în anumite locuri fragile, cepuri speciale din stejar şi cuie lungi din bronz. Lemnul utilizat (ulm, stejar…) provenea tot de pe coasta septentrională a Mediteranei.

S-a găsit de asemenea în epava din Anticitera o bucată de țeavă de plumb: se presupune că servea la drenarea punții. Am descoperit şi noi un obiect asemănător în epava de la Grand Congloue, aproape de Marsilia, pe care am explorat-o în timpul primelor campanii ale lui *Calypso,* în 1952–

1953 Cu toate că vasul de la Grand Congloue datează din secolul al III-lea î.e.n. Şi cel din Anticitera numai din secolul I, tehnicile lor de construcție par să fie comparabile. Grecii, moştenitori ai fenicienilor în materie de artă navală, au inovat probabil mai puțin în acest domeniu decât în altele.

AMINTIRI, AMINTIRI…

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„2 ianuarie. Iată-ne ancorați în fața insulei Anticitera, sunt sigur că în apropiere de amplasamentul epavei antice. Dar la câți metri de ea?

Un bătrân pescar din partea locului pretinde că zona în care zac vestigiile se întinde exact în fața ruinelor unei cabane de piatră care a servit drept adăpost paznicilor comorii în timpul campaniei de explorări din 1900.

Un zid în ruine pe faleză… Din astea se găsesc cu prisosință peste tot! Totuşi noi am zărit unul care ar putea corespunde descrierii grecului. Ne vom posta în fața lui. Mă cațăr împreună cu Albert Falco în farfuria submersibilă. Dispărem sub valuri şi întreprindem un interminabil periplu submarin. De la suprafață până la 50 de metri sub apă, coasta este abruptă. La această adâncime întâlnim o terasă, mai mult sau mai puțin largă, după loc. Pe acest «balcon» a fost regăsită epava.

Apoi reîncepe coborârea la verticală. Ne scufundăm până la 80 de metri fără ca măcar să zărim fundul. Inutil să mergem mai departe. N-am remarcat nimic pe micul platou. Epava, ridicată şi împinsă de curenți, s-a răsturnat poate în abis. În acest caz, nimeni n-o va mai revedea vreodată.

Când ajungem din nou la suprafață şi expun această ipoteză întregii echipe reunite pe puntea lui *Calypso,* Frederic Dumas nu este de acord. După el, epava din Anticitera nu ar fi putut să alunece spre adâncuri: este prea strâns prinsă într-o crustă de nisip întărit ca să poată mişca... Dacă n-am zărit-o este pentru că se găseşte, la ora actuală, ascunsă cu totul în substratul de nisip.

Scufundătorii de pe *Calypso* plonjează pe rând spre fund. La rândul meu îmi pun costumul de scafandru şi cobor în compania lui Albert Falco. 10 metri... 15 metri... Animalele acvatice nu mişună, ceea ce e o dovadă că, în comparație cu alte mari ecosisteme* marine, Mediterana este săracă – în mod natural săracă – atât în specii, cât şi în indivizi[8]. Iată, pe stâncile care ies din apă, gorgone* şi briozoare*, în ramificațiile cărora se ascund girele* cu părțile laterale arcuite ca nişte

---

[8] Oamenii de ştiință afirmă că este oligotrofică, adică săracă în substanțe nutritive. Marile baraje de pe fluvii, ca cel de la Assuan, care o lipseşte de mâlul bogat in molecule organice, nu sunt in măsură să îmbunătățească situația. Poluanții, de asemenea, au o acțiune cu atât mai nefastă cu cât mediul care îi primeşte e mai sărac.

curcubeie. Iată rândunici de mare roşii* curioase, în orice caz destul de blânde. Iată viermii spirografi* cu magnifice «umbrele» de tentacule multicolore... Fauna mediteraneană, dacă nu are bogăția celei a recifelor tropicale, ascunde totuşi mici minuni discrete, dar autentice. De exemplu, cum să nu fii cuprins de admirație în fața cizelurilor cochiliei de Murex*, aceşti melci marini din care vechii fenicieni extrăgeau purpura şi din care zărim în prezent câteva exemplare?

30 de metri... 40 de metri... Plimbarea noastră submarină continuă să fie agreabilă, deşi ne îndoim de succesul său pe plan pur arheologic. Timpul trece repede în adâncul de vis al acestei bune şi bătrâne «mame» care este Mediterana. Am explorat toate oceanele globului, din Alaska în Antarctica, din arhipeleagul Seychelles în Galapagos. Or, niciodată nu mă simt atât de bine ca atunci când plonjez în *«Mare Nostrum»* – în această Mediterană unde am încercat primele emoții de oceanograf şi de țărmurile căreia sunt legat în virtutea tuturor afinităților mele culturale.

50 de metri... Iată micul balcon unde epava din Anticitera se mai ascunde poate sub sedimente. Facem ochii mari sub măştile noastre. Am vrea, precum roboții din science-fiction, să avem detectori electronici sub pleoape, care să ne permită localizarea obiectivelor noastre chiar şi sub pământ.

Suntem pe punctul să ne abandonăm

cercetările, la capătul rezervei de aer (ținând seama de palierele de decompresiune pe care trebuie să le respectăm), când, în fine, ghicim în nisip o foarte vagă formă alungită... O fi epava? Albert Falco vrea să fie cu cugetul împăcat: sapă febril cu mâinile o gaură în substrat. Printr-un noroc nemaipomenit, scoate imediat un obiect lung fabricat în mod evident de om...

Inutil să precizez că palierele de decompresiune, în timpul ridicării la suprafață, ni se par mai lungi şi mai plictisitoare decât de obicei. De îndată ce ajungem pe puntea lui *Calypso,* râcâim cu mii de precauții găselnița noastră, pentru a o debarasa de învelişul său de calcar şi animale încrustate. Este vorba nici mai mult nici mai puțin decât de un cui de bronz, de acelaşi tip cu cele care fuseseră recuperate de pe rămăşițele navei antice în 1900. După mai mult de trei sferturi de secol, epava din Anticitera este, poate, localizată din nou".

CETATEA LEGENDARĂ A REGELUI MINOS

Echipa de pe *Calypso* se felicită. Toată lumea este gata să se scufunde imediat pentru a explora epava. („Dacă trebuie, cobor în costum şi în pantofi de oraş! „zice unul dintre ei.)

Vai! Arheologia modernă nu mai e la fel cu cea din „la Belle Epoque". Dr-ul Kritzas, cu toate că se declară încântat de descoperirea noastră, toarnă un duş rece peste entuziasm. Trebuie aşteptate

autorizațiile oficiale. Acestea ne vor fi acordate, dacă vor fi, numai cu condiția ca lucrarea să poată fi efectuată „în regulă”. Ceea ce dă de înțeles că nava *Calypso* va rămâne pe loc luni de zile; că scufundătorii, după ce vor cadrila fundul mării, se vor succeda zi după zi pentru a degaja sedimentele „cu linguriţa”, pe scurt, că noi n-o să facem nimic altceva o perioadă interminabilă. Asta nu e posibil. Vestigiile zac la o asemenea adâncime încât vom cheltui o avere pentru a le recupera. Or, Fundația noastră *nu are* avere.

Niciun regret. Oricum, autoritățile arheologice nu ne acordă pentru moment autorizația de explorare, aşa cum vom afla puțin după aceea prin radio. Cota permiselor anuale pe care acestea le eliberează este extrem de mică. Grecii nu permit nici unei „şcoli” arheologice internaționale (franceză, engleză, americană, germană…) să lucreze decât asupra unui *singur* nou proiect pe an. Îmi imaginez ce proteste s-ar declanşa din partea specialiştilor dacă *noi* am primi atâtea permise câte vrem, având ca singur pretext că dispunem de o navă pe care o cunoaşte întreaga lume… înțeleg foarte bine şi accept motivele funcționarilor Ministerului pentru Problemele Antichității din Atena. Îmi rezerv doar dreptul să încerc totuşi să-i conving. În care caz vom reveni la Anticitera.

Faptul că noi am redescoperit epava nu va fi, oricum, inutil. În cinci ani, în zece ani, cineva va

întreprinde exploatarea sa rațională, dacă nu cumva o va face *Calypso* care anul acesta a fost „consemnată”.

Vreau, înainte de a părăsi Anticitera, să fac o ultimă scufundare în farfuria submersibilă. Albert Falco, bineînțeles, mă însoțeşte. Explorăm sistematic anumite zone pe care le neglijasem: şi avem o minunată surpriză. Deşi nu aşteptam aproape nimic de la acest voiaj subacvatic (pe care l-am întreprins numai ca să fiu cu conştiința împăcată), am observat, pe acelaşi „balcon” unde era epava regăsită în aceeaşi dimineață, o *altă* formă alungită care ar putea foarte bine să constituie restul unui naufragiu mai vechi.

Urcăm şi trimit imediat scufundătorii să recunoască locul. Nu le trebuie mult ca să dezgroape o amforă antică, promisiune a unui veritabil zăcământ arheologic inedit. Dublă lovitură! În viitor, pe fundul Anticiterei vor trebui deschise nu unul, ci două şantiere de explorare submarină...

Aş minți dacă aş pretinde că părăsim insula fără un sentiment de mândrie. Frustrarea de a nu fi putut exploata imediat noi înşine descoperirile noastre este un lucru minor în comparație cu satisfacția de a le fi făcut.

De altfel, suntem abia la începutul acțiunii noastre în apele greceşti. Vom porni în direcția portului Iráklion, capitala insulei Creta, care se înaltă la doi paşi de ruinele din Cnossos, cetatea

legendară a regelui Minos.

3

Teseu şi Minotaurul

MARELE TURNEU AL EPAVELOR – COMUNIUNE CU MAREA – O FALEZĂ DE POTERII – O SIMPLĂ CANĂ DE O FRUMUSEȚE PURĂ – ZIDUL ENIGMATIC ŞI IEPURELE DE MARE – CU TOARTA PE DINĂUNTRU – „CEL CE ZGUDUIE PĂMÂNTUL

Insula Creta nu poate fi abordată (250 km lungime; 50 km pentru cea mai mare lățime; 8618 km^2 suprafață) fără să nu-ți vină în minte această prodigioasă civilizație minoică ce a dominat Mediterana orientală în epoca de bronz. Câteva legende splendide despre ea au străbătut veacurile până la noi.

Cea mai cunoscută dintre toate este, bineînțeles, istoria lui Teseu şi a Minotaurului. Vă amintiți că Minos, fiul lui Zeus şi al Europei, soțul Pasifaei şi primul rege al Cretei, l-a închis pe monstrul Minotaur (cu trup de om şi cap de taur) într-un labirint construit de Dedal. Acest pensionar neobişnuit era hrănit de Minos cu carne de om. Minos îi învinsese pe atenieni şi le impunea un tribut anual de şapte băieți şi şapte fete, pe care îi dădea drept hrană omului-taur antropofag.

Teseu, fiul lui Egeu şi legislator legendar al Atenei primitive, a pornit într-o călătorie în Creta şi a pătruns în labirint, unde l-a omorât pe Minotaur. El nu s-a pierdut în labirint fiindcă Ariadna, fiica lui Minos, i-a legat de trup un fir care i-a permis să-şi regăsească drumul.

Trec peste restul epopeii – cum tatăl eroului, Egeu, crezându-l mort (din cauza unei neînțelegeri), s-a aruncat în marea care îi poartă acum numele; cum Teseu a luat-o de nevastă, apoi a părăsit-o, pe Ariadna în insula Naxos; cum a răpit-o pe Antiope, regina Amazoanelor, şi a avut cu ea un fiu pe nume Hipolit; cum s-a însurat cu Fedra, cealaltă fiică a lui Minos, şi cum aceasta s-a îndrăgostit de Hipolit şi i-a adus moartea; cum a coborât în infern, de unde Hercule l-a eliberat; cum a fost alungat din Atena şi ucis de Licomede; în fine, cum, ofensându-l pe Pluto, a fost osândit să rămână țintuit veşnic în jilțul Uitării…

Specificul unor asemenea legende este că emoționează generație după generație. În timp ce *Calypso* se apropie de Iráklion, la doi paşi de anticul Cnossos* unde domnea Minos, nu mă pot împiedica să nu mă imaginez pe mine însumi drept erou antic, în fruntea unei corăbii cu pânze negre – şi pe punctul de a înfrunta, cu sabia scoasă din teacă, un monstru înfricoşător… Unii ar diagnostica aici o evidentă manifestare de infantilism. Eu am slăbiciunea să fiu sensibil doar la caracterul poetic al acestei evocări.

Ochii mei văd ceea ce au putut vedea cei ai lui Teseu. Pe această mare de un albastru inimitabil, de unde se iveşte coasta cretană verde şi cenuşie pe care o domină înaltul lanț erodat, şi parcă pudrat cu zăpadă, al muntelui Ida, am, o dată mai mult, impresia că aici nimic nu s-a schimbat de treizeci şi cinci de secole.

MARELE TURNEU AL EPAVELOR

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso)*

„4 ianuarie. Înainte să ancorăm la Iráklion, vreau să mergem să facem o recunoaştere pe insulița Dia care stă parcă de gardă la nordul marelui port al Cretei. Am fost întotdeauna mirat că nimeni n-a întreprins aici, până acum, nicio explorare demnă de acest nume.

Albert Falco împărtăşeşte în întregime ideea mea. În ceea ce-l priveşte, este cu atât mai convins că Dia ascunde comori istorice cu cât el le-a *văzut.* Nu vine pentru prima dată în Dia. S-a scufundat aici într-o dimineață din 1957. Chiar de la prima incursiune subacvatică, el a zărit, depăşind substratul, o epavă, o farfurie de cupru şi două piese din bronz alungite, care l-au făcut să se gândească la cele două picioare ale unei statui. Pe de altă parte, în jurul acestor vestigii metalice, se întindea un adevărat câmp de amfore. Şi a mai întrevăzut un fel de taler din cupru în apropierea unei galere înnămolite pe trei sferturi.

Îi cer să ne piloteze până la punctul în care plonjase cu douăzeci de ani înainte. Insula Dia seamănă vag cu o mână având cinci degete scurte, a căror încheietură este spre nord, iar falangele spre sud (adică spre partea Iráklionului). Degetul cel mai lung, la est, a primit numele de capul Stavros. Între cele cinci prelungiri ale uscatului se deschid patru golfuri, succesiv botezate Agrelias, Mesaios, Kapari şi Sfântul Gheorghe. Punctul cel mai înalt al insulei, practic în centrul său, atinge 268 de metri.

Odată mai mult, iată-ne confruntați cu problema memoriei locurilor, care pare, în mod cert, insolubilă. Albert Falco îşi aminteşte că a plonjat în golful Agrelias, dar este incapabil să spună exact unde. Când i se pare că-şi aminteşte locul, oamenii de pe *Calypso* intră în apă. Dar de picioarele statuii depăşind nisipul nici pomeneală. Nici măcar umbra… în schimb, pe un versant submarin în pantă blândă descoperim o veritabilă «revărsare» de amfore, pentru a prelua vorba lui Colin Mounier. Sunt aici mii, abia acoperite de sedimente, şi probabil aparținând mai multor epoci.

Nici vorbă, pentru noi, să le scoatem din patul de nisip unde dorm de atâtea secole: trebuie să aşteptăm pentru asta autorizațiile oficiale… Determinăm cu grijă poziția locului, datorită unui sistem de reperaj complex, cu trei repere, pe care comandantul Alinat ne obligă – prieteneşte – să-l

adoptăm şi pe care îl vom utiliza de atunci pentru toate situațiile similare. Pentru a folosi o expresie la modă, sunt sătul «până peste cap» de rateurile memoriei locurilor. Mnemosina, zeița amintirii, se va găsi de aici înainte înlănțuită foarte prozaic de cifre, pe filele unui jurnal de bord[9].

Revenim în Dia. Am certitudinea că aici se ascund vestigii pasionante din toate punctele de vedere. Vom petrece în Dia atâta timp cât va trebui. Dar, pentru moment, vreau să fac puțin cabotaj în lungul coastei Cretei, ca să reperez mai bine anumite epave deja parțial explorate. Timpul se strică. Se ridică teribilul vânt local de nord-vest, *meltem.* El mătură marea Egee cu forță, dând naştere unor valuri scurte şi puternice. Ne pregătim să ancorăm în această noapte la Iráklion. În ciuda tonajului totuşi respectabil al lui *Calypso,* numai cu greu reuşim să intrăm în port. Mă întreb cum făceau corăbiile regelui Minos. Mâine, dacă Eol ne va permite, vom pleca spre est".

COMUNIUNE CU MAREA

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso)*

" 5 ianuarie. Eol ne urăşte. Marea este într-o

---

[9] Se pare că există o hartă oficială în care figurează amplasamentul a vreo trei sute de epave antice cunoscute în Grecia. N-am putut să obțin niciodată de la autoritățile locale permisiunea de a arunca pe ea măcar o privi re. Nu cred că am pierdut mare lucru: aproximația pozițiilor indicate este mult prea mare.

dispoziție groaznică.

În timp ce noi încercăm să ieşim din Iráklion cu orice preț. Acesta nu este cu adevărat un port: el se oferă furiei *meltem*-ului precum Ifigenia paloşului sacrificiului. Vântul se năpusteşte cu un fel de bucurie sadică, şuierând în suprastructurile navelor pe care le zgâlțâie.

Luăm direcția soarelui-răsare. Spectacolul mării care îşi încrețeşte valurile în fața etravei noastre, în timp ce delfinii țâşnesc ca nişte torpile din spumă, nu este lipsit de măreție Am îndurat câte o «vreme de câine» în toate oceanele lumii – Atlantic, Pacific, Indian, Arctic, Antarctic –, dar furiile Mediteranei mă impresionează cu atât mai mult.

Depăşim golful Mallion, capul Sfântul Ioan şi intrăm în golful Marabellou, în fundul căruia se află portul Sfântul Nicolae. La est de acest golf ne aşteaptă insula Psira.

În golful propriu-zis, apele sunt mai calme decât în mijlocul mării, cu toate că hula se face serios simțită. Cel puțin vom putea lucra. Chiar pe pământul Psirei, arheologii greci au întreprins mai multe campanii de săpături, care le-au permis să aducă la lumina zilei zeci de obiecte din epoca minoică – olărie, veselă, lămpi etc. Cele mai frumoase descoperiri au fost făcute în morminte, probabil cele ale unor personaje bogate.

Misiunea noastră este să plonjăm în diverse zone submarine ale Psirei, «logic» legate de zăcămintele

arheologice ale insulei însăşi. Oamenii de pe *Calypso* se succedau în zona de lucru de pe fundul apei. Albert Falco, Raymond Coll, Henri Garcia, Ivan Giacoletto, Bernard şi Patrick Delemotte merg din descoperire în descoperire. Colin Mounier şi Henri Alliat filmează în apă toată această lume frumoasă. Apoi Colin se cațără în elicopter alături de Bob Braunbeck, pentru a «băga în cutie» imaginile aeriene ale lui *Calypso* şi ale şantierelor de săpături de pe uscat.

Începem prin a remarca o mare cantitate de fragmente de olărie din epoci diverse. Apoi găsim o superbă cană, cu forme foarte pure, care credem că a aparținut epocii minoice. Pentru a avea conştiința curată, ne fixăm o întâlnire cu dr-ul Lazaros Kolonas, care va fi noul nostru mentor. Ca şi dr-ul Kritzas, colegul său, dr-ul Kolonas afişează o erudiție care nu exclude deloc modestia. Necazul este că nu vorbeşte decât greceşte şi rudimente de engleză – în timp ce dr-ul Kritzas se exprimă în cea mai bună franceză... Reuşim totuşi să ne înțelegem. «Această cană, ne spune el, este, desigur, minoică; în consecință, merită să se exploreze în mod serios regiunea submarină de unde a fost scoasă».

6 ianuarie. Am făcut ieri seara traseul Psira – Iráklion, inversul celui de dimineață. Fiindcă astăzi este ziua Bobotezei. Nu dorim să-i onorăm pe regii magi. Vrem doar să asistăm la o ciudată ceremonie de «comuniune cu marea».

În fiecare an, pe coasta septentrională a Cretei, şi mai precis la Iráklion, la 6 ianuarie se desfăşoară o procesiune solemnă. Populația se adună în spatele preoților îmbrăcați în odăjdii de aur şi se îndreaptă spre port în cortegiu. Mitropolitul, cu o impunătoare barbă căruntă, poartă o mitră încrustată cu pietre prețioase. Preoții care oficiază, ajunşi în fața primelor valuri, aruncă în mod simbolic în mare o cruce sfințită: este semnul alianței dintre poporul Cretan şi Mediterana. După aceea bărbați tineri din cortegiu sar veseli «în vâltoare», împroşcând de jur-împrejur cu spumă…

Ca adeseori în aceste rituri, doar «forma» este creştină. Tradiția autentică, «recuperată» de Biserică, provine dintr-o perioadă cu mult anterioară lui Christos. În timp ce preotul aruncă sfânta cruce în port, nu mă pot împiedica să nu-mi plimb privirile spre țărmul cu maiestuoasele ruine de la Cnossos.

Acolo, între secolele al XX-lea şi al XV-lea î.e.n. Bătea inima unei civilizații prodigioase; acolo domneau suveranii minoici, stăpâni necontestați ai Mediteranei orientale… Străbunii bărbaților şi femeilor pe care-i privesc astăzi, adunați în spatele preoților lor, nu veneau oare în fiecare an să arunce în mare un obiect de cult, în semn de alianță cu zeul valurilor şi al cutremurelor de pământ?

Munca pe care am prestat-o până acum pe

epavele din Artemision, din Pilos şi din Anticitera m-a pasionat; în plus, sper că, în ceea ce priveşte Anticitera, ea nu este terminată. Dar mă simt cuprins, dintr-o dată, de o foame nepotolită de cunoştinţe în privinţa civilizaţiei minoice. Este o pasiune care se naşte. Nu un foc de paie: un interes profund, susţinut, alimentat în acelaşi timp de inimă şi de raţiune. Această cultură minoică, atât de puţin cunoscută, mă cheamă peste secole: cel puţin aşa am impresia. Presupun că ceea ce mă atrage spre ea ca un magnet este dublul său caracter primitiv şi marin.

Acum, după ce am observat şi filmat procesiunea din ianuarie de la Iráklion, nu am decât o dorinţă: să mă întorc în Psira. Noi vom fi cei care vom face fabuloasele descoperiri de antichităţi minoice!”

O FALEZĂ DE POTERII

Mari stânci semănate la întâmplare în mare, insulele greceşti par să poarte pe ele urma miturilor care ne-au încântat copilăria. În aceasta, Teseu triumfă asupra Minotaurului, sau Icar zboară şi îşi va arde aripile de ceară la soare. Mai departe, o nimfă transformă oamenii în porci. Lesbos aude încă murmurul poemelor lui Safo*. Plaja Itacăi are gustul sării pe care Ulise a semănat-o aici ca să nu plece la Troia… Nicio bucată de pământ, aici, nu este mută.

Calypso a ancorat aproape de Psira. Mă sui în

elicopter alături de Bob Braunbeck pentru o recunoaştere aeriană.

Văzută de sus, insula seamănă cu un adevărat deşert. Cum să-ți imaginezi că a fost odinioară înverzită, şi chiar acoperită cu păduri dese de pini, de stejari şi de chiparoşi. Tăierea pădurilor pentru nevoi domestice şi construcții navale au despuiat-o. Cincizeci de secole de ocupație umană intensivă au transformat acest paradis ecologic mediteranean în cvasireg* saharian. Iată o bună temă de reflecție pentru civilizația noastră care atacă ultimele păduri ecuatoriale din Asia, Africa şi America latină cu ajutorul unor monstruoase excavatoare… Dacă mâine tot pământul ar trebui să devină Psira, specia noastră nu ar avea mai multe şanse să supraviețuiască decât regatul lui Minos. Arheologii veniți de pe stele vecine, explorând ruinele Parisului, New York-ului sau Tokio-ului, ar visa la palatele noastre intacte, aşa cum visez eu la splendoarea Cnossosului şi la pânzele corăbiilor minoice umflate de *meltem.*

Ici şi colo, pe Psira-cea-devastată, oamenii moderni au construit altare Dumnezeului lor – paraclisuri, sanctuare şi capele. În imediata lor apropiere abundă resturile vechilor temple. Aceste ruine, ca nişte glorioase cicatrice în peisaj, îi învață pe cei ce ştiu să le citească răsturnările grandioase şi teribile a căror fiică este civilizația noastră.

Psira, ca şi Dia, oferă navigatorilor în mod

evident un refugiu contra vântului de nord-vest. Când eşti marinar, simți aceste lucruri chiar înainte de a elabora o teorie. Nu-mi trebuie mult timp, în elicopter, pentru a repera o peninsulă favorabilă ancorării, care se afundă în apă asemenea unui deget osos. Aici ne vom concentra eforturile de cercetare. De altfel săpăturile terestre întreprinse de arheologii greci sunt la doi paşi.

În timp ce scufundătorii se pregătesc, eu iau loc în farfuria submersibilă în compania dr-ului Kolonas. Pentru arheologii greci, aceste incursiuni în adâncul mării constituie o revelație: nu numai că sunt sensibili la minunățiile mediului subacvatic, dar, în sinea lor, au impresia că îşi dublează dintr-o dată câmpul de investigație. Desigur, ei ştiau înainte de acest voiaj că marea ascunde epave; dar nu bănuiau nici adevărata bogăție, nici, mai cu seamă, abundența. Contemplat cu propriii lor ochi, fundul apei îi umple de fericire – dar şi de îngrijorare:

Câtă muncă mai este de depus! E, într-un fel, ca şi când, făcând nişte astronomi să urce într-un vehicul intersideral de fabricație omenească, le-ai arăta dintr-o dată că există un al doilea univers, despre care ei n-aveau idee până atunci…

Dr-ul Kolonas nu se aştepta la un spectacol atât de uluitor: nici eu, o mărturisesc! Fiindcă, navigând de-a lungul micului promontoriu pe care îl alesesem ca „tintă”, dăm peste o autentică *faleză de poterii.* Pe o lungime de vreo sută de metri, şi

între 8 şi 30 de metri adâncime, platforma marină seamănă cu un zid în pantă, curbat ca o vastă cochilie Saint-Jacques şi literalmente înțesat cu sute de mii de vase, de urcioare, de boluri, de cupe şi de căni.

O SIMPLĂ CANĂ DE O FRUMUSEȚE PURĂ

Nu e nevoie să descriu cât a fost de stârnită întreaga echipă de pe *Calypso* atunci când dr-ul Kolonas şi cu mine am „dat raportul". O descoperire arheologică de o asemenea importanță nu este ceva obişnuit. Să vedem cine va avea cinstea, dintre scufundători, să coboare în acest loc.

Toți vor privi neîncrezători. Această poterie este incontestabil minoică: are, pe puțin, o vârstă de trei mii trei sute de ani – o sută treizeci şi şase de generații umane. Puse în perspectivă de aceste siluete de părinți şi de copii care se succed, secolele emoționează şi sperie. De ce puterea minoică a diminuat brusc spre anii 1450 înaintea erei noastre? De ce regatul Cretan, în care agricultura, industria (bronzului), comerțul şi artele erau înfloritoare, s-a şubrezit dintr-o dată, până într-atât încât micenienii* l-au cotropit şi l-au colonizat? Este aici un mister care mă intrigă de când am zărit Dia şi Cnossos şi care mă sâcâie de când suntem în Psira. Bineînțeles, pasiunea mea pentru această enigmă este recentă, în timp ce arheologii încearcă să rezolve această întrebare

de ani de zile…

Acum este rândul meu să mă scufund, în compania lui Ivan Giacoletto şi a lui Raymond Coll. Coborâm în apa limpede, dat rece. Ajungem la „zidul de vase” minoic. Ce a putut provoca o asemenea acumulare de poterii, dintre care numeroase par practic intacte, în ciuda mării şi a timpului? De ce această simplă cană de o frumusețe pură, lipită la o margine de un vas el însuşi prins de un altul – astfel încât ansamblul constituie o masă unică – se află pe fundul apei?

Trecând şi retrecând prin fața formidabilului zăcământ pe care îl descoperisem, bag de seamă că zecile de ondulații perpendiculare pe țărm care tivesc zidul şi te fac să te gândeşti la o cochilie Saint-Jacques ar putea foarte bine să se datorească unui naufragiu colectiv. Să ne închipuim vase legate la promontoriu, bord la bord, înghesuite ca sardelele, şi încărcate cu recipiente pline cu ulei, vin, mirodenii şi diferite mărfuri. Să ne închipuim că aceste nave se scufundă, toate în acelaşi timp. Cimentate prin acțiunea apei şi a organismelor marine înainte ca lemnul din care este formată coca navelor să se dezagrege, încărcăturile ar păstra aproximativ aceeaşi formă ca şi coca…

Ipoteza este seducătoare. Rămâne de stabilit de ce zeci de ambarcații încărcate s-ar fi scufundat una lângă alta atunci când erau încă ancorate. Era vorba de un act de război? Rar se văd agresori

înarmați trimițând la fund nave de comerț pline ochi cu mărfuri bune şi frumoase… Trebuie să ne gândim la un sabordaj? Dar nu se sabordează nave „civile” … Se poate imagina un accident care să aibă asemenea consecințe? Cu greu… Atunci?

Singura explicație care îmi vine în minte este cea a unui val seismic. Atunci când se produce un asemenea eveniment, marea începe prin a se retrage foarte departe de la linia țărmului: navele ancorate rămân un moment pe uscat. Apoi apa revine sub forma unui val gigantic care se sparge rostogolindu-se şi care înecă totul. Navele sunt scufundate una lângă alta.

Acest gen de catastrofe se numeşte cu un cuvânt japonez – *tsunami*. S-a abătut asupra Psirei, adică şi asupra celei mai mari părți a Cretei, un val seismic de o asemenea amploare? Este ceea ce trebuie verificat. Am avut prilejul să citesc mai multe prezentări ştiințifice pe această temă. Dar mai întâi trebuie ca faptele să fie stabilite cu seriozitate şi ca datele să concorde.

ZIDUL ENIGMATIC ŞI IEPURELE DE MARE

Raymond Coll, Ivan Giacoletto şi cu mine ne continuăm un timp explorarea noastră submarină. Anumite piese de poterie se detaşează cu uşurință din substrat – dar le lăsăm cu grijă în poziția pe care o aveau înainte ca noi să punem mâna pe ele. Majoritatea urcioarelor, cănilor şi vaselor sunt încastrate în sediment – sudate în

masă prin acțiunea acidului carbonic, sării şi animalelor marine.

Cam peste tot, pe zăcământ, descoperim şi pietre de construcție. La un moment dat, găsim un rest de zid perfect conservat. Ce semnificație are prezența acestei construcții aici? Este un fragment din chei, o jetelă unde acostau navele? Devenim din ce în ce mai perplecşi.

Animalele marine iubesc epavele: ele găsesc tot felul de ascunzători unde să se refugieze în caz de urgentă; şi hrana nu lipseşte aici, sub formă de alge încrustate sau de larve din o sută de specii. Faptul că suntem pe cale să îndeplinim o „misiune arheologică" nu ne împiedică deloc să gustăm frumusețea faunei submarine.

Numeroase oale servesc de adăpost unor peşti. O cupă antică pe jumătate umplută cu nisip găzduieşte o frumoasă girelă. Acest peşte cu corpul fusiform, cu nuanțe de curcubeu bleu, roz şi verde, se îngroapă în fiecare seară în sediment, după un orar precis. Ritmul său biologic, care i se transmite o dată cu restul patrimoniului genetic, este în acord cu soarele.

Alți peşti „țâşnesc" literalmente din vase atunci când ne apropiem. De sub o piatră vedem ivindu-se „coarnele" unei languste. Într-un urcior adânc şi-a ales domiciliul o caracatiță: îmi amintesc cu duioşie de congenerele sale din „Oraşul caracatițelor" din golful Alicastre, la Porquerolles. Noi pusesem în evidență facultățile „intelectuale"

ale acestor moluşte* în cursul unei serii de experienţe pasionante [10] . Caracatiţele sunt animale ciudate. Cum scrie Frédéric Dumas: „Consacrându-mă prietenelor mele caracatiţele, mă odihnesc după exercitarea arheologiei. Dar nu participă şi ele în felul lor, la aceasta, ghemuite în gâturile sau în fundurile amforelor?”

O altă creatură vie se prezintă ochilor noştri, între ramificaţiile gorgonelor: este vorba de un iepure de mare sau aplizie*. Această mare moluscă fără cochilie, al cărei corp seamănă cu un feston de culoare ocru şi brun plutind liber în mare, nu pare să se teamă de noi. Ea dansează pentru plăcerea noastră, ondulându-se în apa de culoare turcoaz în care bulele aparatelor noastre de respirat par tot atâtea stele de argint efemere. Câte generaţii de aplizii se vor fi succedat de când zidul de poterie este sub apă?

Când ne urcăm din nou la bordul lui *Calypso,* primim o veste bună: dr-ul Lazaros Kolonas ne-a obţinut de la autorităţile greceşti dreptul de a scoate unele poterii de la fund. Decid să începem prin recuperarea unei mari bucăţi din conglomeratul de vase şi de cupe pe care l-am observat aproape la verticala chilei vasului nostru.

O echipă de scufundători se aruncă în apă, sub conducerea lui Albert Falco. Oamenii repereză

---

[10] A se vedea volumul *Pieuvres, la fin d’un rnalentendu,* colecţia „Odyssée”, Editura Flammarion.

fără probleme marele bloc de olărie pe care l-am indicat: el nu se ține de restul zidului decât printr-un „punct de sudură” îngust. Jean-Jérôme Carcopino filmează. Un alt scufundător fotografiază fragmentul „la locul lui” sub toate unghiurile, pentru a ilustra viitorul său „dosar arheologic”. Apoi oamenii de pe *Calypso* leagă conglomeratul de cablul macaralei, rup sudura şi dau ordin mecanicului de la suprafață să acționeze elevatorul.

Masivul de poterie sparge valurile şi vine, şiroind, să aterizeze încetişor pe platforma din spate a lui *Calypso,* unde dr-ul Kolonas şi cu mine îl aşteptăm. Ai jura că e vorba de o sculptură modernă. Un fel de Cezar „comprimat” al cărui material ar fi lutul ars, iar artist milioane de mărunte animale marine… Conglomeratul, încă umed, este pictat în culori vii: sunt cele ale organismelor animale care îl colonizează. Dar în aer liber şi în plin soare, aceste nuanțe impresionante (în care rozul şi movul îşi dispută întâietatea cu roşul viu, cu brunul şi verdele) pălesc puțin câte puțin, înainte de a se stinge inexorabil.

Acum, în grupuri mici, oamenii de pe *Calypso* se schimbă sub suprafața apei, pentru a ridica tot soiul de piese arheologice. Nu scoatem din marele zăcământ submarin din Psira decât eşantioane reprezentative: cu toate acestea, puntea vasului nostru se umple rapid. Locul este de o bogăție

uluitoare. Nu avem nici permisiunea, nici timpul, nici mijloacele să îl explorăm rațional în totalitate. Este treaba mai multor generații de arheologi… Ar trebui să fie folosite trei sau patru nave *Calypso* şi, pentru a primi obiectele descoperite, să fie construit din temelie un nou muzeu! Nu se prevede nimic din toate acestea. Arheologia rămâne o rudă săracă a cercetării – chiar în Grecia, unde statul consimte totuşi să facă un efort mai substanțial decât în alte părți. Zăcământul din Psira va rămâne „în rezerva" ştiinței, în aşteptarea unor credite şi a unor echipe formate din suficienți exploratori. În afară de aceasta, oalele, ulcioarele şi cănile care îl compun au dormit treizeci şi cinci de secole sub valurile mării Egee: zece, douăzeci sau chiar cincizeci de ani în plus nu mai contează.

CU TOARTA PE DINĂUNTRU

Nu-i nevoie să descriu entuziasmul care ne animă în timpul acestei vânători de comori antice. Cel mai febril dintre noi toți este, evident, dr-ul Kolonas. Poteria cea mai diversă – urcioare, amfore cu două toarte, boluri, căni etc. — Se îngrămădesc la picioarele sale pe podeaua de lemn a lui *Calypso*.

El recunoaşte fără dificultate că ansamblul aparține stilului minoic. Importanța descoperirii noastre îi produce o satisfacție extraordinară.

Cu toate acestea, dr-ul Kolonas este

descumpănit de dimensiunile depozitului. Prima sa ipoteză cu privire la acest subiect a fost că e vorba de un loc unde populația a aruncat olărie, zilnic, timp de secole. Dar această ipoteză nu rezistă la analiză. Pe de o parte, piesele au aproape toate aceeaşi vârstă. Pe de altă parte, nu prea vedem de ce locuitorii peninsulei s-ar fi debarasat de recipiente în perfectă stare: nu se dau la gunoi decât vase sparte şi nu există niciun ritual minoic cunoscut care să consiste în a oferi tone de vase zeului mării...

În realitate, dr-ul Kolonas ştie bine că ipoteza cea mai verosimilă rămâne cea a unui naufragiu colectiv a zece sau douăsprezece nave comerciale ancorate, ca urmare a unui val seismic. De altfel, oalele se găsesc la o asemenea distanță de țărm, că, pentru a le arunca aici, locuitorii acestui ținut ar fi trebuit sau să dispună de o forță herculeană, sau să vină cu o barcă special pentru a le scufunda.

Dr-ul Kolonas nu s-a scufundat decât o dată sau de două ori – ca amator – în toată viața lui. Dar, pentru a studia mai bine depozitul de vestigii minoice care zace sub chila lui *Calypso,* decide să coboare el însuşi sub apă, în compania oamenilor noştri. Consider că este o acțiune curajoasă – dincolo de faptul că este proba unei rare conştiințe profesionale.

Spectacolul universului subacvatic îl încântă pe arheolog – aşa cum îi încântă pe toți cei care au

şansa să îl contemple. Cu toate acestea, dr-ul Kolonas se lasă mai puțin sedus de focurile de artificii ale micilor peşti care trec, sau de rândunicile de mare roşii care „zboară” elegant deasupra fundului, cât de grămada considerabilă de poterie care se găseşte adunată aici. Când urcă la bordul lui Ca*lypso, ar*e panerul plin de comori arheologice. Printre acestea figurează o cană mică ciudată, a cărei toartă este plasată... în interior! Trebuie să mărturisesc că acest recipient, desigur demn de faimosul Ca*talog al obiectelor de negăsit a*l lui Carelman, ne lasă perplecşi. De ce o toartă pe dinăuntru? Pentru a evita să se spargă la un şoc? Absurd... „Avantajul este îndoielnic, observă Falco, dacă, pentru a turna sosul, trebuie să bagi degetele în el! „Atunci? Nu este interzis să ne imaginăm că minoicii gustau gluma şi că încărcătura unei corăbii putea comporta un lot destinat unei prăvălii de farse şi păcăleli...

(„Jurnalul de bord” al lui *Calypso)*

„12 ianuarie. În ciuda *meltem*-ului care suflă atât de puternic încât până şi apele golfului sunt răscolite şi a spaimei din fiecare noapte că am putea vedea parâmele de amarare rupându-se şi vasul aruncându-se peste stânci, munca avansează rapid.

Propunem dr-ului Kolonas, care acceptă imediat, să ne ameliorăm tehnica de explorare utilizând un sorb. Nu vom întrebuința aici sorbul

mare de care dispunem, ci o instalație mai mică şi mai suplă, dotată cu un tub mai scurt, care e ideal atunci când vrei să procedezi la o serie de «teste oarbe» într-un zăcământ.

Scufundătorii coboară la locul explorării – schimbându-se la momentul dorit – între 30 şi 35 de metri adâncime. Sorbul începe să degajeze un prim metru pătrat, apoi al doilea şi aşa mai departe. În cele mai multe din excavații, el scoate la iveală, îngropate sub 60 de centimetri de sediment, un mare număr de pietre şlefuite, provenind fără îndoială din construcții antice. Nici creşterea nivelului mării, niciun improbabil naufragiu nu ar putea explica prezenta lor atât de departe de țărm. Un mister în plus! Larg dispersate pe o suprafață considerabilă, aceste pietre par să fi fost proiectate – de o forță colosală – dinspre oraşul care se ridica pe țărm".

„CEL CE ZGUDUIE PĂMÂNTUL"

„*13 ianuarie.* Mă duc pe țărm, în compania dr-ului Kolonas şi a tânărului Yallouris, care ne serveşte drept interpret. Arheologul, căruia echipa de pe *Calypso* i-a permis să descopere minunății submarine, vrea să-mi facă onorurile săpăturilor de pe uscat pe care le conduce el.

În peninsula Psira, din care noi cunoaştem doar partea inundată, se ridica odinioară un important port minoic. O cetate harnică îi era anexată: nu au mai rămas din ea decât ruine. Casele minoice erau

mici şi fiecare din camerele lor mi se pare cu adevărat minusculă. Dr-ul Kolonas îmi explică, vorbind despre locuitorii Cretei şi ai insulelor înconjurătoare, că nu erau necugetați: ei construiau astfel pentru ca locuințele lor să nu ofere o priză prea bună pentru cutremure. «Fiindcă, dacă vouă, galilor, spune el, vă e teamă să nu vă cadă cerul în cap, nouă, grecilor, ne este mereu frică să nu ne fugă pământul de sub picioare. Ne temem de seisme mai mult decât de orice pe lume. De altfel, pentru strămoşii noştri, Poseidon încarna mai mult pe teribilul – şi susceptibilul – zeu «ce zguduie pământul» decât pe zeul mării.

Cu cât avansăm mai mult în ancheta noastră, cu atât această idee a unei mari catastrofe – cutremur de pământ şi tsunami – devine mai obsedantă. Există aici o pistă de urmărit: eu ştiu că anumiți arheologi au şi urmat-o parțial. Însă înainte să o parcurg la rândul meu, mi-ar plăcea «să închei» o serie de lucrări anexe.

Timpul este detestabil atunci când *Calypso* părăseşte locul său de ancorare din Psira pentru a ieşi în plină mare şi a ocoli Creta pe la est. Asta nu ne influențează deloc. Dar, contemplând orizontul posomorât unde se învolburează amenințătoare valuri întunecate cu creasta înspumată, nu mă pot împiedica să nu mă gândesc cu admirație la vechii marinari greci, la acei Ulise celebri sau anonimi care îndrăzneau să înfrunte furiile

Mediteranei iarna.

Ne urmăm ruta spre est până în dreptul capului Sideron, acest lung promontoriu şerpuitor cu care se sfârşeşte Creta la nord-est. Navigăm de-a lungul țărmului făcând să funcționeze sondorul lateral al lui «Papa Flash». Aici, fiecare stâncă submarină, sau aproape, a dus la pieire o navă. Înregistrăm mai multe ecouri pozitive şi le notăm minuțios pe harta noastră. Plonjăm în apropierea insulei Spitfire, unde reperăm vase din sticlă şi cuie enorme din bronz (mai mult de 50 cm lungime). Dar alții vor exploata aceste descoperiri: furtuna ne obligă să ne întoarcem făcând escală în timpul nopții în portul Sitia.

La 16 ianuarie, dublăm din nou capul Sideron; lăsăm în spatele nostru insula Elasa; şi venim să explorăm cu sondorul lateral regiunea țărmurilor insulei Koufonisi. Şi aici obținem ecouri favorabile. Albert Falco şi Raymond Coll coboară sub suprafața apei în farfuria submersibilă; dar observațiile lor nu permit să se tragă concluzii certe. Poate au localizat epave noi, poate nu. Trebuie, pentru a fi cu conştiința împăcată, să trimitem oameni cu un sorb sub apă. Dar se stârneşte deodată o furtună atât de violentă încât ne descurajează cele mai bune intenții. Ne izbim mereu de acelaşi mănunchi de probleme: timpul (în cele două sensuri ale termenului), banii şi dificultatea de a obține o autorizație oficială pentru explorări.

În timp ce navigăm în sudul Cretei, profităm pentru a ne «repezi» până la ruinele antice de la Tsou-Tsouros, situat pe coastă, nu departe de mica cetate interioară Pirgos. Mi s-a povestit că o epavă antică importantă ar putea să ne aştepte în apele care înconjoară acest țărm astăzi pustiu, unde, chiar în toiul sezonului estival, nu se zăreşte niciun turist (dar sst!). Condițiile meteorologice s-au ameliorat puțin. Elicopterul, pe care-l pilotează Bob Braunbeck, decolează pentru a încerca să localizeze de sus ceea ce nu se poate observa de la nivelul valurilor; dar în zadar. Sondorul lateral rămâne mut. Farfuria submersibilă nu ne permite să ghicim nimic. La 19 ianuarie ridicăm ancora în direcția capului Sideron. A doua zi facem escală în Psira. Peste două zile suntem la Iráklion.

Vom mai avea timp, în această săptămână, să facem două incursiuni spre vest. Una ne va duce în fundul golfului Alimirou, iar alta pe țărmul lungului promontoriu Spatha, care constituie partea cea mai septentrională a Cretei. În amândouă cazurile vom găsi poterie minoică, dar nimic care să semene cu formidabilul zid submarin de vase, căni, amfore şi boluri pe care l-am descoperit în Psira.

Vom trece din nou pe la Dia. În fine, vom pune capul spre Zea-Pireu… De la 6 februarie la 3 martie, *Calypso* va face aici popas. O parte din echipaj va pleca să se odihnească în Franța, în timp ce nava noastră va primi îngrijirile necesare

după numeroasele „urgii” pe care le-a suportat în ultima vreme. Apoi, căpitanul Yves Gourlaouen va prelua comanda, înlocuindu-l pe căpitanul Mahe. O nouă fază decisivă a misiunii noastre va începe: explorarea insulei Dia, apoi a Thirei – vechiul Santorin. Nu am uitat epava din Anticitera: cererea noastră de autorizație pentru explorare, redactată cu respectarea tuturor formelor legale, zace pe undeva pe un birou din Atena; sper că n-a dispărut sub grosimea sedimentară a hârtiilor de tot felul ca o epavă antică în nisipul şi calcarul Mării Egee.

4

Botezul lui „ULISE”

LIBERTATEA FEMEILOR – ÎN CARE SE RUPE ÎN FIECARE NOAPTE UN CABLU DE AMARARE – ARHEOLOGUL NOSTRU ESTE UN IDOL MINOIC! — UN IBRIC STRĂLUCEŞTE ÎN ÎNTUNERIC – CU ŞAMPANIE ŞI CU PIPI DE CÂINE – O SUTĂ DE METRI PĂTRAȚI CARE TREBUIE SORBIȚI – *ULISE* ÎNLĂNȚUIT

Civilizația minoică exercită o ciudată fascinație asupra tuturor celor care vin în legătură cu ea – fie şi numai ca amatori, aşa cum am pățit eu însumi. Ea constituie una din acele culturi din zorii istoriei asupra căreia nu avem decât puține

certitudini, căreia îi ignorăm până şi sensul scrierii şi care, pe deasupra, pare să fi fost lovită de fatalitate. Este întotdeauna un mister atunci când o putere la apogeu sfârşeşte printr-o distrugere aproape instantanee. Ne găsim în faţa acestor imperii dispărute subit ca păsările în faţa unui şarpe: resimţim un amestec de atracţie şi de oroare. Enigma ne fascinează, dar ne temem (inconştient?) ca o parte din blestem să nu se întoarcă împotriva noastră. Ca şi egiptologii la intrarea în mormântul lui Tutankhamon, ne minunăm de aurul care sclipeşte în penumbră, dar ne e teamă să trecem pragul.

Civilizaţia minoică propriu-zisă începe în jurul anului 2000 înaintea erei noastre. În acea epocă, Creta este încă acoperită de păduri luxuriante de stejari, de chiparoşi şi de pini. Dar bogăţia câmpiilor agricole din centru permit ridicarea unor mari oraşe de negustori şi de meşteşugari. Relativa izolare a insulei o apără de invazii şi tulburări care, în toată epoca de bronz, agită bazinul Mediteranei orientale.

Oraşele nu întârzie să se împodobească cu „palate” – la nord, cele de la Cnossos şi de la Mallia; la sud, cel de la Faistos; în centru, cel de la Monastiraki. Sunt edificii din materiale diverse (cărămizi nearse, moloane, piatră şlefuită, lemn) organizate într-o formă tipică. La vestul monumentului se întinde o mare esplanadă. „Palatul” înconjoară o curte interioară alungită pe

axa nord-sud. Este compus dintr-un mare număr de camere cu un etaj şi cu o fațadă ornată cu portice şi coloane de lemn (care se lărgesc spre partea superioară). Sunt aici nu numai camere de locuit, ci şi locaşuri de cult, magazine, ateliere de artizanat, săli de arhivă etc. În magazine se îngrămădesc urcioare cu grâu, ulei sau vin. În „birouri" arheologii găsesc tăbliţe de argilă comportând două feluri de scrieri: una primitivă, zisă „hieroglifică", în care se ghicesc destul de uşor obiectele pe care le figurează semnele; şi alta, mai târzie, abstractă, numită „lineară A", care nu a fost descifrată niciodată. (Aceasta din urmă a lăsat locul unei „lineare B", la fel de misterioasă, care va caracteriza secolele al XV-lea şi al XIV-lea înaintea erei noastre.)

După cunoştinţele noastre, oraşele minoice trăiau sub un regim teocratic şi nu este imposibil ca o autoritate religioasă supremă să fi fost în fruntea tagmei preoţilor. Treburile exclusiv profane erau girate de o aristocraţie de negustori, care deliberau într-o sală apropiată de piaţa publică şi raportau uneori poporului reunit în acest gen de agoră.

LIBERTATEA FEMEILOR

Minoicii aveau, se pare, ca divinitate principală o zeiţă – a Naturii. La ei femeile (remarcabil de libere şi influente în viaţa publică) aveau rolul principal în timpul ceremoniilor. Cultul se practica

nu numai în anumite săli ale „palatului” (la „Templu”), ci şi în oratorii din interiorul caselor, pe vârfurile munților sau în grote.

Arta cretană, bogată şi subtilă totodată, se inspira atât din surse religioase, cât şi din cele profane. Subiectele animale şi vegetale (şerpi, porumbei, rândunici, caracatițe, albine, arbori, crini…) predominau alături de securi duble, coloane stilizate, „coarne de consacrare”, labirinturi etc.

Minoicii făceau comerț cu aproape întreaga Mediterană orientală. Navele lor transportau produse agricole (grâu, ulei, vin), lingouri de cupru, țesături, obiecte domestice (veselă…), obiecte de gală (arme de paradă, veşminte de ceremonie…), bijuterii (în special pandantive de aur, cum sunt cele din celebrul osuar de la Chrysolakko, la Mallia) etc.

Între timp, Creta este lovită periodic de violente cutremure de pământ. „Palatul” de la Faistos se prăbuşeşte prin 1800, apoi din nou prin 1750 înaintea erei noastre. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, toate marile edificii ale insulei sunt dărâmate de un seism. Insularii reconstruiesc – mai frumos; aceasta nu împiedică noi distrugeri prin 1575, apoi prin 1500 î.e.n.

Reconstruit, „palatul” de la Cnossos devine extraordinar. Măsoară 100 de metri pe 150. Fațada sa orientală se mândreşte cu patru etaje. Peste tot colonadele înlocuiesc zidurile pline. Mici

curți interioare, numite „puțuri de lumină”, luminează casele, care sunt dotate cu săli de baie şi cu W.C.-ul, alimentate prin circuitele de colectare ale apei de ploaie.

Alte ansambluri arhitectonice, care merită titlul de „palat”, răsar ca din pământ la Gournia, la Kato Zakro (în estul insulei), la Vathypetro (la sud de Cnossos). Superbe reşedințe sunt construite la Haghia Triada (aproape de Faistos), la Amnisos şi la Tylissos (aproape de Cnossos).

Din punct de vedere artistic, a doua jumătate a erei minoice este mai cu seamă marcată de avântul prodigios al picturii murale şi al reliefului colorat. Fresce minunate, reprezentând de preferință animale şi plante stilizate, decorează zidurile „palatelor”. Artiştii rivalizează în finețe la aplicarea culorilor şi în fantezie la conceperea temelor. Peste tot, imaginația şi gustul pentru mişcare sunt atotputernice. Nu ştim ce să admirăm mai mult, curbele elegante ale florilor, arabescurile aripilor de păsări, unduirea peştilor sau impetuozitatea taurilor care atacă…

Religia se transformă încetul cu încetul. Zeița Natură, mai puțin misterioasă ca la origine, apare acum supuşilor ei în cursul unor ritualuri care se termină cu dansuri extatice şi care sunt însoțite de pugilaturi, curse de tauri şi sacrificări ale acestor animale.

Navigatorii minoici domină mai mult ca oricând Mediterana orientală. Ei fac un comerț activ în

agențiile din Thira, Milos, Milet, Trianta (pe insula Rodos) sau din Micene (în fundul golfului cu acelaşi nume din Pelopones).

Şi această civilizație strălucitoare, în câteva decenii va dispărea! …

Este ca un blestem de necrezut. Bineînțeles, s-au furnizat o mulțime de explicații pentru această decadență accelerată. S-a presupus e a a fost provocată de cauze esențialmente economice, în special de noul avânt al Egiptului, după triumful celei de a XVIII-a dinastii. S-a subliniat că minoicii – cel mai puțin războinic dintre toate popoarele antice – nu au rezistat la expedițiile militaro-comerciale ale micenienilor pe care îi inițiaseră chiar ei în arte şi în negoț. S-a mai evocat şi trista stare ecologică a Cretei, după secole de despăduriri şi de culturi intensive…

Toți aceşti factori au avut un rol. Dar au fost suficienți pentru a reduce la neant glorioasa civilizație întemeiată de legendarul Minos? În această privință, după alții, îmi permit să am îndoieli.

ÎN CARE SE RUPE ÎN FIECARE NOAPTE UN CABLU DE AMARARE

Tot echipajul de pe *Calypso* este din nou pe picior de război, atunci când căpitanul Yves Gourlaouen comandă manevra de ieşire din portul Zea. În ceea ce mă priveşte, eu trebuie, încă vreo câteva zile, şi în proporție de un sfert din persoana

mea pentru fiecare oraş, să mă împart între Monaco, Paris, New York şi Los Angeles.

Calypso se îndreaptă spre Iráklion, unde o voi ajunge şi eu cât mai curând posibil. Vom încerca să rezolvăm câteva mistere ale insulei Dia. Dr-ul Kritzas, care ne-a însoţit în cursul primei părţi a misiunii noastre, este din nou printre noi. De acum înainte el face parte din marea noastră familie.

Vremea nu s-a îndreptat în timpul escalei noastre. „Jurnalul de bord" al navei indică chiar contrariul. Jo Segui, boţmanul, care a vegheat asupra lui *Calypso* în tot acest timp, a avut privilegiul rar de a contempla Atena sub zăpadă... După toate aparentele, la sfârşitul lunii mai, în apele greceşti, ultimele furtuni de iarnă se confundă cu primele mari averse de ploaie ale primăverii!

„Portul Iráklion, povesteşte căpitanul Gourlaouen, devine o pacoste de îndată ce se porneşte *meltem*-ul*:* or, acest vânt de nord-vest suflă mai des ca de obicei! Chiar din prima seară a sosirii noastre suntem siliţi să organizăm carturi în timpul ancorării. Ne schimbăm fără întrerupere, noapte după noapte, pentru a supraveghea cablurile de amarare care o ţin pe *Calypso*. Este singurul mod să evităm ca nava, rupându-şi cablurile, să nu se ducă să se zdrobească de ţărm. Or, noi rupem cam un cablu pe noapte! Asta spune totul despre atmosfera care domneşte la

bord…

— În timpul zilei, spune Colin Mounier, vom ancora în Dia în golfuleţul Sfântul Gheorghe, pentru ca scufundătorii să-şi poată continua aici munca începută cu două luni înainte. De cum intrăm în golf, avem sentimentul că am trecut pragul paradisului. Vântul, înfrânt de relieful insulei, se transformă într-o briză suportabilă, dacă nu chiar prietenoasa. Marea se domoleşte ca un câine cuminte. Ancorăm pe un fund aflat la 35 de metri şi suntem gata de lucru".

În marea Egee, mai mult decât oriunde în altă parte, vântul hotărăşte asupra muncii. Este adevărat pentru noi, cei care putem conta pe motoare zdravene. Şi trebuie să fi fost cu atât mai adevărat pentru marinarii antici. Când ai suportat furiile lui Eol pe aceste meleaguri, ai mai multă indulgență pentru acheeni, care au sacrificat-o pe Ifigenia zeului furtunilor înainte să plece spre Troia!

Mă alipesc echipei lui *Calypso,* acum în formație completă. În zilele în care Eol este cuprins de mânie, ne refugiem în golfuleţul Sfântul Gheorghe. Atunci când ne vrea binele, plutim până la locul epavei din Anticitera. Nu am pierdut din vedere această misiune. În aşteptarea autorizațiilor de explorare oficiale, cer scufundătorilor să balizeze cu grijă locul. În felul acesta, vom putea lucra acolo rapid şi eficace imediat ce vom primi licența să o facem.

Misiunea noastră este, pentru moment, destul de incoerentă – în parte din cauza condițiilor meteorologice şi în parte din cauza încetinelii administrative. Nu aşa se poate face o treabă bună. Trebuie să iau nişte măsuri pentru a schimba această stare de lucruri. Chiar dacă în apele greceşti, nu este niciodată nevoie de mai mult de o noapte de navigație pentru a atinge un obiectiv, eu aş prefera să ne concentrăm forțele în spațiu şi timp, pentru a rezolva dificultățile una câte una.

ARHEOLOGUL NOSTRU ESTE UN IDOL MINOIC!

Portul Iráklion îmi pune o dublă problemă – practică şi teoretică. Pe de o parte, sunt sătul să tot rupem cabluri de amarare şi să oblig echipajul lui *Calypso* să suporte oboselile suplimentare ale cartului în timpul ancorării. Pe de alta, sunt convins că, în toată această istorie, ceva nu merge. Să vedem: cretanii, stăpâni ai Mediteranei orientale timp de cinci secole, mari navigatori şi negustori activi, să nu fi avut alt port decât cel de la Amnisos (în apropiere de Cnossos), adică la câțiva zeci de metri depărtare de cel de la Iráklion? Asta nu stă în picioare. Rada capitalei cretane este oferită ca victimă fără apărare loviturilor *meltem*-ului. Niciodată un marinar experimentat n-ar avea naivitatea să se refugieze aici pentru o escală lungă: or, eu sunt sigur că minoicii cunoşteau marea.

Există, într-un capăt al portului Iráklion, vestigiile unor „garaje” pentru nave; dar ele nu datează decât din epoca venețiană. Sunt nişte spații mici de tot, care se închid cu o poartă, dar care nu ar fi putut primi nave comerciale. Vasele de linie ale minoicilor şi ale grecilor erau, desigur, mai voluminoase; pentru a da un ordin de mărime, voi aminti că epava de la Grand Congloue avea capacitatea de 300 de tone, adică ceva mai mică decât a lui *Calypso.* Nu, categoric, regatul lui Minos trebuie să fi avut un alt port. Şi totul sugerează că acesta era Dia…

Dacă aş fi comandat o navă de comerț minoică, în această insulă aş fi acostat – chiar dacă încărcătura trebuia transbordată până la Cnossos cu vase mici, pe vreme bună.

Dacă aş fi vrut, pornind din Creta, să mă lansez la cucerirea Cicladelor şi a Peloponesului, din Dia aş fi plecat. Invers, dacă, devenit micenian, aş fi vrut să pun mâna pe regatul minoic muribund, în Dia aş fi stabilit un cap de pod. Logic, insula a servit ca bază tuturor expedițiilor cretane şi drept loc de pornire a ofensivei tuturor cuceritorilor Cretei. Aş pune mâna în foc că există, sub sedimentele golfului Sfântul Gheorghe şi ale golfurilor vecine, vestigii nu numai minoice, dar şi miceniene, ale vechii Grecii, romane, bizantine, turceşti, venețiene… şi moderne.

Este curios, dar primul mare arheolog care a venit în Dia a găsit aici cantități considerabile de

cioburi, olărie şi vestigii minoice de toate felurile; era nici mai mult nici mai puțin decât englezul Arthur-John Evans (1851–1941), care a condus, începând din 1900, săpăturile de la Cnossos! S-ar putea crede că, după el, cineva se va arăta pasionat pentru insulă; nimeni. Acest pământ cu cinci gheare, care face de strajă la 12 km de țărmul Cretan, a fost disprețuit.

Îi împărtăşesc aceste reflecții dr-ului Kritzas, el însuşi născut la Iráklion. Îmi spune că-şi aduce limpede aminte că bunica sa îi povestea cum, pe vremea ei, navele acostau în Dia; şi cum negustorii şi pasagerii erau apoi transportați până în capitala cretană cu flotilă de şalupe care făcea o mulțime de curse. Această tradiție nu s-ar fi pierdut deci decât cu vreo două generații în urmă…

(„Jurnalul de bord” al lui *Calypso)*

„30 martie. Pornim spre Dia, din nou. Insula, aborda de rari pescari, şi o dată pe an de un preot care celebrează aici o slujbă religioasă, mi se pare încă mai pustie ca de obicei. În timp ce vizităm unul după altul golfurile adânci de pe coasta sa sudică, atât de bine apărate de vânt, convingerea mea interioară se transformă în certitudine. Da, aici este locul unde minoicii, micenienii, grecii şi toți ceilalți făceau popas…

Cobor pe pământ în compania lui Albert Falco, a lui Bernard Delemotte, a lui Colin Mounier şi a dr-ului Kritzas. O luăm pe o urmă de cărare care se

cățără pe flancul unei coline, în fundul golfulețului Sfântul Gheorghe. Aici, pur şi simplu, nu trebuie decât să te apleci pentru a recolta vechi obiecte cretane. Cioburile de olărie, ba chiar şi oale întregi, bucăți de obsidian şi căni de ceramică abundă pe drumul nostru. În fața atâtor minunății dr-ul Kritzas nu mai poate de bucurie: îl vedem cum începe deodată să danseze pe loc. Din cauza ascendentei sale cretane? Din cauza ambianței de pe Dia? Nu ştiu. Dar pot afirma că în acest moment domnul nostru arheolog se aseamănă cu un idol minoic.

UN IBRIC STRĂLUCEŞTE ÎN ÎNTUNERIC

31 martie. Scufundătorii noştri sunt în apă, sub conducerea lui Albert Falco, care n-a renunțat să regăsească galera, farfuria de cupru şi cele două «picioare de bronz» pe care le zărise aici, cu aproape douăzeci de ani în urmă, în 1957.

De îndată ce ajung la fund, la aproximativ 30 de metri de la suprafață, oamenii de pe *Calypso* îşi îndreaptă proiectoarele spre câmpia inegală care se întinde în fața lor. Ei scot din umbră o lume uitată de poterii, rămăşițe de veselă, amfore, resturi ale unor secole şi secole de comerț, de războaie, de acte piratereşti şi de naufragii. Peste tot, vestigii din diverse epoci zac, pe jumătate încastrate în sedimente. Elegant şi solitar, un ibric (sau, în orice caz, un recipient care îi seamănă) străluceşte în întuneric.

După întoarcerea la suprafață, echipa de scufundători se grăbeşte spre *Calypso.* Chiar văzuți de departe, oamenii noştri nu par deloc să aducă veşti proaste… Imediat ce şalupa în care s-au suit acostează la navă, Albert Falco confirmă exactitatea tuturor ipotezelor noastre recente: Dia a fost, desigur, un port important al Cretei antice. Cu toate că nu a regăsit galera amintirilor sale, Bebert nu este mai puțin entuziast în descrierea comorilor care dorm la fund: amfore de toate dimensiunile, de toate stilurile, din toate epocile şi oale fără număr, din care multe sunt intacte.

Vreau să particip şi eu la aceste cercetări. Mă cațăr în farfuria submersibilă în compania lui Albert Falco. Mecanicii de pe *Calypso* larghează submersibilul. La drum pentru un periplu de mai multe mile în fundul golfurilor Diei…

La 35 de metri, aproape de verticala lui *Calypso,* apare de pe fund, în fasciculul farurilor noastre, încărcătura solidificată a unei epave romane din secolul I e. N. Nu departe descoperim o relicvă mai recentă: o ancoră mare, ruginită, probabil pierdută aici cu ocazia asedierii Cretei de venețieni. Din golf în golf, stabilim pozițiile unor autentice recife de poterie, mari tumuli naturali care ne semnalează tot atâtea epave. În mod evident, Dia s-a aflat, timp de cel puțin trei milenii, la răscrucea tuturor marilor căi de navigație ale Mediteranei orientale.

1 aprilie. Fotografia aeriană relevă uneori, într-

un mod surprinzător, urme de drumuri, de construcții sau de porturi vechi invizibile de la sol. Dia ni se pare atât de bogată în posibilități arheologice, încât ar fi o greşeală de neiertat să ne lipsim de această tehnică de cercetare verificată în prezent.

Fixăm o cameră cu acționare electrică la şasiul elicopterului. Bob Braunbeck se îmbarcă în aparat în compania lui Colin Mounier. Vor realiza o secvență completă de fotografii ale insulei, luate în aşa fel încât fiecare din ele să se suprapună puțin cu următoarea, şi, în final, odată operațiunea terminată, să se poată decupa şi îmbina bucățile, cu exactitate, cap la cap. Astfel vom dispune de o hartă fotografică unică a insulei Dia, pe care vor apărea (sper) detalii noi şi insolite.

«Văzuta de sus, povesteşte Colin Mounier, cu colinele sale pietroase, falezele sale abrupte spre marea Egee şi labirintul lipsit de viață al ruinelor sale, Dia constituie o enigmă. Pe acest deşert de pietre albe se dezvoltă o vegetație de tufişuri degradate – de crânguri sărace de spini şi de graminee* rare, abia cât să asigure nutrețul micilor turme de capre sălbatice supranumite în locurile astea *cri-cri* [11] . Atunci când survolăm golfulețul Sfântul Gheorghe, mi se pare că ghicesc în apă silueta vagă, de culoare lăptoasă, a unei

---

[11] Echipa de pe *Calypso* va avea curând ocazia să se apropie şi să studieze aceste rumegătoare sălbatice.

platforme scufundate, perpendiculară pe țărm. Asta fără îndoială o să-l intrige pe Paşa, mi-am zis, fotografiind eu însumi interesanta formație, pe care camera cu acționare electrică o fixează de asemenea pe peliculă».

Jean-Jérôme Carcopino îi dă zor, în camera neagră a lui *Calypso*. În tovărăşia lui, şi în plus a lui Albert Falco şi a comandantului Alinat (venit de la Monaco pentru a ne ajuta timp de câteva zile), mă lansez în reconstituirea acestui puzzle. Am în fața ochilor un mozaic confuz de dreptunghiuri negre şi albe pe care se disting cele mai mici reliefuri de pe Dia şi pe care trebuie să le îmbin cu o precizie de jumătate de milimetru pentru a obține o imagine coerentă a insulei. În timp ce noi asamblăm cu răbdare fragmentele răzlețe, ni se impune ceva evident: multe din «bizareriile» care apar pe aceste fotografii aeriene au probabil drept cauză un accident de teren sau o schimbare a compoziției solului datorate unei activități din vechime; dar dintre toate «revelațiile» vederilor luate din elicopter, cea mai senzațională rămâne, incontestabil, acest enigmatic promontoriu submarin din golfulețul Sfântul Gheorghe.

Este vorba de o formație naturală? N-ar apărea într-un mod atât de «agresiv» pe fotografia aeriană... De altfel contururile sale ni se par mult prea regulate. Atunci este o lucrare făcută de oameni şi, în acelaşi timp, o descoperire

arheologică majoră!

Nu ştiu de ce, chiar în acest moment încep să mă gândesc la Atlantida. Poate fiindcă promontoriul este *scufundat* şi fiindcă marele continent pierdut, a cărui legendă este relatată de Platon, a fost *înghiţit* de mare…

Este altceva aici. De când am descoperit «zidul de poterii submarine» din Psira, ideea unui *tsunami* devastator, care ar fi distrus civilizaţia minoică, mi s-a fixat în minte ca o obsesie. Şi dacă, aşa cum au presupus-o mai mulţi arheologi, Atlantida n-a dispărut niciodată în oceanul Atlantic, ci tocmai în Mediterana orientală? Este o idee care merită a fi luată în consideraţie la fel de bine ca altele. Ea prezintă pentru mine un avantaj asupra concurentelor sale: cel că *noi suntem* în Mediterana orientală. Putem încerca să verificăm noi înşine ceea ce este verificabil în argumentarea tezei. Nu mă gândesc să clarificăm complet problema: cine ar putea fi atât de orgolios pentru a-şi imagina, o singură clipă, aşa ceva? Dar, cel puţin, sper să o facem să avanseze, în indiferent ce direcţie".

CU ŞAMPANIE ŞI CU PIPI DE CÂINE

(Extras din „Jurnalul" lui Colin Mounier)

„Pireul, dimineaţa devreme. *Calypso* este la chei. Henri Alliet şi Albert Falco dirijează un camion care manevrează spre flancul său. Caroseria şi

remorca vehiculului sunt pline cu bidoane de metal goale, coşuri, bucăți de fierărie de toate dimensiunile. Un lanț de muncitori se organizează pentru a înghesui acest material la bord, în timp ce macaraua ridică piesele prea grele. Bucata cea mai masivă a încărcăturii este o plută din scânduri groase, care măsoară cam 5 metri pe 6. Bernard Delemotte o inspectează de-a fir a păr de îndată ce pluta a atins platforma din spate a lui *Calypso.*

Ideea lui Paşa este următoarea. Cum nava trebuie să rămână disponibilă pentru alte misiuni în apele greceşti (şi în special pentru o eventuală recuperare a ultimelor comori din Anticitera) şi cum, pe de altă parte, nu putem explora golfuleţul Sfântul Gheorghe decât plecând de la o bază sigură, vom ancora o plută, pe care vom instala un sorb. O parte din scufundători vor ridica tabăra chiar pe insula Dia şi vor explora fundurile. Restul vor rămâne pe *Calypso,* gata să răspundă la solicitările autorităților arheologice greceşti.

Calypso ajunge la Iráklion în cursul zilei. A doua zi în zori larghează cablurile de amarare şi vine să ancoreze în mijlocul golfuleţului Sfântul Gheorghe. Albert Falco se urcă într-un zodiac, pentru a conduce manevra de pe mare. Noi trebuie să ancorăm pluta noastră chiar deasupra digului submarin pe care ni l-au revelat fotografiile aeriene.

Multă lume se agită pe platforma din spate a lui *Calypso.* Paul Zuéna şi Bernard Delemotte fac

încercări de ridicare. În sfârşit, pluta este gata. Macaraua o depune cu delicateţe pe valuri. D-na Simone Cousteau sparge sticla de şampanie prevăzută în ceremonial: spuma ţâşneşte, noua noastră unitate navală e lansată. Exact în acest moment Ulise, căţeluşul yorkshire al d-nei Cousteau, sare pe platformă şi botează a doua oară pluta... în felul său! Toată lumea pufneşte în râs; şi numele platformei se impune: *Ulise,* bineînţeles!

Pontonul nostru de scufundare are avantajul că este mobil, chiar dacă nu poate trece drept un model de hidrodinamism. Bernard Delemotte îi adaptează un motor şi procedează la încercări de manevrabilitate. Merge de minune. Vremea este splendidă. Echipa se bucură din plin.

Jean-Jérôme Carcopino, în apă, filmează această lume radioasă la lucru, în timp ce eu mă ocup să iau vederi aeriene. Transbordarea materialului, de la *Calypso* până la ţărm, ne ia toată ziua şi se desfăşoară într-o beţie de culori şi într-o bună dispoziţie nemaipomenită. Seara este rândul compresorului: toate braţele au fost rechiziţionate; greaua maşinărie, trasă, împinsă, ridicată, înjurată chiar, sfârşeşte prin a ateriza pe plută şi, de aici, ajunge la ţărm. O facem să escaladeze stâncile până la o mică suprafaţă netedă – «cuibul» său –, pe care «Gaston» Jacques Roux i-a preparat-o în mod ştiinţific.

Răsuflăm uşuraţi, având în străfundul inimii

satisfacția datoriei împlinite, când vedem pătrunzând în golfuleț un mare papuc zburător plin cu scufundători. Dr-ul Kritzas e furios: aceşti oameni sunt jefuitori de epave. Ei vin să fure amfore, pe care le vor vinde foarte scump unor bogați amatori de antichități. Ne încearcă pe toți aceeaşi senzație de furie şi de absurditate: pe de o parte, pentru că, atunci când faci o cerere oficială, observi că este foarte dificil să obții cea mai mică autorizație de explorare – deşi te angajezi să predai muzeelor greceşti toate piesele descoperite; pe de altă parte, pentru că anumiți hoți profesionişti reîncep zilnic munca lor murdară, fără să poți face nimic contra lor, din lipsă de mijloace polițieneşti…

Lucrurile sunt mai grave pentru noi: aceşti traficanți cunosc în linii mari misiunea noastră. N-am făcut niciodată un mister din asta: întreaga Grecie a văzut-o pe *Calypso* la televizor. Ei bănuiesc că, dacă desfăşurăm aici o importantă infrastructură tehnică, o facem pentru că noi contăm pe descoperiri de prim ordin. Nu vor îndrăzni să vină să pescuiască amfore sub nasul nostru; dar, de îndată ce vom întoarce spatele, ei vor fi la fața locului, vor scoate din apă tot ceea ce vor vrea şi, după trei învârtituri de elice, vor întâlni iahtul unui miliardar navigând în plină mare, în al cărui pântec îşi vor descărca prada. Ştim bine că jefuirea epavelor şi traficul de piese antice a existat întotdeauna: asta nu ne consolează însă deloc”.

O SUTĂ DE METRI PĂTRAȚI CARE TREBUIE SORBIȚI

În timp ce echipa lui *Calypso* se agită între *Ulise* şi tabăra viitorilor noştri Robinsoni de pe Dia, îi antrenez pe Albert Falco, Bernard Delemotte şi Ivan Giacoletto într-o lungă scufundare de explorare, pe deasupra curiosului promontoriu submarin din micul golf Sfântul Gheorghe. Avem, în fine, pentru acest loc – dar numai pentru acesta – autorizația de explorare. Ea se referă la un pătrat de 10m x 10m, pe care trebuie să-l delimităm chiar noi. Ne băgăm în apă tocmai pentru a-l alege mai bine.

Odată mai mult pătrund în acest univers subacvatic care îmi este atât de familiar, dar care mi se pare totuşi, de fiecare dată, atât de ciudat... Mai mult ca oricând, gust incursiunile în această lume de subtile distorsiuni ale simțurilor, unde greutatea se uşurează, unde distantele se contractă, unde sunetele se amplifică şi unde lumina (refractată, apoi absorbită) creează fără încetare noi fantasme.

În timp ce survolăm încet promontoriul submarin din golfuleţul Sfântul Gheorghe, evidenta se impune. Nu este vorba aici de o formațiune naturală. Dar atunci, ce funcțiune poate să fi avut acest vast rambleu artificial, a cărui extremitate, acoperită de numai 5 metri de apă, domină fundul golfului cu o înălțime de

aproape 20 de metri? Într-o epocă a istoriei, atunci când nivelul Mediteranei (şi al celorlalte mări) era cu circa 5 metri inferior celui al oceanelor actuale, această lucrare ieşea din apă. Explicația rolului său nu stă aici?

Cu toate că rambleul este constituit în principal din pietre obişnuite, ici şi colo zac blocuri mari, tăiate în unghiuri drepte, a căror prezentă, la o asemenea distantă de țărm, este inexplicabilă. Bernard Delemotte şi cu mine examinăm îndelung peretele construcției înainte de a ne opri câteva momente lângă o brazdă lată, săpată pe coama sa. Albert Falco şi Ivan Giacoletto ni se alătură şi ne răspândim cu toții pe vasta platformă care leagă ansamblul structurii de țărm. Dintr-o dată, totul se clarifică.

Ne găsim pe creasta vastului mol rotunjit al unui mare port. În jurul acestui dig, portul mişună de nave comerciale cu coca largă aparținând unei duzini de naționalități – cretane, egiptene, feniciene, miceniene, ioniene, troiene… Distingem chiar nave de război cu forme mai zvelte şi cu etrava întărită cu aramă. Pe dalele ude se înghesuie echipajele, pasagerii şi docherii. Macedoneni, sirieni, sicilieni, egipteni, cartaginezi, cretani, atenieni negociază, speculează, flecăresc, fiecare grup în limba sa proprie sau toți împreună într-un păsăresc limbaj elenic, cu câteva zeci de cuvinte pe care le înțeleg toți… Aceste antrepozite, ale căror ziduri, sau cel puțin ceea ce a mai rămas

din ele, le ocolim, sunt de fapt încărcate cu baloturi de iarbă de mare, saci de lână, suluri de țesături, cutii cu scule, grămezi de arme şi şiruri de amfore umplute cu ulei, vin, grâu, carne sărată, grâne, mirodenii, parfumuri… Ne plimbăm pe rămăşițele unei foarte mari răspântii comerciale a lumii antice!

La dreapta noastră, unei nave scoase din apă i se ridică arborada, în timp ce dulgherii se străduiesc să astupe breşa pe care o are în cocă. Da, bineînțeles, ea a fost trasă în lungul acestei brazde în V care constituie de fapt rampa de carenare a unui şantier naval…

La stânga noastră, un vas îşi ridică pânzele şi se pregăteşte să iasă din port: va pune capul spre Alexandria, spre Tir sau spre Focea (Marsilia)? În jurul molului se înaltă construcțiile unei cetăți bogate şi puternice, cu fortificații impozante care o apără de pirați.

Întrerup acest vis cu ochii deschişi… Tot ceea ce gândul m-a făcut să văd a putut să existe într-adevăr sau mi-am plăsmuit doar o imagine fantezistă, fără nicio legătură cu realitatea istorică? Ca s-o aflu nu există alt mijloc decât să săpăm sedimentul, pentru a aduce la lumina zilei ceea ce se ascunde acolo.

Suta de metri pătrați pe care sorbul plutei *Ulise* îi va primi ca hrană, adică îi va înghiți şi îi va scuipa cu multă distincție naturală, vor fi aleşi din ceea ce presupun că ar fi o parte din docurile

portului antic. Dacă este ceva de găsit într-un port, unde ar fi mai probabil să se facă descoperirea decât în antrepozitele sale? Sper numai ca ceea ce indic pe harta insulei Dia pentru comandantul Alinat şi dr-ul Kritzas, atunci când revin pe puntea lui *Calypso,* să fie într-adevăr amplasamentul magaziilor!

ULISE ÎNLĂNȚUIT

Tabăra de pe insula Dia, unde vor trăi Bernard Delemotte (şef al scufundătorilor), Ivan Giacoletto şi Henri Garcia (scufundători), Colin Mounier (cineast), Jean Hamon (sunetist) şi mai mulți oameni de ştiință greci de la Institutul de oceanografie, se ridică încetul cu încetul. Oamenii din echipă îşi vor alege domiciliul în vecinătatea capelei de pe insulă, care se înaltă la intrarea în golfuleţul Sfântul Gheorghe. În acest edificiu religios, la cincizeci de zile după Paşte, un preot din Iráklion celebrează singura slujbă a anului, cu ocazia unui pelerinaj pe care credincioşii din oraş îl fac pe acest petec de pământ acum părăsit.

Corturile au fost ridicate. O veche bojdeucă de păstori, proptită cu grijă şi cu toate crăpăturile astupate, serveşte drept adăpost pentru materialul delicat. Jean Hamon, care se gândeşte la toate şi care este însărcinat să se ocupe cu bucătăria, a săpat în apropiere de acest loc câțiva metri pătrați de teren arabil, unde a plantat salată şi ridichi. E foarte mândru de „grădina sa de

zarzavat". Suntem la începutul lunii aprilie. Munca pe *Ulise* va dura mai mult de două luni. În primăvara grecească, legumele cresc repede: vor avea poate timp să germineze, să se coacă şi să cadă în stomacurile robinsonilor de pe Dia, înainte ca misiunea să se termine.

În careul lui *Calypso,* comandantul Alinat, căpitanul Gourlaouen, dr-ul Kritzas şi eu ne aplecăm o ultimă dată peste hărțile şi fotografiile noastre aeriene. Perimetrul şantierului de explorare este definitiv fixat. Scufundătorii, conduşi de Bernard Delemotte, îl vor materializa chiar pe fundul mării, cu ajutorul unor pari groşi pe care-i înfig în patru colturi şi îi leagă cu cabluri. Suprafața de lucru este apoi „poziționată" la suprafață cu ajutorul geamandurilor.

Ulise, în ceea ce-l priveşte, are acum greementul complet; sorbul este montat; viitoarele manevre de ancorare ale pontonului sunt asigurate. Ziua încercărilor soseşte. Albert Falco şi Raymod Coll îi dau o mână de ajutor lui Bernard Delemotte pentru acest prim test de funcționare, care va avea loc în afara careului de explorare. Compresorul funcționează; aerul filtrat ajunge la fund; oamenii îi măsoară debitul maxim. Bernard şi Patrick Delemotte duc capul sorbului sub apă: tubul îi urmează ca un şarpe de mare gros şi blând. Henri Alliet, cu camera submarină, fixează pe peliculă primele isprăvi ale celor doi frați. Albert Falco dă semnalul de pornire. Nu se întâmplă nimic…

Este o chestiune de densitate relativă a diferitelor elemente ale sorbului. Materialul este adus la suprafață pentru a fi îngreuiat. În timpul încercării următoare, totul funcționează de minune: mâlul negricios de la fund ajunge din plin prin tub pe ponton; aici cade într-un coş mare care îl filtrează şi care nu retine decât obiectele solide.

Acum putem să-l ancorăm pe *Ulise* deasupra cadrilaterului definitiv de lucru. Scufundătorii se grăbesc s-o facă. Când pluta este la locul său, ei scufundă în şantierul submarin un mare cadru de lemn lestat, înzestrat cu doi suporți triunghiulari. Traversele acestei instalații sunt echipate cu camere mobile, care vor lua fotografii stereoscopice pentru fiecare din stadiile explorării.

După ce *Ulise* este înlănțuit, scufundătorii se pregătesc pentru prima lor misiune arheologică veritabilă pe fundul micului golf Sfântul Gheorghe. În locul obişnuiților scafandri autonomi, ei respiră cu ajutorul unor narghilele, adică sunt aprovizionați cu aer direct de la suprafață datorită unor tuburi lungi. Compresorul le furnizează automat gazul vital la presiunea care corespunde adâncimii şantierului. Înainte să dispară sub suprafață, Bernard Delemotte şi tovarăşii săi testează o ultimă dată buna funcționare a filtrelor care purifică aerul primit prin narghilele. „Este extra! Spune Bernard: un adevărat aer de munte…”. Ei apucă vitejeşte capul sorbului („vitejeşte” este termenul potrivit: se întâmplă ca

şarpele de mare să se împotrivească efectiv; atunci trebuie să ai curajul unui... Sfânt Gheorghe pentru a stăpâni acest balaur). Şi se scufundă în apa limpede a mării Egee.

Când ajung la fund, pe un pat de nisip, alge şi roci albe din care ies cioburi de amfore, îşi schimbă labele lungi de înot cu nişte propulsoare mai scurte, adică mai puțin stânjenitoare, care le vor permite să „meargă" pe şantier. Pentru a evita să salte la fiecare pas, la fel ca astronauții pe Lună, se îngreuiază fixându-şi la centură greutăți de câte 10 kg.

Bernard Delemotte lansează un semnal spre suprafață, trăgând de o funie. Şi sorbul intră în acțiune... Sedimentele se îngrămădesc în gâtlejul său avid. Apa, de obicei atât de limpede în golfuleţul Sfântul Gheorghe, se tulbură în jurul scufundătorilor. Adevăratul travaliu arheologic, lung, plictisitor, monoton, începe.

Pe plută, Jean Hamon supraveghează torentul de apă noroioasă care iese din tubul sorbului şi care cade pe sita fină a coşului, în care sunt reținute până şi cele mai mici obiecte. Curățarea unui strat cu o grosime de 30 cm pe o suprafață de $2m^2$ produce $8m^3$ de rămăşițe diverse şi de nisip. Dacă vrem să degajăm sedimente cu o grosime de 3m pe o suprafață de 100 m^2, 4000 m^3 de detritus trebuie să fie înghițiți şi apoi vomitați de sorb. Mă tem ca această sarcină să nu depăşească puterile maşinii, nici pe ale oamenilor.

5

Enigma micului golf Sfântul Gheorghe

TIMPUL TĂIAT ÎN FELII – MAŞINA CARE DĂ ÎNAPOI SECOLELE – VIRTUȚILE MIRACULOASE ALE BEZOARULUI – ŞOIMUL PRINȚESEI – UN BARAJ DE GHEARE ŞI DE CIOCURI ÎNCOVOIATE – NUMEROTAȚI-VĂ EPAVELE!

— CEA MAI MICĂ EROARE NE POATE COSTA O SPĂRTURĂ – CASCADE DE AMFORE – O CIVILIZAȚIE ÎNGHIȚITĂ DE APE

„Nu cunosc nimic mai chinuitor decât munca arheologică «la normă» spune Bernard Delemotte, mai ales atunci când trebuie efectuată sub 10–12 metri de apă. Probabil că nici pe pământ ferm nu te entuziasmează în fiecare zi: dar, cel puțin, în aer liber poți să glumeşti cu colegii, să reflectezi în comun asupra unei probleme sau să discuți despre programele de televiziune din ajun, în timp ce cerni nisipul şi aştepți DESCOPERIREA care te va obliga să reiei totul de la zero… încearcă să glumeşti neutilizând decât limbajul gesturilor folosit de scufundători, cu marea Egee pe cap, cu o mască de sticlă pe nas şi în gură cu muştiucul unui tub care îți aduce indispensabilul oxigen… Ei bine, aşa ne chinuim noi, timp de trei până la cinci ore pe zi!

În fundul apei, micile noastre pătrate

numerotate (după «normele arheologice») încep să ne iasă pe nas cu tot respectul pe care îl datorăm ştiinţei.

Sorbul suge bine: asta nu-i putem nega. Dar ne cufundă într-o ceată de particule în suspensie care nu contribuie cu nimic la confortul nostru. În rest, ar fi greşit să se creadă că în această primăvară a Greciei apele în care trebuie să evoluăm sunt calde: din contra, cel mai profund strat este mai mult decât rece – sub 14°C.

Dintre toate fiinţele vii ale golfuleţului Sfântul Gheorghe, cele mai fericite sunt, pe de o parte, arheologii greci (pentru că noi acumulăm lucruri nou descoperite) şi, pe de altă parte, rândunica de mare roşie. Aceşti peşti, la început intimidaţi, se înghesuie acum în număr mare pe şantier. Sorbul, ridicând sedimentele, eliberează o mulţime de organisme bentonice* cu care se ospătează regeşte. Aceste animale de culoarea flăcării, ale căror capete colţuroase parcă ar fi cioplite cu toporul, dau repede dovadă de o mare familiaritate. Festinul providenţial pe care instalaţia noastră li-l oferă le face foarte vioaie. Se amuză, de exemplu, să provoace prăbuşirea pereţilor prost asiguraţi ai forajelor noastre şi ne obligă să luăm lucrul de la capăt, timp de mai multe ceasuri, provocând surpări în şantier, atunci când suntem în pauză”.

TIMPUL TĂIAT ÎN FELII

Colecția de obiecte care se ivesc totodată din sedimente şi din secole se îmbogățeşte rapid. Cele mai mici dintre ele sunt recuperate pe plută, în coşul sorbului, şi sunt imediat studiate, trecute în repertoriu şi clasate de dr-ul Kritzas şi asistentul său. Piesele mari rămân la fund, până ce vor fi fotografiate, desenate şi etichetate la rândul lor.

Primii treizeci de centimetri de sedimente sunt acum curățați.

Un nou strat încărcat cu obiecte de toate felurile îşi face apariția. Aici istoria vorbeşte limbajul mut al argilei, pe care mâini anonime au fasonat-o cu multe secole în urmă. Oamenii care au modelat aceste vase, aceste căni şi aceste amfore ar fi putut oare bănui că, la mai bine de două milenii după ei, alți oameni le vor aduna operele, le vor pipăi, se vor minuna de formele lor şi le vor acorda o deosebită importantă?

Pe şantierul submarin din golfulețul Sfântul Gheorghe, camerele stereoscopice fixează pe film jurnalul de bord scrupulos al operațiunilor de explorare. Fiecare pătrat al grilei, fotografiat sub toate unghiurile, la fiecare etapă a debleierii sale, oferă privirilor veritabile felii de istorie. Aici, trecutul se taie în bucăți…

Evident, celor mai frumoase piese li se dă o atenție deosebită din partea scufundătorilor. Dar în arheologie nu există „cea mai frumoasă piesă”.

Un modest fragment de oală, dacă poartă o inscripție, poate fi mai prețios decât o amforă intactă, dar mută. Din această cauză, fiecare obiect descoperit, sfărâmat sau întreg, este depus cu grijă în coşul care face naveta între fund şi suprafață. Odată ajunsă pe plută, piesa, măsurată, redesenată şi refotografiată, îşi schimbă definitiv statutul. Era un recipient pierdut; acum este un document istoric…

Numeroase oale sunt împodobite cu inscripții curioase gravate în argilă, pe care dr-ul Kritzas le reproduce cu grijă pentru a le studia ulterior el însuşi sau a le încredința altor arheologi. Fiecare semn în lut ars, fiecare motiv decorativ, fiecare desen este, de asemenea, relevat pe un caiet cu cea mai mare minuțiozitate de către asistentul profesorului.

Printr-un curios paradox, pe care toți cercetătorii îl cunosc, fiecare descoperire aduce… o nouă enigmă. Etalând pe plută piesele scoase din excavație, dr-ul Kritzas îl ascultă atent pe Bernard Delemotte, care fi explică cum au fost culese de deasupra unui strat de pietriş misterios, care părea să constituie o frontieră între două epoci. „Cu foarte rare excepții, conchide arheologul, aceste oale aparțin perioadei bizantine. Obiectele mai vechi se găsesc înfundate mai adânc în sedimente”.

Săpăturile continuă, monotone şi entuziasmante totodată. Din când în când, pentru a-şi „dezmorți

picioarele”, scufundătorii schimbă labele scurte cu cele lungi şi narghileaua cu bunul şi bătrânul scafandru autonom. Ei explorează golfuleţul Sfântul Gheorghe metru cu metru. Peste tot, ca şi în Psira, sunt frapați de numărul pietrelor de construcție răspândite pe fund. Ce cataclism uriaş le-au antrenat atât de departe de țărm?

Bernard Delemotte, Ivan Giacoletto şi Henri Garcia zăresc de asemenea, într-o zi, sub apă, pe latura occidentală a golfului, urmele unui zid ciclopic. Cum a putut fi înghițită de ape această lucrare cu dimensiuni impozante?

MAŞINA CARE DĂ ÎNAPOI SECOLELE

Săptămână după săptămână, ceas după ceas, nori de mâl după nori de mâl, sorbul îşi adânceşte tranşeele în sedimentele insulei Dia.

Oamenii, uneori pierduți în stratul gros de mâl lichid, se ridică pentru a şti unde sunt şi au impresia că vin „să tragă o gură de aer curat” în stratul de apă limpede… Atunci când sorbul se înfundă, ei trebuie să îl curețe cu o perie ca de homar.

La fiecare nivel, scufundătorii încep aceeaşi procedură monotonă – releveul poziției, etichetarea, fotografierea, crochiul… Numai după aceea vine pentru ei plăcerea fizică de a atinge piesele arheologice descoperite, de a le desprinde cu mii de precauții din ganga de sedimente, apoi de a le plasa în coş – destinația: la suprafață.

Pe ponton, amforele, bolurile, ulcioarele, oalele, cănile, cioburile, piesele sparte formează o garnitură de bucătărie barocă, pe care dr-ul Kritzas o ordonează încetul cu încetul, pe epoci şi pe stiluri.

„Cu cât câştigăm în adâncime, explică profesorul, cu atât revenim înapoi în istorie. Sorbul nostru constituie o excelentă maşină de întoarcere în timp. La început, aproape toate oalele erau bizantine. Acum ele sunt romane sau egiptene şi începem să extragem din cele care datează din epoca grecească clasică, adică din secolul al V-lea î.e.n. Dacă continuăm în felul acesta, vom ajunge poate în epoca de bronz, în care caz stratul va fi cel corespunzător civilizației minoice".

Când nu se scufundă, oamenii de pe *Ulise* explorează interiorul uscatului. Ei bat cu piciorul vechile drumuri pe care guvernul grec le-a construit în 1950, atunci când a făcut din Dia un centru de deportare pentru comunişti. Cel mai adesea iau urma potecilor de catâri, care şerpuiesc pe pantele stâncoase. Insula, altădată acoperită de păduri bogate, este acum pietroasă şi cheală ca multe din semenele sale din Mediterana. Cu toate acestea – o ştiu dintr-un celebru film al lui Walt Disney – nimic nu este mai viu decât deşertul…

Dacă nu mai există niciun copac demn de acest nume pe Dia (în tabără mâncarea se găteşte pe un reşou cu gaz şi, atunci când se face foc, se folosesc

lemne care plutesc pe apă), în schimb flora erbacee locală este cu adevărat minunată. Bernard Delemotte şi tovarăşii săi umblă prin peluzele cu brahiopode* în care primăvara grecească face să înflorească brânduşele şi anemonele şi o întreagă populație de orhidee cu forme şi culori uluitoare. Orhideea-bondar care seamănă cu o mare insectă himenopteră brună cu dungi galbene, se învecinează cu orhideea de Creta violet închis cu desene bleu şi orhideea-oglinda lui Venus, ale cărei petale de azur reflectă parcă întreg cerul şi marea...

Micile animale se agită pe stânci şi pe plante. Diverse specii de muşte, viespi şi bondari culeg nectarul din flori. Scarabeii caută bălegarul rumegătoarelor, pe care îl modelează în cocoloaşe mici pe care le rostogolesc până la cuiburile lor, pentru a-şi depune ouăle pe ele. Şopârle cenuşii şi şopârle verzi vânează insectele în tovărăşia rudelor lor gecko cu degete-ventuze. Din când în când o năpârcă îşi strecoară prin iarbă biciul negru şi galben al corpului său.

Totuşi trei specii de animale îi încântă literalmente pe coechipierii de pe *Ulise:* mă refer la şoimii Eleonorei, la caprele „cri-cri" şi la gazele.

VIRTUȚILE MIRACULOASE ALE BEZOARULUI

Într-o zi israelienii au oferit grecilor un cuplu de gazele din Negev – *dorcas (Gazella dorcas),* care supraviețuiesc încă, în ciuda vânării lor abuzive,

din Orientul Mijlociu până în Arabia şi Sahara. Autoritățile elene le-au lăsat în libertate pe insula Dia. Ele fac acum fericirea oamenilor din tabăra noastră avansată.

Sunt rumegătoare iuți, de culoare brun deschis, cu dungi palide pe fălci şi pe flancuri, care etalează coarne frumos inelate, negricioase, lungi de peste 35 centimetri şi armonios curbate în formă de liră. Femela cuplului, în special, manifestă multă familiaritate. Ea se apropie fără teamă de tabără, se ospătează cu plăcere din vlăstarele de salată tinere ale „grădinii" de zarzavat şi caută cu o aviditate inexplicabilă mucuri de țigări cu filtru. Manifestă o lipsă de jenă şocantă în ceea ce-l priveşte pe Bernard Delemotte, fiindcă într-o zi... îi urinează în pat! Dar este îndrăgostită de barba neagră a lui Jean Hamon, sunetistul nostru; şi reciproca... Jean are o mare slăbiciune pentru gazelă: consimte câteodată s-o lase să guste din ornamentul viril al maxilarului său; la sfârşitul misiunii îi va părea foarte rău că trebuie să părăsească animalul[12].

Alte mamifere erbivore, mai numeroase decât *dorcas,* locuiesc pe Dia: sunt caprele „cri-cri". Aceste caprine* sălbatice, aproape peste tot în alte locuri pe cale de dispariție, se înmulțesc pe insulă.

---

[12] Câteva luni mai târziu, voi reveni pe Dia, împreună cu Colin Mounier şi Jean Hamon. Gazela, părând că-l recunoaşte de departe pe acesta din urmă, va alerga să-l salute...

Turma de aici numără vreo şase sute de capete. Pentru a nu risca un păşunat excesiv* (care ar fi fatal ultimelor formațiuni vegetale de pe această mică bucată de uscat), numărul lor nu este lăsat să crească şi în fiecare toamnă sunt sacrificate mai multe zeci de exemplare.

Caprele „cri-cri" sau sălbatice, sau capre cu bezoar (denumirea ştiințifică: *Capra ibex aegagrus)* amintesc muflonii din Alpi. În ce priveşte talia, ele sunt intermediare între aceştia din urmă şi caprele domestice: masculii pot atinge 90 cm înălțime la baza gâtului. Aceste animale au coarne mari în spirală, asemănătoare celor ale muflonilor (dar fără partea groasă a sulului); la țapii bătrâni, aceste ornamente măsoară uneori până la 1, 50 metri lungime. Masculi şi femele au o bărbuță deasă şi o blană cu părul scurt, a cărei culoare variază de la gri-negru la brun deschis.

Caprele cu bezoar trăiesc în Asia (din Pakistan până în Turcia), în Creta, în câteva insule din Ciclade şi pe insula italiană Montecristo. (Rasa asiatică este mai mare decât cea din insulele mediteraneene.) Le găsim în turme de treizeci-cincizeci de indivizi, care se dispersează toamna. Femelele fată în primăvară şi au, în general, doi (uneori trei) iezi.

Oamenii de pe *Ulise* nu se mai satură privind manejul făcut de „cri-cri". La fel de sigure ca şi muflonii pe stânci, aceste rumegătoare sălbatice escaladează pante uluitoare şi se încumetă să facă

salturile cele mai îndrăznețe cu o incredibilă uşurință.

Populațiile de capre sălbatice s-au mai împuținat totuşi din cauza vânării intensive la care au fost supuse. Într-adevăr, se găseşte în stomacul femelelor din această specie faimosul bezoar, sau aegagropil. Este vorba de o concrețiune foarte dură din fire de păr şi fibre vegetale, căreia i se atribuie virtuți medicinale miraculoase. Bineînțeles, nu este mai mult miracol în ea decât în cornul de rinocer: n-are importantă. Se face în continuare trafic cu această substanță – şi, pentru a o procura, sunt masacrate capre sălbatice. Este cu atât mai absurd cu cât se ştie că bezoarul se formează în stomacul a numeroase alte rumegătoare – în special la caprele domestice. De altfel vânătoarea de capre sălbatice rămâne rentabilă şi pentru alte motive. Carnea animalului, delicată, este asemănătoare celei de căprioară, şi anumiți gurmanzi o solicită. În țările Islamului, perii de „cri-cri" din timpul iernii, impregnați cu un miros foarte specific, servesc la țeserea covoarelor de rugăciune.

ŞOIMUL PRINȚESEI

La începutul primăverii, insula Dia îi întâmpină pe superbii „cavaleri ai cerului", răpitoare* de o rară eleganță: este vorba de şoimii prințesei sau şoimii Eleonorei. Cum să nu-ți imaginezi că Minos în persoană a venit adeseori din apropiatul

Cnossos să îi admire din barca sa regală?

„Într-o zi, când pornisem într-o expediție de recunoaştere arheologică în interiorul insulei, povesteşte Colin Mounier, ne cățărăm pe o colină cu pantă abruptă, veritabilă grămadă de roci calcaroase alb-crem. Ajungem la creastă, unde descoperim o mulțime de cioburi de oale din diferite epoci, şi chiar obsidiane, aceste pietre vulcanice pe care anticii le foloseau pentru fabricarea armelor şi uneltelor – şi pe care noi le studiasem deja în Milos.

În timp ce dr-ul Kritzas se bucură de aceste descoperiri, îmi ridic ochii şi văd plonjând, în spatele colinei, o pasăre răpitoare de o iuțeală stupefiantă. Pasărea ajunge la nivelul solului, îşi redresează traiectoria şi se ridică în văzduh la o înălțime incredibilă. Puțin după aceea, o a doua pasăre o ajunge din urmă în atmosferă şi, împreună, se îndepărtează pe deasupra mării. Presupun că se duc să vâneze.

Ne întoarcem în tabără şi decidem să ne consacrăm o oră sau două pe zi, de fiecare dată când nu ne scufundăm, pentru a studia aceste răpitoare. Nu le mai văzusem până acum: presupunem că au sosit la sfârşitul migrației lor de primăvară. Cu binoclul agățat de gât, mergem să explorăm terenurile cele mai abrupte ale insulei, în căutarea «ciocurilor încovoiate». De asemenea, cerem să ni se trimită, prin elicopterul lui *Calypso,* documentația ştiințifică disponibilă,

referitoare la această specie”.

Şoimul din Dia – pentru ornitologi *Falco eleonorae* – îi interesează pe naturaliști din mai multe motive. Este una din ultimele păsări din Europa care a fost identificata, descrisă şi clasată de oamenii de ştiință: într-adevăr, abia în 1839 italianul G. Gené, după ce a înregistrat toate trăsăturile lui specifice, l-a băgat în cristelnița zoologiei. I s-a dat numele de şoimul Eleonorei pentru a onora memoria prințesei sarde Eleonora d’Arborea (1350–1403), care a promulgat în timpul domniei sale un nou cod de legi în care figura în mod deosebit un decret instituind protecția completă a tuturor şoimilor şi uliilor.

Şoimul Eleonorei, şoimul prințesei sau şoimul reginei (în italiană: *falco della regina*) există, dacă putem să ne exprimăm aşa, în două culori. Circa două treimi dintre indivizi aparțin tipului „luminos”: ei oferă privirilor o mantie brună cu reflexe de ardezie, o calotă negricioasă, „mustăți” întunecate, obrajii şi un gât alb-crem, pieptul şi burta roşcate înspicate cu brun şi dungate fin, aripi cu partea de deasupra brun-negru şi cea de dedesubt roşiatică striată cu negru, în fine o coadă lungă cenuşie dungată cu brun. Treimea rămasă, care constituie tipul „întunecos”, este în întregime brună-neagră cu reflexe de ardezie, cu rare pene mai deschise. Toți indivizii au un cioc gri-bleu întunecat la capăt, membrana de la baza lui albicioasă, iar irisul ochiului brun. Masculii au un

cerc orbital auriu şi labele galben deschis, în timp ce femelele au inelul din jurul ochilor gri-bleu şi picioarele galben deschis sau galben-verzui.

La eleganța fizică (coadă lungă şi aripi imense în formă de seceră), şoimul Eleonorei o adaugă pe cea a zborului, care este acrobatic. Trebuie să vezi această pasăre răpitoare cum se joacă cu vântul în lungul falezelor, cum se prăvăleşte drept spre mare şi, dând dovadă de o „resursă" impresionantă, cum rade valurile şi urcă „lumânare", foarte sus în văzduh…

Şoimii Eleonorei sunt animale ale paradoxului. Contrar celor mai multe răpitoare, ei sunt gregari*: se întâlnesc aproape întotdeauna în stoluri de câțiva zeci de indivizi pe faleză. Sunt veritabile păsări de mare, cu toate că nu consumă niciun gram de hrană de origine marină.

Şi sunt singurele păsări din Europa care cuibăresc în timpul caniculei… A trecut mult până să se înțeleagă rațiunea acestor comportamente neobişnuite. Cheia enigmei este uimitoare.

UN BARAJ DE GHEARE ŞI DE CIOCURI ÎNCOVOIATE

Şoimii Eleonorei nu trăiesc decât pe stâncile aride care domină marea. Ei se găsesc în Cipru, în Creta şi în insulele învecinate (în special în Dia şi Paximoda), pe numeroase bucăți de pământ ale mării Egee (mai ales în Ciclade şi în Dodecanez), în anumite insulițe ale Sardiniei, Algeriei (insulele

Habibas) şi Tunisiei, în Baleare şi, în Atlantic, în insulele Mogador (Maroc) şi Lanzarote (Canare). Specia a fost observată de asemenea pe câteva insule ale mării Ionice şi Adriatice, ca şi în Sicilia şi în Corsica, dar ele nu par să cuibărească acolo.

De ce aceste răpitoare, aparținând Mediteranei şi unei mici părți a Atlanticului, se duc să-şi petreacă iarna în Madagascar şi în insulele Mascarene, şi numai acolo? Mister. În orice caz, ele revin pe teritoriul lor de cuibărit în primăvară. Timp de multe săptămâni se hrănesc aproape exclusiv cu insecte. Anotimpul dragostei nu începe înainte de jumătatea lui iulie. În timpul paradei nupțiale, masculul prezintă femelei sale un scarabeu mare, făcându-i, una după alta, vreo sută bună de reverențe. Femela pare că nu acordă nici cea mai mică atenție acestui circ. Pretendentul trebuie să reînceapă de mai multe ori scena şi să ofere frumoasei mai multe insecte înainte ca ea să consimtă să răspundă avansurilor sale. Parada este necesară chiar dacă (ceea ce se întâmpla frecvent) cuplul s-a unit deja în anul precedent şi chiar în acelaşi cuib.

După împerechere, femela depune două sau trei (rar patru) ouă de culoare ocru, pătate cu roz sau cu brun închis. Ea se instalează în adâncitura unui cuib sumar, cel mai adesea într-o simplă scobitură a solului, la adăpostul unui tufiş, pe o faleză şi la cel puțin 30 de metri de mare. Clocește douăzeci de ore pe zi (masculul numai patru ore).

Incubația durează patru săptămâni. Când puii ies din ou, tatăl lor îşi asumă obligația să-i hrănească. Ei rămân vreo patruzeci de zile în cuib, îşi pierd tuleiele pufoase de pui, dobândesc pene pentru zbor şi sunt atunci gata pentru primul lor voiaj hibernal spre Oceanul Indian.

Tinerii nu apar niciodată înainte de a doua jumătate a lunii august, şi aceasta este stupefiant pentru ornitologi. La alte păsări din Europa ecloziunea se produce cel mai târziu în iulie. Această adaptare unică se datoreşte faptului că specia, pentru a-şi alimenta progenitura, a „ales" să-şi procure hrana din stocul milioanelor de mici păsărele care, la sfârşitul lui august, traversează Mediterana pentru a merge să-şi petreacă sezonul de iarnă în Africa. Repartizați în principalele insule ale unei benzi geografice care merge din Canare până în Cipru, şoimii Eleonorei s-au specializat în răpirea migratorilor ocupând o nişă* ecologică originală. Ei întind, de-a lungul bazinului mediteranean, o plasă eficace, un baraj de gheare şi de ciocuri încovoiate în care victimele lor se aruncă negreşit.

Şoimii prințesei îşi capturează prada în plin zbor, la altitudini care variază între 500 şi 1000 de metri. Vânează în timpul întregii zile, dar şi în timpul unei părți din noapte, atunci când luna străluceşte. Puii lor, mereu flămânzi, trebuie într-adevăr să înghită porții duble pentru a recupera „întârzierea" datei lor de naştere şi a fi în stare să

se descurce singuri înainte de venirea toamnei. Nu este rar ca un şoim care are pui să aducă la cuib cinci păsărele în mai puțin de o oră. Principalele specii atacate sunt privighetorile şi graurii, dar mai plătesc tribut şi altele, cum ar fi silviile, pitulicile, muscarii, pupezele, prepelițele şi turturelele. Unii autori estimează că în timpul celor patruzeci de zile de hrănire a puilor, cei circa două mii cinci sute – trei mii de şoimi ai Eleonorei trăitori în prezent capturează aproximativ un milion de păsări, ceea ce corespunde cu 1/1000 din numărul total de păsări migratoare, care trec prin „pânza lor de păianjen".

Datorită gratiei şi elegantei sale, datorită originalității modului său de viață şi adaptărilor sale ecologice, şoimul Eleonorei merită să fie protejat: or, el nu este deloc. Anumiți ornitologi s-au făcut avocații săi, şi eu, evident, îi susțin. Subscriu în special la ideea pe care au lansat-o şi care consistă în a face din acest răpitor pasărea emblematică a Greciei – unde trăieşte majoritatea populației sale[13].

Dar vai! Trebuie să constatăm că până în prezent s-a întreprins prea puțin în favoarea speciei. Câțiva imbecili, ca peste tot unde a mai rămas un dram de frumusețe, fac să vorbească praful de puşcă. Însă mai mult decât braconajul, şoimii

---

[13] Bufnita — pasărea înțeleptei Atena — ar avea şi ea, recunosc, anumite drepturi în această problemă.

prințesei sunt amenințați de răspândirea extraordinară a pesticidelor. Plasați în vârful piramidei lor alimentare sau, dacă preferați, la capătul lanțului ecologic, ei concentrează în țesuturile lor produsele toxice pe care păsărelele le-au concentrat odată mâncând insecte „tratate". Rata fecundității lor scade, coaja ouălor devine fragilă şi starea lor generală este afectată.

Biosfera* este un tot – acest exemplu ne-o dovedeşte o dată mai mult. Supraviețuirea şoimilor Eleonorei – aceşti rari răpitori insulari ai Mediteranei şi ai unei părți din Atlantic – depinde de modificarea metodelor aplicate astăzi în agricultură de țăranii Europei întregi, adică de căpătarea unei conştiințe ecologice globale a populației continentului.

NUMEROTAȚI-VĂ EPAVELE!

Pe insula Dia (când scufundați la verticala lui *Ulise,* când în căutarea caprelor „cri-cri" sau a şoimilor), echipa condusă de Bernard Delemotte desfăşoară o activitate excelentă.

În acest timp, *Calypso* nu rămâne inactivă. Cu Albert Falco, Raymond Coll, Henri Alliet şi Patrick Delemotte, dispunem la bord de o forță de intervenție submarină capabilă să facă față oricărei situații. În timp ce dr-ul Kritzas rămâne pe Dia pentru a dirija explorările, îl avem din nou pe navă pe dr-ul Lazaros Kolonas, care ne asistase în Psira.

Într-o primă etapă, completăm cartografia submarină a insulei. Explorăm sistematic regiunea, golf după golf, fie cu ajutorul scafandrului autonom, fie cu farfuria submersibilă, fie prin intermediul sondorului lateral al dr-ului Edgerton, fie recurgând la tehnicile fotografiei aeriene. Atunci când e posibil, punem la bătaie totalitatea acestor mijloace. În felul acesta descoperim mai multe rămăşiţe de ziduri scufundate, mormane de amfore şi epave de toate mărimile, dintre care numerotăm (I, II, III, IV, V, VI) pe cele mai importante. Poziţia fiecăreia din aceste descoperiri este determinată cu un mare lux de detalii de comandantul Alinat şi căpitanul Gourlaouen, care nu aleg niciodată mai puţin de o duzină de repere pentru a se orienta şi jonglează cât e ziua de mare cu compasul şi teodolitul* lor.

Este aici o muncă arheologică pentru o sută de ani! Şi este, desigur, dovada, dacă mai trebuia adusă, că Dia a fost un nod comercial al lumii antice.

(" Jurnalul de bord" al lui *Calypso)*

" 30 martie. Epavele cele mai interesante de pe Dia mi se par cele pe care le-am numerotat II, III şi IV. Pentru a lucra în mod eficace pe ele, avem nevoie de o bună ancorare. Albert Falco propune să utilizăm în acest scop marile ancore pierdute pe care le-am localizat în micul golf Sfântul Gheorghe.

Ridicarea unei ancore grele şi incomode la suprafață nu este o treabă simplă. Am utilizat pentru asta «paraşute», largi suprafețe din plastic gonflabile, pe care le coborâm la fund şi pe care le umplem cu aer după ce le-am ataşat la obiectul pe care vrem să-l recuperăm. Forța lui Arhimede face apoi toată treaba.

Prima ancoră pe care vrem s-o scoatem din mare datează din secolul al XX-lea. Este încă legată la un capăt de lanț. Albert Falco şi Patrick Delemotte intră în apă ducând două paraşute: una pentru lanț şi una pentru ancoră. În scurt timp, cele două paraşute ajung la nivelul valurilor. O echipă în şalupă îi recuperează pe cei doi scufundători şi iau la remorcă paraşutele. Ancora şi lanțul său sunt ataşate cu promptitudine de cablul macaralei de pe *Calypso,* pilotată de Paul Zuéna. Puțin după aceea, totul este pe punte. Vom arunca această ancoră în apropierea epavei IV. De fiecare dată când vom avea de lucru în acest loc, va fi de ajuns să trimitem un scufundător să ne fixeze pe fund.

31 martie. Înainte să depunem ancora noastră recuperată alături de epava IV, vrem să ridicăm la suprafață o alta, care îi va fi adăugată. De data aceasta este vorba de o superbă piesă venețiană din secolul al XVIII-lea, care cântăreşte o tonă şi care măsoară 6 metri în anvergură pe 8 metri lungime. Când «aterizează» pe puntea lui *Calypso,* scânteiază ca pietrele prețioase, în mii de culori, datorită organismelor submarine care o

colonizează; dar aceste sclipiri de nestemate pălesc rapid la soare. În pofida dimensiunilor lor, ancorele veneţiene par foarte fine şi foarte delicate; cu tot rolul lor functţional, sunt elegante: nicio înrudire cu «sculele» masive şi bondoace ale vapoarelor…

Operațiile de aruncare în apă se desfăşoară fără dificultate. Paul Zuéna pregăteşte cablul. Cele două ancore sunt instalate «atârnând» în partea din spate a navei. Căpitanul Gourlaouen supraveghează alinierea lor şi la semnalul: «Aruncați!», Paul Zuéna declanşează manevra troliului, care se «derulează» corect. Paul calcă pe cablu pentru a simți cu talpa piciorului momentul precis în, care ancorele ating fundul. Acum treaba s-a făcut. *Calypso* manevrează pentru ca cele două bucăți de fier să se agate solid în sediment. Paul fi lasă să se mai desfăşoare un moment, apoi leagă o bucată de nailon la cablul pe care-l taie. Albert Falco şi Jo Ségui se duc cu zodiacul să fixeze capătul de nailon pe pământ, de unde fi vom putea recupera de fiecare dată când vom veni să amarăm nava aici.

1 aprilie. Calypso intră în golfuleţul Sfântul Gheorghe şi ancorează nu departe de *Ulise,* unde echipa lui Bernard Delemotte o aşteaptă cu nerăbdare. Pentru noii Robinsoni de pe Dia, luxul, după orele de manevrare a sorbului, este reprezentat de un duş cald pe navă… Dr-ul Kritzas vine şi el să-şi petreacă ziua la bord”.

În timp ce scufundătorii se spală, Albert Falco şi Raymond Coll coboară sub apă în farfuria submersibilă într-o regiune a golfului pe care nu am explorat-o încă. Reperează, aproape imediat, o superbă amforă intactă şi ne semnalează descoperirea prin telefon. Dr-ul Kritzas dispune să recuperăm recipientul antic. Comandantul Alinat şi căpitanul Gourlaouen pleacă în zodiac să determine poziția noii epave, în timp ce Henri Garcia plonjează pentru a aduce la suprafață amfora. Pe şalupă, «Gaston» Jacques Roux recepționează descoperirea zilei: ea are fundul spart şi dinăuntru cad bucăți de piatră – în special de cărbune. «Gaston» pune totul la loc. Pentru a onora data de astăzi, strecoară în gâtul vasului un superb peşte din hârtie pe care îl pregătise în secret. Amfora îi este oferită cu mare ceremonie dr-ului Kritzas... foarte nerăbdător să examineze noua piesă. Renunț să descriu expresia arheologului când scoate din recipient frumosul «poisson d'avril»[14] ...

CEA MAI MICĂ EROARE NE POATE COSTA O SPĂRTURĂ

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso)*

„3 aprilie. Depăşind molul portului (atât de puțin protejat) Iráklion, *Calypso* îşi balansează prora din

---

[14] Expresie (în fr.) echivalentă cu „păcăleală de 1 aprilie" (în traducere: peşte de aprilie). - *Nota trad.*

cauza hulei, părând că salută Creta. Iată-ne din nou rătăcind din golf în golf în Dia, sau din insulă în insulă în marea Egee. Mai mult ca oricând, vântul este determinant pentru munca noastră. Dacă suflă cu furie, ne refugiem în Dia. Dacă e o briză catifelată, ne îndreptăm spre coasta Anticiterei. Apropo de epava din această insulă, lucrurile par a se rezolva la Atena. Vom obține probabil autorizația de explorare.

(Vom „smulge" efectiv aceste autorizații de explorare, dar nu înainte de jumătatea lui iunie. Dau în vileag de pe acum rezultatele acestei campanii. Vom regăsi locul unde Frédéric Dumas a descoperit în 1953 poterii şi chiar… lemn din coca unei nave. Voi plonja, la început în compania aceluiaşi Frédéric Dumas, a lui Albert Falco şi Yves Giraud. Apoi vom pune în funcțiune sorbul – vârful „Bic", cum spune Bébert – pe un tumul mare de amfore sparte, adunate la baza unei stânci enorme de 8 metri înălțime. Albert Falco se va servi de asemenea de pompa farfuriei submersibile pentru a degaja noile amplasamente de explorare. Şi toată echipa de pe *Calypso* va veni să ne dea o mână de ajutor zdravănă. Din acest formidabil «talmeş balmeş» de obiecte – pentru a folosi expresia lui Bébert – vom extrage comori care constituie astăzi gloria mai multor sectoare ale muzeului din Atena. Iată o listă sumară, întocmită aproximativ în ordinea descoperirii, ceea ce îi dă aspect de inventar gen Prévert: două lame

de bronz (Albert Falco), un morman de monede de argint ornate cu struguri (Lazaros Kolonas în coşul sorbului), o bucată de plumb din căptuşeala carcasei şi un disc de cupru (Raymond Coll), o parte dintr-un cazan (Frédéric Dumas), fragmente de statuete de bronz (eu), lemn dintr-o cocă (în coşul sorbului), un deget de marmură provenind de la un efeb (?) în mărime naturală (sorbul), o superbă cutie ovală garnisită cu boabe de aur (Raymond Coll), mai multe cuie de cupru, alte monede, un inel de bronz, o piatră de moară de bazalt, un cui de cupru de 45 centimetri lungime (Albert Falco), soclul unei statuete de bronz (Raymond Coll), un ciob de amforă marcat „Milos", boluri de sticlă, un «ceainic» rotund cu filtrul său încorporat, un nasture de fildeş, o lampă de ulei decorată cu un cap bărbos, mai multe oale rotunde, o şuviță de păr din marmoră, un inel de aur, un braț stâng (feminin), o statuie (Ivan Giacoletto), un fragment dintr-o copită de cal (Albert Falco), o grămadă de amfore sparte, o mână de marmură fără degete şi un picior rupt (Albert Falco), un inel de aur, o altă bijuterie din metal prețios etc. Raymond Coll va localiza în special o magnifică statuetă de bronz intactă, reprezentând un gladiator, pe care Falco îl va aduce la suprafață în timpul unei scufundări memorabile la ora 4 dimineața: prima licărire a zorilor pe acest bronz superb va constitui un spectacol fantastic. O altă statuetă de bronz, întruchipând un efeb, va

încununa ultimele noastre eforturi…)

3 aprilie, urmare. Astăzi înscriem în programul nostru o vizită pe pământul Diei, în tovărăşia dr-ului Lazaros Kolonas, arheologul ataşat navei noastre. Debarcăm în fundul celui de-ai treilea golf al insulei; vizităm grote; urcăm panta văii principale a sistemului, recoltând în trecere toate cioburile de oale pe care le descoperim aici. Dr-ul Kolonas e entuziasmat de numărul obiectelor găsite. Colin Mounier, în elicopterul pilotat de Bob Braunbeck, filmează echipa de pe pământ şi ia imagini aeriene cu nenumărate „cri-cri" care fug.

Pătrundem curând într-o altă grotă pe care ne-o indică Albert Falco şi unde găsim numeroase vestigii. Sacii noştri se umplu. Recolta noastră devine grea. Ne întoarcem la bord încărcați de comori, nu fără să fi vizitat mai înainte o veche carieră deschisă pe o latură a colinei. Parcurgând straturile netede de rocă, mărturii ale activității trecute a oamenilor, descoperim pe pământ mici găuri pătrate în care muncitorii plantau pene de lemn pentru a încetini coborârea săniilor pline cu blocuri. Această carieră a rămas probabil în exploatare până în epoca venețiană, dar se începuse să se lucreze aici cu destul timp înainte. Descoperim pe sol un fragment de pahar roman care dovedeşte acest lucru.

4 aprilie. Nouă expediție în interiorul ținutului, de data aceasta pe colinele care mărginesc al patrulea golf al insulei Dia. O cărare se cațără în

zigzag până în vârful crestei unde găsim vestigiile unei vechi tabere turceşti. Dr-ul Kolonas, pe care Bob Braunbeck îl ia ca să-i arate totul mai de sus, din elicopter, jubilează în fața atâtor descoperiri. «Dia, spune el, este incontestabil LOCUL strategic care trebuie ocupat pentru a controla Creta. Ea a servit de tabără militară tuturor celor care au invadat insula mare, de la micenieni la turci, trecând prin romani, bizantini şi venețieni. Bogăția sa arheologică este pe măsura rolului pe care l-a avut în istorie. Niciodată, fără *Calypso*, fără «flerul» marinarilor şi scufundătorilor săi, noi n-am fi bănuit existența acestei mine de comori».

5 aprilie. Dimineața, plonjăm în golful Mesaios. Oamenii noştri descoperă aici, în afara numeroaselor oale de tot felul, o serie de greutăți pentru plase de pescuit, făcute din pietre. Raymond Coll dă peste o ancoră de piatră. Dr-ul Kolonas este atât de fericit, încât, cu toată răceala apei, sare în mare cu o mască şi un tub, încercând să însoțească echipa de pe *Calypso.*

După-amiază ne îndreptăm spre golful Agrelias. Arheologul care fusese ataşat expediției noastre ne cere să facem aici o explorare punctuală, utilizând sorbul de pe *Calypso* şi încercând atingerea postamentului de stâncă. Căpitanul Gourlaouen dirijează manevra dificilă – şi periculoasă – de poziționare a vasului deasupra sitului. Tot echipajul este mobilizat pentru fixarea cablurilor de amarare. Coca trece la mai puțin de un metru

de stânci: cea mai mică eroare ne poate costa o spărtură!

În fine, *Calypso* se imobilizează. Sorbul este în apă. Începe munca. La suprafață dr-ul Kolonas supraveghează ceea ce cade în coş: rămăşiţe bizantine, romane, apoi un fragment elenistic... Dar, la fund, scufundătorii întâmpină cele mai mari dificultăți pentru continuarea forajului în condiții normale. Sedimentul este aici foarte friabil, iar pereții gropii se prăbuşesc pe măsură ce se sapă. Oamenii se succed la «comanda» sorbului, fără ca excavația să se adâncească cu adevărat. Poziția lui *Calypso* rămâne periculoasă; aşa că, la venirea serii, abandonăm săpătura pentru a ne refugia în golfuleţul Sfântul Gheorghe".

CASCADE DE AMFORE

Aşa cum am fixat două ancore de recuperare în apropierea epavei IV, tot aşa depunem două de o parte şi de alta a epavei II, unde trebuie să lucrăm acum. Timpul e mai puțin frumos decât în zilele precedente. Adâncimea mică a apei deasupra sitului pe care trebuie să-l explorăm şi hula care se întețeşte fac manevra dificilă. *Calypso,* cu vânt din spate, este împroşcată cu stropi de apă şi oamenii fac un duş rece care nu le prea este pe plac. În sfârşit, ancorele sunt la locul lor[15].

---

[15] La sfârşitul misiunii noastre în Grecia, vom remite trei ancore venețieni muzeului din fortul Iráklion; vom lăsa două în micul port

A doua zi dimineața, ne instalăm deasupra epavei. Țesem o veritabilă pânză de păianjen din cabluri în jurul lui *Calypso,* pentru a-i spori soliditatea amarajului. Cineva dă drumul scării de scufundare. Primul care coboară este Raymond Coll care va depune o geamandură de semnalizare deasupra unui important grup de amfore pe care trebuie să-l recuperăm. «În realitate, ne explică Raymond când revine la suprafață, am văzut *două* autentice *şuvoaie* de amfore la 30–50 de metri adâncime. Sunt aici zeci şi zeci de asemenea poterii». Dr-ul Kolonas ne cere să le scoatem pe toate cele care sunt vizibile şi, pentru a-şi da mai bine seama de bogăția locului, coboară ca să-l studieze cu propriii săi ochi, din farfuria submersibilă, împreună cu Albert Falco.

Munca de recuperare începe, în timp ce Albert Falco face un releveu fotografic complet al sitului. Fiecare amforă adusă la suprafață este curățată, apoi etichetată şi depozitată în cală. Arheologul nostru le tine o evidentă precisă. În curând *Calypso* debordă de poterie: trebuie să facem un drum până la Iráklion, unde să ne predăm încărcătura conservatorului muzeului citadelei. Aici, piesele antice vor fi tratate şi triate, înainte să fie expuse în public.

---

al Anticiterei, pentru eventuale lucrări viitoare (la cererea dr-ului Kolonas); şi vom abandona altele în Dia, chiar în situl unde le-am găsit.

Şi munca se desfăşoară în continuare… Coş după coş, amforele aterizează pe puntea lui *Calypso.* Dr-ul Kolonas îndepărtează fără milă algele şi bureții multicolori care sunt lipiți pe ele. Unele vase adăpostesc creveți sau peştişori; dacă se ascund caracatițe, le azvârlim imediat în apă; dar dacă de amforă este agățat un violet*, e înghesuială mare – cine îl înhață mai întâi ca să-l înghită… Cala, puntea… şi anumite stomacuri se umplu.

Când nu mai avem loc, *Calypso* se îndreaptă spre Iráklion. Vestea descoperirilor noastre a străbătut oraşul. De acum înainte, de fiecare dată când acostăm, ne salută o mulțime ca într-o zi de sărbătoare. Patru hamali transportă la țărm încărcătura, sub ochiul pe jumătate binevoitor, pe jumătate bănuitor al unui polițist şi al unui vameş, special detaşați de la treburile lor obişnuite pentru a supraveghea transbordarea. Amforelor li se adaugă tipsii de cupru, polonice din acelaşi material, călimări venețiene din alamă sau sticlă, farfurii, urcioare, clondire, salatiere, flacoane din sticlă opalină, pietre de moară şi mari bucăți de marmură furate probabil din temple…

Când toate obiectele uşor accesibile de pe epava II sunt aduse la suprafață (fotografiate, curățite, clasate…), arheologul nostru «închide» oficial şantierul şi remite (cu o oarecare solemnitate) catalogul obiectelor găsite în cursul explorării conservatorului muzeului de la Iráklion, care, în

schimb, îi semnează un borderou de descărcare…

Şi *Calypso* se prezintă în golfuleţul epavei IV. Ne amarăm la ancorele imersate şi o nouă pânză de păianjen din cabluri ne împiedică să derivăm spre stâncile din apropiere.

„În mod special pentru această misiune, povesteşte Colin Mounier, putem conta pe serviciile unui grec, dr-ul Manoli Burbudakis. Dr-ul Kolonas supervizează în continuare lucrările şi dr-ul Kritzas părăseşte un moment *Ulise* şi echipa lui Bernard Delemotte pentru a ne sări în ajutor.

Epava IV ne apare, după o scufundare de recunoaştere, ca un enorm morman de amfore. Imposibil să le scoatem pe toate, chiar dacă ne-am referi numai la cele vizibile. Procedăm, ca în golfuleţul Sfântul Gheorghe, la un eşantionaj, într-un dreptunghi «materializat».

Pentru început, într-o carieră care dă direct pe mare, în fundul golfului, Albert Falco, căpitanul Gourlaouen, Claude Bogaert, Bob Braumbeck şi dr-ul Burbudakis construiesc un mare cadru din fier de 12 metri pe 14, împărţit în patruzeci şi două de pătrate de 2 metri pe 2. Această «pânză de păianjen», pusă imediat pe apă şi susţinută cu geamanduri, este apoi ataşată la şalupă şi remorcată până la *Calypso.* Toţi scufundătorii disponibili sunt mobilizaţi pentru operaţia de imersiune. Ivan Giacoletto încetineşte coborârea structurii umflând o paraşută. Cadrul, ghidat de întreaga echipă submarină, se apropie încet de

fund şi se aşază. Fixăm aici patru picioare, pentru a compensa panta solului şi a evita ca structura de fier să deterioreze amforele. Fiecare dintre cele patruzeci şi două de compartimente primeşte un număr şi o etichetă. Un trepied, imersat la capătul unei paraşute, serveşte ca suport unui sistem pentru stereofotografie, care permite luarea a două imagini simultane fiecărui pătrat, la fiecare stadiu al explorării. Aceste fotografii, a? Căror ansamblu constituie un mozaic impozant, vor fi decalate şi reportate pe plăci de ardezie pe care scufundătorii le vor lua cu ei pentru a lucra la fund".

O CIVILIZAȚIE ÎNGHIȚITĂ DE APE

„Scufundările, povesteşte în continuare Colin Mounier, se fac în echipe de doi oameni: fiecare pereche care coboară aşteaptă ca echipa care urcă să-şi termine palierul de decompresiune, pentru a şti locul exact de unde trebuie să continue.

Înainte să ridice amforele de pe sol pentru a le depune în coşul care le va urca la suprafață, scufundătorii trebuie să le eticheteze şi să le «poziționeze» pe placa lor de ardezie. Pe punte, oalele sunt curățite, apoi aranjate în cală. Aici, arheologul le clasează şi le descrie în jargonul lui. Am impresia, văzându-l pe dr-ul Kolonas lucrând, că amforele se organizează în jurul lui ca pietrele în jurul intrării în bârlogul unei caracatițe…

Dr-ul Kolonas şi dr-ul Kritzas se aventurau din timp în timp să se scufunde în tovărăşia oamenilor

de pe *Calypso*. Nimic nu este mai emoționant decât să-i vezi survolând situl submarin: le ghicim uimirea în fața amploarei ansamblului explorat. Din când în când se opresc pentru a mângâia îndelung o amforă mai frumoasă decât celelalte. Mâna lor pare să nu întrerupă mângâierea decât cu regret.

În fond, fiecare amforă scoasă din locul ei lasă un mic crater de nisip mobil. În intervalele care separă scufundările, peştii reintră în stăpânirea şantierului. Un grup de rândunici de mare roşii, în special, vizitează cu asiduitate locul explorărilor; în fiecare zi acest banc de peşti sporeşte cu noi indivizi. Dar dacă rândunicile de mare roşii nu se sperie, caracatițele sunt terorizate de sorb şi de scufundători. Şi creveții se ascund cu timiditate.

Prima serie de amfore pe care le aducem la suprafață nu provin probabil de pe un vas: o mică faleză domină locul de unde le-am scos; probabil că s-au rostogolit din vârful acesteia. Alte piese, care s-au adunat mai jos, par, dimpotrivă, să fi scăpat din flancurile sparte ale unei nave. Punem în funcțiune sorbul la limita inferioară a şantierului nostru, pentru a degaja o oală foarte mare al cărei gât este singurul care depăşeşte sedimentul. Amfore mai mici apar dedesubt. Sperăm un moment să atingem ceea ce a mai rămas din lemnul din care era construită coca. Dar apar dificultăți neprevăzute: sub nisip întâlnim o masă concreționară cvasiinatacabilă.

Cum avem autorizație, mai practicăm câteva sondaje punctuale în jurul pătratului explorării noastre: după lungi eforturi, câteva bucăți de lemn urcă în coşul nostru. Reuşim să degajăm complet trei capete de scândură. Dar sunt insuficiente pentru a putea ghici orientarea epavei. De altfel, nu ştim nici măcar dacă aici s-au scufundat una sau mai multe nave.

În timpul acesta pe şantierul propriu-zis recoltarea amforelor continuă. De fiecare dată când calele lui *Calypso* sunt pline, facem un voiaj la Iráklion: acum, un public numeros asistă la transbordările noastre. Toate sălile prevăzute pentru «recolta» noastră se umplu până la refuz. Piesele arheologice sunt păzite zi şi noapte de polițişti. În total am scos deja mai mult de cinci sute.

Când isprăvim explorarea, ne ridicăm cadrul şi ştergem cu grijă orice urmă de şantier. Cât timp au durat operațiunile de recuperare, scufundătorii au avut grijă să nu ridice praful sedimentar (şi aşa sorbul face destul «fum»!) Acum ei se agită ca nişte posedați, pentru ca nisipul să acopere din nou excavația noastră. Rămâne, într-adevăr, aici un mic munte de comori arheologice şi nu vrem să le indicăm hoților de amfore locul... Albert Falco, aşezat pe pământ, dă din mâini şi din picioare ca un țăndărică sau ca un semafor, ca să ridice un nor de praf cât mai gros posibil. Epava se acoperă lent cu un strat de nisip alb, spre marea bucurie

a rândunicilor de mare roşii care vin în grabă la faţa locului»”.

Acum trebuie să ne reîntâlnim cu oamenii noştri de pe *Ulise,* care ajung şi ei la sfârşitul activității de explorare. Ne oprim două zile deasupra locului unde se află epava II, pe care am mai vizitat-o. Albert Falco şi Raymond Coll vor să încerce o nouă tehnică de degajare a vestigiilor arheologice submarine: ei utilizează pentru aceasta pompa farfuriei submersibile. De-abia ajunşi de câteva minute la locul cu pricina în submersibilul lor, că, sub curentul de apă al pompei, apar grinzile unei nave scufundate, ca şi o bucată din cocă. Sedimentul este însă prea instabil: un banc de rândunici de mare roşii care vin la ospăț este de ajuns ca să provoace o serie de avalanşe ce acoperă din nou totul. Albert Falco şi Raymond Coll descoperă o amforă cu patru toarte şi o alta în formă de butoiaş. Ei localizează, de asemenea, două tunuri de bronz din secolul al XVII-lea, dovadă că aici se amestecă numeroase vestigii din epoci foarte diferite. Aceste săcăluşe[16] veneţiene, lungi de 1,17m, au un cifru pe culată şi poartă un blazon marcat «LC» pentru primul şi «NC» pentru cel de-ai doilea.

În această zi, apa golfului este de o transparentă extraordinară: zărim farfuria submersibilă când ne aplecăm peste balustrada punții lui *Calypso,*

---

[16] Săcăluş - Tun mic cu tragere directă - *Nota trad.*

atunci când submersibilul nostru evoluează la o adâncime de 55 de metri! Acest record de vizibilitate verticală este datorat cu certitudine unei rare convergențe de factori fizici, dintre care trebuie menționată în primul rând temperatura foarte coborâtă (pentru sezonul respectiv) a diferitelor straturi de lichid.

În fundul golfuleţului Sfântul Gheorghe, săpăturile sunt pe terminate. Oamenii de pe *Ulise* au depus o muncă considerabilă. După ce au traversat o grosime de peste 2,5 metri de sedimente (succesiv: un strat de nisip, un strat de pietriş, un strat gros de mâl şi un alt pat de nisip), ei au atins suportul stâncos care nu poate fi străbătut. Au deplasat mai mult de 200m^3 de pământ şi pietriş. Au ridicat la suprafață cinci sute treizeci şi patru de piese arheologice importante şi în speță trei sute treizeci de oale turceşti sau bizantine, mai mult de o sută de oale venețieni, amfore romane, amfore din Rodos, opt amfore greceşti clasice superbe (purtând încă vernisul şi decorațiunile lor) şi treizeci de piese încărcate cu inscripții – pe care dr-ul Kritzas şi asistentul său le-au cifrat şi recopiat cu scrupulozitate.

Dar comoara comorilor zăcea chiar deasupra suportului de stâncă. Ea este constituită din zece modeste căni şi cupe din epoca minoică: destul de puțin, se va spune; dar, în acele timpuri îndepărtate, oamenii produceau puțin. Ei erau mai puțin dispuşi să se debaraseze de bunurile lor

decât au fost civilizațiile următoare, care aveau să inventeze risipa.

Zece recipiente neînsemnate, fără niciun ornament, atestă prin ele însele că acea Cretă minoică domina în vremea sa Mediterana orientală şi că puterea sa (de altfel cu totul paşnică şi comercială) depindea în primul rând de Dia... în timp ce ne demontăm tabăra de pe insulă şi dezafectăm ambarcația *Ulise,* contemplu o ultimă oară acest pământ steril, altădată împodobit cu păduri înverzite. Nu reuşesc să mă conving că omul a fost singurul artizan al acestui pustiu. Şi legenda brutalei distrugeri a Atlantidei îmi revine în minte. Blocurile de piatră din fundul golfului; epavele din Dhokos, din Dia, din Psira; porturile înghițite: totul evocă un cataclism formidabil în cursul căruia civilizația minoică a pierit. Din ce în ce mai mult îmi spun că s-ar putea ca insula Creta să fi fost pământul devastat de valuri despre care vorbeşte Platon...

Dacă această ipoteză poate fi luată în considerație, cheia enigmei se află în Thira – vechiul Santorin –, unde, în secolul al XV-lea î.e.n., adică chiar în momentul în care cultura cretană a epocii de bronz intră în declin, vulcanul insulei începea să erupă, depunând straturi enorme de cenuşă pe pământ şi pe mare, înainte să explodeze. Aceasta a fost cea mai puternică deflagrație din câte a cunoscut Pământul din preistorie până atunci – echivalentul mai multor

sute de bombe ca cea de la Hiroshima, care a ridicat în marea Egee un *tsunami* cu înălțimea de 100 de metri.

6

Atlantida, de la Atlantic la Ural

ORICHALC STRĂLUCITOR CA VĂPAIA FOCULUI – CELE TREI CENTURI DE ZIDURI ALE PALATULUI REGAL – SCEPTICISMUL LUI ARISTOTEL – NĂSCOCIRE SAU NU?

— ATLANTIDA ESTE PESTE TOT – ESTE OARE ÎN ATLANTIC?

— MIGRAȚIA ANGHILELOR – ZIDURILE DE LA BIMINI

În paragrafele 20d–26e din *Timeu* şi 108d-121c din *Critias,* Platon povesteşte în linii mari mitul Atlantidei. Îi dă cuvântul lui Critias.

În *Timeu*, acesta din urmă îi povesteşte lui Socrate „o *legendă, deşi foarte ciudată, însă întru totul adevărată"* pe care o ştia de la Solon *(„cel mai înțelept dintre cei şapte înțelepți*" şi legislatorul Atenei) prin intermediul bunicului său, care se numea şi el Critias. Solon a făcut într-o zi o călătorie în Egipt în cetatea Sais care consacră un cult zeiței Neit – echivalentă grecoaicei Atena. Pentru a-i convinge pe inițiații saitici să-i vorbească despre antichitate, el a crezut că este

bine să le expună versiunea elenică a potopului. Preoții au exclamat *că" nu există un elen bătrân",* căci grecii se pare că au uitat totul despre propria lor istorie.

Civilizațiile, au continuat ei, sunt muritoare. Unele sunt nimicite de focul din cer, atunci când un astru îşi schimbă drumul. Altele se pomenesc acoperite cu violență de furia valurilor. Dar în Egipt este un loc pe care nici flăcările, nici apele nu l-au amenințat vreodată şi unde totul este înscris din vremuri străvechi. Aceste texte depun mărturie: nu numai că aici s-au produs mai multe potopuri, ci şi că, în timpurile vechi, la Atena *„a existat un popor minunat şi desăvârşit"* care *„a întrecut prin orice virtute pe toți oamenii*".

„Cât priveşte pe concetățenii tăi, care au trăit acum nouă mii de ani – i-au spus preoții din Sais lui Solon *–, vom arăta, pe scurt, legile lor şi cele mai mărețe dintre faptele săvârşite de ei".* Societatea vechii Atene era împărțită armonios în trei clase: cea a preoților; cea a oştenilor; şi cea a artiştilor, a păstorilor, a vânătorilor şi a agricultorilor. Această civilizație a făcut progrese considerabile în toate ştiințele, de la metafizică la prezicerea viitorului şi la medicină. Şi atenienii sunt cei care, cu armele în mâini, *odinioară au înfrânat o mare putere ce se îndrepta cutezător dinspre Marea Atlantică asupra*

întregii Europe şi asupra Asiei deopotrivă”[17].

Exista, în fața strâmtorii pe care grecii o numesc Coloanele lui Hercule (Gibraltar), o insulă *„mai mare decât Libia şi Asia la un loc”.* Această insulă nu era singura din Atlantic, care este înconjurat el însuşi de un pământ atât de mare încât *„se poate numi, pe bună dreptate, un continent adevărat şi întreg”.*

Regii din Atlantida îşi întinseseră stăpânirea nu numai asupra insulelor învecinate şi asupra unei părți a continentului de peste ocean, ci şi asupra Libiei, Egiptului şi a întregii Europe *„până în Tyrrhenia”.* Atena a luat conducerea revoltei contra invadatorului, i-a biruit pe atlanți şi a eliberat popoarele subjugate.

După aceea însă, când s-au petrecut îngrozitoare cutremure de pământ şi potopuri, într-o singură zi şi o noapte de urgie, întreaga voastră oaste a fost înghițită de pământ şi însăşi insula Atlantida a dispărut, scufundându-se în mare. De aceea şi marea de acolo este acum nenavigabilă şi nu poate fi cercetată: navigația este împiedicată de o mare cantitate de noroi pietrificat, pe care insula scufundată l-a lăsat în urma sa”.

ORICHALC STRĂLUCITOR CA VĂPAIA FOCULUI

Astfel se sfârşeşte în *Timeu* pasajul referitor la

---

[17] Textul complet al acestor două pasaje din Platon care privesc Atlantida figurează în această carte la *Anexe.*

Atlantida. În *Critias,* Critias continuă să vorbească, adresându-i-se lui Hermocrate. Îi aminteşte, în primul rând, ceea ce i-a povestit lui Socrate: existenta insulei, dimensiunile sale, situarea sa *„dincolo de Coloanele lui Hercule”,* războiul cu atenienii *şi „prăbuşirea ei în urma cutremurelor de pământ”* până într-atât încât a rămas în locul ei *„un mâl de netrecut, care îi împiedică pe navigatori să pătrundă de aici în marea exterioară”.*

După ce a rezumat-o, Critias îşi detaliază povestirea. Altădată, spune el, *„zeii au împărțit tot pământul în ținuturi, mai mari sau mai mici”.* Ei îi creşteau pe oameni aşa cum cresc păstorii oile. Au luat naştere mai multe civilizații strălucite, dar ele au fost nimicite prin foc sau printr-un potop, în aşa fel încât *„au lăsat în viață numai pe cei care locuiesc în munți înalți şi pe cei neştiutori de carte”,* pentru care lumea antică a devenit o legendă minunată şi care nu au păstrat în amintire decât câteva nume.

Cu nouă mii de ani în urmă, spune Critias, Grecia era infinit mai bogată şi înfloritoare decât în zilele noastre. Pământul hrănitor nu fusese încă spălat de potopuri, nici târât de valuri în mare. *„De aceea, aşa cum s-a întâmplat şi în micile insule, ceea ce a rămas acum, față de ceea ce exista în vremea de atunci, seamănă cu un trup descărnat de boală. Tot ce a fost aici pământ gras şi moale s-a scurs şi n-a mai rămas decât carcasa goală a*

ținutului. Dar, în acel timp, ținutul încă neatins avea, în loc de munți, coline înalte; câmpiile care poartă astăzi numele lui Peleus erau acoperite cu pământ gras; existau pe munți păduri mari din care au rămas astăzi mărturii neîndoielnice. Dacă într-adevăr, printre munți sunt unii care nu hrănesc decât albine, până nu demult aici se tăiau arbori care puteau să acopere cele mai întinse construcții, ale căror grinzi mai există încă. Mai erau aici de asemenea mulți arbori fructiferi mari şi pământul producea la nesfârşit hrană pentru vite. El primea de asemenea de la Zeus ploi în fiecare an şi nu pierdea, ca astăzi, apa care se scurge în mare de pe pământul dezgolit şi, cum pământul era atunci dens şi păstra apa în sânul său şi o ținea în rezervă în lutul impermeabil, el lăsa să-i scape prin crăpături apa din înălțimi pe care o absorbise şi alimenta peste tot izvoare bogate şi râuri mari. Sanctuarele care s-au păstrat până astăzi aproape de izvoarele care existau odinioară aduc mărturie pentru ceea ce spun acum. Aceasta era condiția naturală a ținutului. El era făcut să rodească, aşa cum ne putem aştepta, de adevărați agricultori, preocupați numai de meseria lor, prieteni ai frumosului şi înzestrați cu o fire fericită, dispunând de un pământ excelent şi de apă din belşug şi ajutați la cultivarea câmpului de anotimpurile cele

mai blânde cu putință”[18].

Orașul Atena, continuă Critias, a fost el însuși distrus de mai multe ori de cutremurele de pământ și de potopuri. Dar, în vremurile de glorie, acropola sa *„se întindea până la Eridan și la Ilisos”*. Un izvor alimenta toată cetatea, înainte să fi secat în urma unui seism. Preoții îi slujeau pe Atena și pe Hefaistos. Acropola era păzită de clasa oștenilor, în timp ce artiștii și agricultorii locuiau la poalele pantelor. Atenienii *„erau renumiți în toată Europa și în toată Asia prin frumusețea corpului lor și prin virtuțile de tot felul care le împodobeau sufletele”*.

Acum, spune Critias, să ne întoarcem înapoi și să vedem ce s-a întâmplat cu Atlantida atunci când zeii și-au împărțit pământul. Ea i-a revenit lui Poseidon. *„De la țărmul mării se întindea, spre mijlocul insulei, pe tot cuprinsul ei, o câmpie, cea mai frumoasă dintre toate câmpiile și destul de roditoare, precum se spune. Pe câmpie, tot spre mijlocul insulei, la o depărtare de vreo cincizeci de stadii*, se afla o colină nu prea mare ca întindere. Pe această colină locuia unul din oameni, care se*

---

[18] Am ținut să citez *in extenso* acest superb pasaj „ecologic” care dovedește că un metafizician ca Platon înțelesese foarte bine, cu patru secole înainte de Christos, pericolele despăduririi și ale proastelor metode de cultivare, care au drept consecință eroziunea accelerată și deșertificarea. Realitatea istorică a Atlantidei poate fi pusă în discuție, dar nu și competența unor referiri platoniciene făcute aici.

născuse acolo din pământ chiar de la început, pe nume Evenor, împreună cu Leucip, soția sa… Ei au avut o singură fiică Clito. Tânăra fată era la vârsta de măritiş când i-au murit amândoi părinții. Poseidon s-a îndrăgostit de ea, a luat-o de soție şi a împrejmuit de jur-împrejur, cu o îngrăditură puternică colina pe care ea locuia durând, una după alta, centuri mari şi mici, rând pe rând din apa mării şi din pământ, şi anume două din pământ şi trei din apă pretutindeni la o depărtare egală una de alta, ca şi cum le-ar fi croit din mijlocul insulei, aşa încât acea colină a devenit inaccesibilă pentru oameni".

Poseidon a făcut să țâşnească din sol un izvor cu apă rece şi un altul cu apă caldă şi să crească tot felul de arbori fructiferi şi cereale. Având de la Clito cinci perechi de gemeni băieți, a împărțit Atlantida în zece principate pe care le-a dat celor zece copii ai săi. Primul său născut a devenit rege. El se numea Atlas: de aici vine numele tării. Urmaşii lui Atlas au păstrat puterea din generație în generație sporindu-şi fără încetare bogățiile. *„Multe lucruri le primeau, e adevărat, din alte țări, mulțumită puterii lor (mari), dar insula însăşi dădea şi mai multe lucruri pentru nevoile vieții: în primul rând toate metalele cu duritate sau cele ce pot fi supuse cu uşurință la topire şi care se extrag din mine, o rocă ce acum se cunoaşte numai, exista nu numai cu numele, ci şi ca substanță denumită oreichalcon, care se scotea din pământ în multe*

locuri din insulă şi care, după aur, avea cel mai mare preț la oamenii din acea vreme”.

CELE TREI CENTURI DE ZIDURI ALE PALATULUI REGAL

Insula Atlantida, acoperită de păduri luxuriante, producea din belşug hrană pentru oameni şi animale, atât domestice, cât şi sălbatice. *„În insulă era chiar o numeroasă specie de elefanți”.* Oamenii nu au încetat s-o înfrumusețeze şi au durat un palat regal *„chiar de la început, în în acest lăcaş al zeului şi al urmaşilor”. „Pornind de la mare, au săpat, până la ultima centură exterioară, un canal lung de cincizeci de stadii, lat de trei plethre * şi adânc de o sută de picioare şi au deschis astfel drum din mare spre această centură, ca într-un port, iar gura canalului au lărgit-o într-atât, încât cele mai mari corăbii puteau intra în ea. (…) Cea mai mare dintre centuri, în care dăduseră drumul la apa mării, avea o lățime de trei stadii; centura de pământ, care urma după ea, avea aceeaşi lățime”. Iar insula pe care se afla palatul regal avea un diametru de cinci stadii. „… au durat pretutindeni, lângă capetele podurilor şi ale trecerilor spre mare, turnuri şi porți. Piatra au scos-o de jur-împrejur, şi de sub insula aşezată la mijloc, şi de sub centuri, din partea interioară a lor… Unele din construcții le-au făcut simple, iar altele pestrițe, amestecând pietrele pentru desfătarea ochiului şi lăsându-le să-şi arate frumusețea lor firească. Au îmbrăcat cu*

aramă, folosind-o drept mastic, zidul de lângă ultima centură exterioară, pe toată circumferința sa, zidul interior l-au poleit cu cositor argintiu, iar zidul împrejmuitor al acropolei l-au îmbrăcat cu orichalc ce strălucea ca văpaia focului".

În centrul palatului regal, un templu înconjurat de o îngrăditură de aur era dedicat lui Poseidon şi lui Clito. În acel loc se aduceau în fiecare an, fiecăruia din ei, din toate cele zece ținuturi, ofrande. Templul lui Poseidon însuşi avea o lungime de un stadiu, o lățime de trei plethre şi o înălțime proporțională; *„înfățişarea lui însă avea ceva barbar".* Era acoperit pe dinafară cu argint, iar acroterele* erau acoperite cu aur. Interiorul era lucrat în fildeş, aur, argint şi orichalc şi era plin cu idoli de aur: Poseidon era reprezentat stând într-un car şi având în jurul lui cele *„o sută de Nereide"* călare pe delfini.

Apele din cele două izvoare, caldă şi rece, după ce treceau printre arborii imenşi din pădurea sacră a lui Poseidon, irigau toată insula gratie unui sistem ingenios de apeducte. În mijlocul câmpiei era un hipodrom, înconjurat de locuințele străjerilor.

„Acum, urmă Critias, *voi căuta să-mi amintesc şi povestirea despre restul țării, cum era natura ei şi cum era organizată. Întâi şi-ntâi tot acest ținut era foarte înalt şi abrupt dinspre mare; întreaga câmpie de lângă cetate, care înconjura cetatea şi care, la rândul ei, era înconjurată de jur-împrejur de munți,*

ale căror povârnişuri se terminau în mare, era netedă şi întinsă şi avea în întregime o formă alungită, (întinzându-se) într-o direcție pe trei mii de stadii, iar la mijloc, de la mare în sus, pe două mii de stadii (…)

Datorită acțiunii naturii şi efortului depus de mulți regi de-a lungul unei îndelung perioade, acea câmpie a suferit următoarele transformări:

Acolo unde laturile se îndepărtau de la linia dreaptă s-a îndreptat această neregularitate prin săparea unui şanț care înconjura câmpia. Mărturiile în privința adâncimii, lățimii şi lungimii lui sunt de necrezut; (este de necrezut) ca, afară de alte lucrări, să fi fost şi o asemenea lucrare făcută de mâini; dar să vă redau ce-am auzit. El era săpat în adâncime la un plethru; lățimea lui era pretutindeni de un stadiu şi era astfel săpat de jur-împrejurul întregii câmpii, încât măsura în lungime până la zece mii de stadii. El primea torenții ce coborau din munți şi, întrucât ocolea de jur-împrejur câmpia astfel încât se apropia din ambele părți de cetate, le dădea putință să se verse în acest fel în mare".

Locuitorii câmpiei dădeau elita trupelor atlanților în caz de război.

Dintre locuitorii munților şi ai celorlalte locuri din țară se adunau un număr nemărginit de oameni".

„Cât priveşte organele puterii şi răspunderea (lor), s-au stabilit chiar de la început următoarele. Fiecare din cei zece regi era stăpân în ținutul său,

aflat pe lângă propria lui cetate, asupra oamenilor şi a celei mai mari părți a legilor, pedepsind şi condamnând la moarte pe cine voia; vaza de care se bucura un rege în fața celuilalt şi relațiile ce se statorniceau între ei erau reglementate pe baza decretelor lui Poseidon, precum le transmiteau legea şi inscripțiile scrise încă de strămoşi pe o coloană de orichalc ce se afla în mijlocul insulei, în templul lui Poseidon. Acolo ei se adunau, pe rând, când la cinci, când la şase ani, cinstind, deopotrivă, şi numărul cu soț, şi cel fără soț, şi, o dată adunați, se sfătuiau asupra treburilor comune sau cercetau dacă cineva n-a săvârşit vreo greşeală şi judecau". Dar, înainte de a începe judecata, ei trebuiau să captureze singuri un taur numai cu o bâtă şi un laț, apoi să-l jertfească lui Poseidon făcând să curgă sângele pe inscripția antică din templu. Apoi făceau o libație deasupra focului „*... între timp se întuneca şi focul de jertfă începea să ardă mai slab, iar ei toți se îmbrăcau pe cât era cu putință, în haina cea mai frumoasă de un azuriu închis (...). Iar sentințele date le scriau, când se lumina, pe o tablă de aur şi o depuneau împreună cu mantiile, pentru aducere aminte (...). De asemenea, un rege nu avea dreptul să condamne la moarte pe niciuna din rudele lui, dacă mai mult de jumătate din numărul de zece regi nu erau de aceeaşi părere în această privință".*

Atâta timp cât atlanții au fost viguroşi, supunându-se legilor, şi „au avut în ei destulă

natură divină” şi „s-au purtat prietenos cu zeitatea înrudită”, au fost fericiți. Dar şi-au pierdut din ce în ce calitățile, nimicite de povara corupătoare a bogățiilor, au părăsit cumpătarea pentru lăcomie, frumosul pentru urât şi binele pentru rău. *„Însă Zeus, domnul zeilor, care domneşte potrivit legilor, ca o ființă în stare sa desluşească aceasta, a luat seamă că bunul popor a ajuns într-o stare jalnică şi, hotărând să-l pedepsească, pentru ca el, dându-şi seama, să devină mai modest, i-a adunat pe toți zeii în lăcaşul lor cel mai de cinste, ce se află în mijlocul lumii întreg şi deschide o privelişte asupra tot ce a primit soarta naşterii, şi, adunându-i, le-a zis…”*

Aici se termină brusc manuscrisul lui Platon: cel puțin ştim, chiar din începutul dialogului şi din *Timeu,* că pedeapsa lui Zeus a constat mai întâi în învingerea armatelor atlante de către cele ale atenienilor; şi, în al doilea rând, în înghițirea întregii Atlantide de valuri… Zeus juca tare atunci când dorea să-i facă pe oameni *„mai modeşti şi mai înțelepți”.*

SCEPTICISMUL LUI ARISTOTEL

Istoria Atlantidei ocupă destul loc în opera platoniciană: două sau trei paragrafe în *Timeu* şi câteva pagini în *Critias* – dar autorul n-a terminat această ultimă operă.

Or, puține mituri au avut un răsunet comparabil cu acesta – un succes pe cât de universal pe atât

de constant. Magia atlanților i-a subjugat pe oameni, începând cu contemporanii lui Platon. Ea n-a slăbit nici la generațiile actuale. Nu greşesc cei care spun, în ironie, că dacă toate teoriile în legătură cu Atlantida ar fi reunite într-o zi, aceasta ar constitui un formidabil monument al credulității, al imaginației sau al nebuniei omeneşti…

În secolele care i-au urmat lui Platon şi până în epoca noastră, legiuni întregi de gânditori şi-au dezvoltat sau îşi dezvoltă ipotezele asupra acestui subiect. Filosofi, romancieri, poeți, artişti, mistici, membri ai unor ordine inițiatice, metafizicieni, utopişti, oameni de ştiință ai tuturor disciplinelor, politologi, sociologi, autori de science-fiction – şi mai ştiu eu cine? — S-au ocupat sau se ocupă de această istorie fantastică. Scufundarea insulei şi nimicirea civilizației sale compun un episod fascinant. Aici toate supozițiile sunt permise. Înainte de orice, Atlantida reprezintă țara lui *„dacă”* – continentul pierdut pentru totdeauna, al infinitelor posibilități.

Atlantida nu constituie *un* concept: ea conține zece, o sută sau o mie, fiecare din ele la fel de încărcate de sens, la fel de bogate în multiple conotații. De îndată ce este evocată, imaginația şi rațiunea se ambalează. Este tema paradisului pierdut, a Edenului din care oamenii, deveniți răi, sunt alungați de zeul zeilor – de Zeus în persoană. Este mitul epocii de aur. Este prima utopie. Este

descrierea unui ideal de organizare politică, economică şi socială. Adăugați la toate astea drama puternic evocatoare a civilizației blestemate înghițite de ape; tema ucenicului vrăjitor (savanții atlanți n-au provocat ei înşişi catastrofa care i-a pierdut?); afirmarea caracterului ciclic al potopului; ideea nimicirii periodice a oamenilor şi promisiunea supraviețuirii pentru câțiva aleşi; revelarea unora dintre secretele fabuloase care se transmit inițiaților etc. Nu veți avea astfel decât o idee palidă despre tot ceea ce aprinde imaginația în textele platoniciene şi în milioanele de scrieri pe care le-a fecundat.

Atlantida este un ținut de vis, de exaltare spirituală şi de poem. Pentru mulți este o referință mistică – asigurarea că există o cunoaştere veche şi esențială, din care noi n-am cules decât reflexe infidele sau fragmente al căror sens ne scapă şi pe care este important să o recuperăm. Pentru alții – spirite îngust pozitive sau fericit raționale, în funcție de părerea pe care o au despre ştiință – este o prodigioasă enigmă istorică şi geologică…

Oricare ar fi teoria aleasă, *verificarea este imposibilă:* aceasta permite imaginațiilor să se avânte şi celor mai trăsnite ipoteze să prindă consistentă. Fără un noroc extraordinar, nu va exista *niciodată* o sancțiune a faptelor – pentru niciuna din ideile care circulă în legătură cu lumea atlanților. Nu vom găsi niciodată vreo cetate cu ziduri de apărare din aramă, din cositor şi din

orichalc pe undeva în fundul mării. Nici cei care îi dau crezare lui Platon, nici cei care-l suspectează că ar fi născocit totul nu vor putea aduce, o dată pentru totdeauna, dovada pentru ceea ce consideră ei că este adevărat. Nu se va putea demonstra că Atlantida se întindea în preajma Azorelor, nici că era în Bermude sau în Asia Centrală. Este vorba aici, într-un fel, de o chestiune de credință. Numai ipotezele total incoerente sau departe de orice veridicitate istorică şi geologică pot fi îndepărtate. Celelalte, cele care păstrează, ca să spun aşa, un sâmbure rațional, vor avea partizani ireconciliabili până la sfârşitul veacurilor.

Sprijiniți doar pe textele lui Platon, care sunt departe de a atinge precizia pe care ne-am fi putut-o dori din partea unui atât de subtil matematician, ideea Atlantidei rămâne încă extrem de vagă. Ea nu este ancorată în tradiția orală şi scrisă grecească, asemenea celei a războiului troian. Dacă evenimentele pe care le evocă Critias sunt autentice, ele s-au petrecut într-un trecut atât de îndepărtat, încât memoria colectivă nu le-a reținut. Pe de altă parte, multitudinea interpretărilor date celor scrise de Platon, din antichitate şi până în zilele noastre, întăreşte incertitudinea cercetătorilor fără prejudecăți; cum Atlantida a fost plasată cam peste tot, din Mexic în Ceylon şi din Islanda în Africa neagră, este destul de dificil pe viitor, în harababura informațiilor care

circulă, să desparți adevărul de minciună – ceea ce provine din sursă directă de ceea ce nu este decât o copie a unei copii a unei copii…

Față de înseşi textele platoniciene, sunt posibile patru atitudini. Prima consistă în a le lua ad litteram: Atlantida înghițită de ape zace pe fundul Atlanticului *(„dincolo de Coloanele lui Hercule”),* iar Platon, moştenitor al unei învățături ancestrale inspirate din sursele egiptene, este un mare inițiat care oferă publicului o parte din cunoştințele sale (părțile obscure ale textului fiind destinate să mascheze, prin simbol, revelații prea „explozive” în limbaj direct).

A doua posibilitate este de a admite că Atlantida a existat, dar nu neapărat în Oceanul Atlantic: vom vedea că tentativele de noi localizări sunt o mulțime.

O a treia atitudine care poate fi luată este de a considera povestirea platoniciană drept compilația unor legende egiptene şi a unor fapte istorice bine corelate, raportându-se la țări diferite şi la epoci diverse, şi din care, evident, nu vom trage niciodată nici cea mai mică ipoteză coerentă de lucru.

Cea de-a patra manieră de a reacționa este cea a propriului elev al lui Platon: Aristotel*. Este cea a scepticismului. Sub ochii peripateticienilor, magistrul Academiei a creat pe de-a-ntregul mitul Atlantidei pentru a servi demonstrației sale filosofice, politice şi morale. Din ceea ce scrie

Aristotel, se înțelege că Platon a scos Atlantida din ocean pentru a o trimite mai bine înapoi după folosire… El compară realitatea continentului pierdut cu cea a zidului care, după Homer*, a fost ridicat de ahei în fața Troiei şi pe care zeii l-au distrus… exact în momentul în care el a început să deranjeze descrierea poetului!

NĂSCOCIRE SAU NU?

Scepticismul aristotelic se hrăneşte cu argumente solide. Mulți specialişti l-au împărtăşit sau îl împărtăşesc. De ce Platon este *singurul* scriitor antic care a ştiut despre un continent dispărut dincolo de strâmtoarea Gibraltar? Nu se găsesc niciun fel de mențiuni despre acest pământ în niciunul din textele care preced *Timeu* şi *Critias*[19].

Dialogul acesta din urmă a rămas poate neterminat pentru că Platon, apucându-se să redacteze *Legile* n-a mai avut nevoie de insula mitică pentru a-şi expune doctrina politică…

---

19 Nu-i întru totul exact *Povestea unui călător care a naufragiat,* scrisă pe un papirus egiptean provenit din Regatul mijlociu (2000 — 1750 î.e.n.) şi conservată de muzeul din Leningrad, spune că un vas a naufragiat într-o furtună teribilă; că vreo câțiva supraviețuitori au reuşit să ajungă la o insulă populată de dragoni cu sprâncene din lapis-lazuli: era o insulă perfect fericită, dăruită cu toate fructele şi toate parfumurile pământului. Dar, înainte să-i lase pe naufragiați să plece, regele dragonilor i-a spus eroului care îi comanda: „Nu vei mai vedea niciodată această insulă, fiindcă ea va fi în curând înghițită de valuri".

În plus, dacă Platon ar fi aflat despre existența țării atlanților în cursul propriei sale călătorii în Egipt (ceea ce, spune el, ar fi fost cazul lui Solon), ar fi dat probabil mai multe detalii. El a petrecut treisprezece ani pe malurile Nilului: cum să nu se fi lămurit mai înainte de la preoții saitici!

Filosoful a vorbit puțin despre sursele sale. Tot ceea ce ştim, în afară de textul însuşi (în care se presupune că Critias povesteşte întâmplarea după relatarea făcută de bunicul său), ne este raportat de un elev al Academiei numit Posidoniu*. După el, Platon ar fi pronunțat într-o zi această frază sibilinică referindu-se la Atlantida: „*Este posibil* ca această poveste să nu fie născocită”. Înțeleagă cine poate…

În absența oricărei probe directe, totul se reduce la ipoteze. Sau optăm pentru scepticism, şi clasăm afacerea, sau ne lăsăm seduşi de bogăția mitului, şi încercăm să-i căutăm baze obiective. În acest ultim caz, trebuie, evident, să luăm anumite precauții. Dacă se exclude simpla fantezie (care poate fi de altfel foarte frumoasă şi poetică), problema se pune în modul următor: dat fiind caracterul fragmentar şi incert al descrierilor platoniciene, există oare o soluție logică, sprijinită pe observație şi raționament, pentru enigma continentului pierdut?

Nu se poate spune că oamenii n-au încercat să raționeze în aceşti termeni de acum aproape douăzeci şi cinci de secole. Nu se poate afirma nici

că au făcut întotdeauna dovadă de rigoarea necesară în cursul tuturor demonstrațiilor lor. Fiindcă cel mai adesea, dacă ipotezele par strălucite, fondul argumentației care le susține nu are aceleaşi calități.

În timpul întregii antichități şi până în timpul marilor descoperiri, nimeni nu s-a îndoit vreodată că Atlantida se ridica acolo unde fusese plasată de Platon: undeva în Atlantic. Proclos, în *Comentarii asupra lui Timeu,* declară peremptoriu: *„Iată, deci, avem dovada că a existat o insulă de acest fel şi de o asemenea mărime, datorită anumitor povestiri ale călătorilor despre cele văzute în marea exterioară”.* Marcellus, într-un capitol din *Etiopicele,* adaugă: „Şi cei care locuiau *în insula lui Poseidon păstrau de la strămoşii lor amintirea despre Atlantida care era, într-adevăr, foarte mare şi care, timp îndelungat, a dominat toate insulele Oceanului Atlantic”.* Geograful Strabo* insistă în aceşti termeni: *„Este foarte posibil ca cele ce spun despre insula Atlantida să nu fie neadevăruri”.* Cât despre istoricul latin Ammianus Marcellinus, acesta, expunându-şi ideile asupra seismelor în general, descrie *„prăpăstii prin care pământul se deschide atât de tare şi de brusc încât formează abisuri şi înghite regiuni întregi, precum Oceanul Atlantic o insulă mai mare decât toată Europa”.*

Bineînțeles, explorarea sistematică a oceanelor, în timpul marilor descoperiri, redeschide problema: predecesorii şi succesorii lui Cristofor

Columb se întreabă, pe bună dreptate, dacă nu au navigat, într-un moment sau altul, deasupra vestigiilor marii insule înghițite de ape.

În timpul fazei inițiale a cuceririi Americii, a părut natural ca Atlantida să fie asimilată Lumii Noi, sau cel puțin să se presupună că aceasta era o rămăşiță a aceleia. Francesco Lopez de Gamara apără această teză în 1553 şi Sir Francis Bacon* o reia, câțiva ani mai târziu, în faimoasa lui *Noua Atlantidă.* Călătorul spaniol Oviedo identifică insula regelui Atlas cu ținutul Amazoanelor, adică cu Brazilia. Totuşi, încă din acea epocă, se obiecta că Platon descria Atlantida ca pe o insulă printre altele, situată *dincolo* de o imensă întindere continentală – care putea indica America [20] . Îndoiala persista.

De altminteri foarte curând savanții au început să se preocupe de enigmă şi au încercat să o rezolve în mod rațional. În secolul al XVI-lea, marele naturalist francez Piton de Tournefort, bizuindu-se pe un text al lui Diodor* din Sicilia, a presupus că la origine Pontul Euxin (Marea

---

[20] Cum de a presupus Platon existenta unui ținut întins dincolo de Atlantic? L-a imaginat, iar întâmplarea a făcut ca el să aibă dreptate? Sau mai degrabă avea cunoştință de aceasta din auzite? America, după cum o ştim astăzi, a fost descoperită cu destul timp înainte de Columb. S-ar putea ca ea să fi fost descoperită de egipteni? Ipoteza a fost susținută de mai multe ori, în special de Thor Heyerdahl, care a încercat să facă el însuşi legătura între valea Nilului şi Lumea Nouă la bordul unui vas din papirus.

Neagră) nu avea comunicație cu Mediterana. Primind fără încetare apele marilor fluvii ale Rusiei, acest bazin şi-a spart digurile naturale şi a format Bosforul şi Dardanelele, deversând în Mediterana o enormă cantitate de apă; ca urmare, un val uriaş a fost împins spre strâmtoarea Gibraltar şi Atlantic, înghițind Atlantida care era în cale…

ATLANTIDA ESTE PESTE TOT

Se pare că în secolul al XVIII-lea suedezul Olaus Rüdbek a fost cel care a dat semnalul avansării celor mai hazardate şi mai extravagante ipoteze. După el Atlantida a fost, fără nicio îndoială, Scandinavia, aşa cum rezultă clar din *Biblie,* cartea *Ieşirea;* în consecință, marea peninsulă nord-europeană este un pământ sfânt…

Localizările boreale ale Atlantidei au făcut pe atunci furori, în acelaşi timp cu Rüdbek, scriitorul ezoteric francez Fabre d'Olivet a ajuns la concluzia că atlanții sunt nordicii sau boreenii, şi că ei sunt opuşi sudeenilor, sau pelasgilor, sau negrilor. Mai târziu, cu ocazia descoperirii de urme antice în insula Helgoland, mai mulți specialişti germani, în fruntea cărora se cuvine citat Jurgen Spanuth, au pretins că trebuie căutate în Baltica, şi nicăieri în altă parte, urmele maiestuoasei civilizații a regelui Atlas. După Spanuth, cauza înghițirii insulei a fost probabil căderea cometei „Faeton", la vărsarea fluviului Oder.

În ceea ce-l priveşte pe dr-ul F. Gidon, acesta a luat conducerea partizanilor unei Atlantide irlando-americane. În epoca de bronz, după părerea lui, pământul care separă Bretania de Irlanda a fost înghiţit de ceea ce avea să devină marea Mânecii, iar Anglia s-a trezit separată de continent. Această submersiune a intervenit în jurul anului 2500 î.e.n., drept dovadă stând numeroşi megaliţi scufundaţi de-a lungul coastelor Vandeei, Bretaniei, Cornwallului, Ţării Galilor şi Irlandei. De altfel, pe aceste ţărmuri, legende despre oraşe înghiţite de valuri – începând cu Ys – sunt multe, perene şi detaliate.

Alţi autori au văzut misteriosul continent pierdut în ţinuturile Islandei sau Groenlandei. Alţii au optat pentru Germania, pentru centrul Franţei (??) sau pentru Ţările de Jos – amintind violenta revărsare a lacului Flevo, devenit Zuiderzee, într-o singură zi a anului 1282. Pentru D. Duville, Atlantida însemna o lungă peninsulă a continentului Hiperborean, care aproape că permitea trecerea pe uscat din America de Nord în Europa. Pentru alţi scriitori, era Danemarca…

Nu s-au propus decât localizări europene sau nord-atlantice. După geograful francez Philippe Buache (1700–1773), continentul fantomă zace pe fundul oceanului, undeva între capul Bunei Speranţe şi Brazilia. După Jean Sylvain Bailly *(Scrisori despre Atlantida,* 1779), anticul ţinut înghiţit de ape trebuie căutat în… Mongolia, după

cum dovedeşte, fără putință de tăgadă, studiul migrației populațiilor mongoloide! În secolul al XIX-lea, naturalistul francez Pierre-André Latreille plasează atotputernicul regat al lui Atlas în Persia. Confratele său rus De Bear identifică poporul atlant cu cele douăsprezece triburi ale lui Israel şi asimilează cataclismul platonician cu distrugerea Sodomei şi Gomorei. Geologul scoțian John Macculloch revine la Lumea Nouă: pentru el, continentul pierdut, sau mai degrabă ceea ce a rămas din el, sunt Antilele. Americanul De Paw nu este de acord: Atlantida, spune el, rămâne pur şi simplu America de Nord, pe care apele au invadat-o treptat şi apoi au abandonat-o.

Dacă este să-l credem pe germanul H. Schulten (1922), toate părerile precedente sunt lipsite de sens, fiindcă metropola atlanților despre care povesteşte Platon nu este alta decât cetatea legendară Tartessos, la gurile Guadalquivirului, puțin mai la nord de oraşul spaniol Cadix. I s-a obiectat lui Schulten că Tartessos a fost distrus de cartaginezi, şi nu de mare. Cu toate acestea, în 1973, s-a descoperit în apropiere de Cadix, la vreo treizeci de metri adâncime sub apele estuarului fluviului, resturile unei cetăți scufundate cu mult mai veche…

În 1930, A. Herrmann crede că a rezolvat problema: după el, Atlantida se ridica în Tunisia, în regiunea Chott-el-Djerid, între Nefta şi golful Gabes. Singurul necaz este că această regiune,

departe de a se scufunda, este mai degrabă o zonă geologică ce se ridică…

Pentru germanul Leo Frobenius, Atlantida trebuie căutată în Africa, dar mult mai la sud, în vechiul regat Benin, împărțit în prezent între Benin şi Nigeria. La apogeul său, spune Frobenius, civilizația atlantă îşi întindea ramificațiile din Mauritania până în Angola. Urme care indică acest lucru se găsesc în artele, legendele, simbolurile şi obiceiurile a numeroase triburi din această parte a continentului negru.

Localizările magrebiene şi sahariene ale pământului legendei platonice sunt, şi ele, clasice şi numeroase. Pe la sfârşitul secolului al XIX-lea, geograful francez Etienne Berlioux (pe care Pierre Benoit l-a descris sub trăsăturile profesorului Le Mège în romanul *Atlantida* îl localizează în Atlasul marocan. Se bazează, pentru aceasta, pe numeroase texte vechi, în special ale lui Herodot* (după care un neam de atlanți populează Atlasul din timpuri imemoriale) şi ale lui Pliniu cel Bătrân (pentru care atlanții, cu o cultură multimilenară, n-au avut alți urmaşi decât o rasă degenerată).

Săpăturile arheologice în Hoggar, în timpul anilor 1930, au permis să se scoată la lumina zilei ceea ce s-a afirmat a fi mormântul reginei Tin Hinan, ultima suverană a atlanților. Lucrări mai recente, în Tassili, au arătat că în epoca de bronz, Sahara nu era deşertul care a devenit apoi: unii s-au folosit de această descoperire pentru a emite

ipoteza că bazinul saharian, umplut la origine de o mare interioară, ar fi fost brusc golit de un cutremur de pământ şi că dispariția civilizației căreia îi dădea viață această apă ar fi inspirat mitul Atlantidei. În 1803, T. B. Bory de Saint-Vincent formula o ipoteză asemănătoare: după părerea lui, Atlantida, situată în ocean, între Canare şi Azore, s-ar fi înecat datorită deversării brutale a unui lac interior nord-african.

După germanul P. Borchard, în fine, Atlantida ar fi fost Sahara însăşi. Berberii, popor a cărui origine rămâne misterioasă, ar fi în realitate descendenții celor scăpați de cataclism. Oare unul din triburile lor nu se numeşte Unor, nume foarte apropiat de Evenor, despre care Platon spune că este cel al primului dintre atlanți? Oare un alt clan al lor nu se numeşte *Attala,* ceea ce înseamnă „oamenii izvorului”?

ESTE OARE ÎN ATLANTIC?

Trebuie, desigur, să recunoaştem că la marele concurs al fanteziei şi imaginației premiul învingătorului nu poate fi decernat uşor. Între susținătorii Scandinaviei, Islandei, insulei Helgoland, Bretaniei, Mongoliei, Persiei, Israelului, Beninului, munților marocani sau Saharei, ezităm să ne pronunțăm care este cel mai demn de premiul de visare asupra unui subiect comun. Fiindcă trebuie să recunoaştem: niciuna din aceste soluții nu rezistă examenului – fie că nu

există aproape niciun punct comun între textul platonician şi evenimentul raportat, fie că geologia se opune hotărât ipotezei, fie, în sfârşit, că cronologia este prea grosolan batjocorită de autor. De aceea nici n-am menționat în această lucrare teoriile care se referă la perechea din Pacific a regatului lui Atlas, adică la faimosul *Pământ al lui Mu,* şi el socotit a fi dispărut sub valurile oceanului.

Luând în considerație totul, printre nenumăratele idei, cele mai coerente rămân cele care plasează Atlantida în zona de centru-est a Atlanticului. Majoritatea comentatorilor, de la antici până la moderni, trecând pe la părintele Kircher în secolul al XVII-lea şi Buffon* într-al XVIII-lea, localizează continentul pierdut într-un triunghi care merge din Azore în Canare şi la Madeira, fiind de la sine înțeles pentru ei că aceste pământuri constituie vestigiile emergente ale continentului scufundat. Unii autori extind regatul atlanților până în apropiere de Venezuela, alții până la marea Sargaselor, alții până la insulele Capului Verde.

O parte din susținătorii „Atlantidei atlantice" îşi trag certitudinea din „cunoaşterea tradițională" inițiatică, mistică, pe care spun că o au despre evenimente foarte vechi. Ei se declară moştenitori spirituali ai unei tradiții ezoterice care se întinde de la atlanți până la egipteni şi la ei înşişi, trecând pe la alchimiştii din Evul mediu. Este ceea ce

putem citi în *Manualul rosicrucian* al dr-ului Spencer Lewis: *Atlantida.*

— *Numele continentului care ocupa odinioară o imensă parte a spațiului acoperit acum de Oceanul Atlantic. Atlantida avea, în anumite regiuni, o civilizație destul de avansată şi ea constituie vechiul focar al culturii mistice. Muntele Pico, ce se înalță încă deasupra oceanului în arhipelagul Azorelor, era un munte sacru pentru inițierea mistică".*

Anumite argumente militează în favoarea acestei teze. „*Tradițiile irlandeze,* scrie Serge Hutin în *Les Civilisations inconnues, se referă la un continent (...) care pare a nu fi altul decât Atlantida platoniciană, identificată cu satisfacție de irlandezi drept „Iberia „lor primordială, drept* Mag Mor *a vechilor legende celtice, drept «marea Câmpie», tară legendară a zeilor şi a morților de când s-a scufundat în întregime sub valuri. Şi aceste tradiții confirmă localizarea curentă a Atlantis-ului, oraşul cu Porțile de aur, extraordinara capitală a atlanților, în spațiul astăzi maritim situat la nord-vestul Azorelor".*

Când spaniolii au descoperit insulele Canare, în 1402, ele erau ocupate de oamenii de rasă albă, guanşii, care de altfel aveau să fie în curând exterminați. Or, aceşti guanşi, deşi săraci şi primitivi, păreau să fi moştenit o civilizație anterioară evoluată, o mulțime de tehnici şi de credințe originale, ca şi o limbă şi o organizare

socială apropiate de cele din Egipt. Fie că au venit de pe malurile Nilului cu corăbiile până la Lanzarote şi în celelalte Canare; fie, după cum afirmă unii, că civilizația atlanților a dat naştere celei egiptene, şi guanşii au fost întruchiparea ultimilor supraviețuitori ai regatului lui Atlas. Această ultimă presupunere este cu atât mai verosimilă eu cât guanşii nu păreau să posede tehnici de construire a corăbiilor. În acelaşi timp, geologia ne învață că insulele Canare sunt mai mult sau mai puțin identice cu ceea ce sunt astăzi de cincisprezece milioane de ani – şi aceasta contrazice ipoteza unei prăbuşiri continentale cu numai câteva mii de ani înainte.

Alte popoare riverane ale Atlanticului de Nord păstrează ritualuri ciudate sau perpetuează tradiții care pot acredita teoria Atlantidei antice. Este cazul bascilor, de origine misterioasă, şi despre a căror limbă s-a spus că poate fi atlantă. În America, exemplele tulburătoare sunt nenumărate. O curioasă legendă a indienilor sioux din Dakota pretinde că strămoşii acestui trib au venit, ca şi cei ai tuturor celorlalți indieni, de pe o insulă *„situată înspre soare-răsare”.* La Uxmal, în Yucatan, un templu maya are inscripții care celebrează *„pământurile orientale de unde am venit”.* Aztecii au şi ei o tradiție despre *„o insulă sacră din Est”,* despre” *un pământ al Soarelui*” pe care îl numesc *Aztlan.* Unde domneşte marele zeu Quetzalcoatl, alb şi bărbos (a cărui reîntoarcere

glorioasă o aşteptau supuşii lui Montezuma: se ştie cât de mult a uşurat acest lucru misiunea lui Hernando Cortés şi a cetei lui de conchistadori). În ceea ce-i priveşte pe nahuaşi, aceştia îşi denumesc patria de baştină *Nooatlan – „pământul dintre ape”* – şi dau asigurări că o mare tară, la est de America, a fost cândva distrusă *„de furia focului şi a mării”*.

Adepții Atlantidei atlantice, focar de cultură de unde s-au răspândit civilizațiile europene, africane şi americane, dispun, într-adevăr, de un larg evantai de argumente, dintre care dăm la întâmplare câteva exemple suplimentare, sub formă de întrebări.

De ce anumite mituri şi rituri mayaşe şi aztece sunt atât de asemănătoare cu cele ale egiptenilor, mesopotamienilor şi evreilor? De ce, dacă indienii din America descind din triburi mongoloide venite din Asia prin strâmtoarea Behring năpădită de ghețuri, numără printre ei atât de puțini indivizi cu grupa sanguină B, când acest caracter ereditar este atât de răspândit în Asia? De ce amerindienii au, toți, tradiții care se referă la strămoşi-întemeietori veniți din est? De ce cuvântul care desemnează „zeu” în limba bască este *Inca,* ceea ce reprezintă de asemenea titlul regelui-zeu al indienilor quechua? De ce zeul-soare al egiptenilor, al peruvienilor şi al locuitorilor din insula Paştelui se numeşte peste tot Râ? De ce mayaşii şi bascii au adoptat acelaşi sistem de calcul cu baza 20? De ce toate civilizațiile din jurul

Atlanticului au pietrele ridicate, megalith sau piramidele lor? De ce, în jurul *Atlanticului,* există un munte *Atlas,* în Maroc, o cetate Atlan, pe coasta americană; un ținut *Aztlan,* în America centrală, şi un străvechi popor de *atlanți* în Africa de nord-vest – în timp ce la greci un uriaş pe nume *Atlas* duce întregul Pământ pe umeri?

MIGRAȚIA ANGHILELOR

Pentru un spirit rațional, sau raționalist, oricât de bogate ar fi asemănările culturale etalate, ele singure nu dovedesc nicidecum obârşia lor comună. În privința conduitelor şi invențiilor umane, câmpul posibilităților este limitat. Formele limbajului nu par infinite. Miturile, care reprezintă răspunsuri date de om dificultății de a înfrunta marile forte ale naturii, iau în mod necesar aspecte înrudite. Utilizarea simbolică sau religioasă a megaliților se impune, de îndată ce vrem să evocăm forța sau permanenta. Piramida este volumul cel mai economic, dacă dorim să îngrămădim pietre fără ciment şi să le înălțăm cât mai mult cu putință... Omul aparține uneia şi aceleiaşi specii: creierul indivizilor de orice rasă funcționează potrivit aceloraşi scheme fundamentale. Toți oamenii au moştenit un patrimoniu de comportamente sociale care îi face să adopte obiceiuri asemănătoare şi explică de ce regăsim aproape peste tot pe planeta noastră anumite categorii remarcabile de civilizații.

Cei care încearcă să demonstreze că Atlantida zace în fundul Atlanticului trebuie să furnizeze *alte* dovezi decât „culturale”, dacă vor să fie crezuți. Şi n-au pierdut prilejul s-o facă.

Unii dintre ei atrag atenția că *«un mâl de netrecut»,* care, după Platon, acoperă de acum înainte continentul dispărut, te face să te gândeşti la marea Sargaselor, plină de alge plutitoare. Dar adâncimea Atlanticului, în acest loc, este în realitate considerabilă – adeseori de peste 5 000 metri.

Alții (în special ruşii N. Zirov, V. Obrucev şi E. Khagemeister şi suedezul Rene Malaise) folosesc drept argument glaciațiile*. Atlantida, spun ei, a fost exondată în timpul ultimei ere glaciare, deoarece nivelul mărilor era pe atunci mai scăzut cu mai multe zeci de metri față de nivelul actual. Ea a fost inundată cu prilejul topirii calotelor polare, care s-a terminat cu nouă mii cinci sute de ani înaintea erei noastre – ceea ce se potriveşte cu datarea platoniciană a catastrofei. Argumentul nu e neglijabil. Dar submersiunea, în acest caz, s-ar fi produs lent, şi nu în douăzeci şi patru de ore, cum este scris în *Timeu* şi *Critias.* În rest, această ipoteză nu furnizează nicio indicație în legătură cu *locul* Atlantidei. Ea este valabilă pentru întregul Atlantic – ba chiar pentru Pacific…

Mai precisă pare teoria care ia în considerare migrația anghilelor. Aceşti peşti, cu corp alungit serpentiform, se îndreaptă pentru a se reproduce

în apele adânci ale mării Saragaselor. Acolo îşi asigură descendența. Larvele (zise leptocefali) născute din ouăle lor se dirijează apoi spre râurile continentelor (Europa sau America, după locul de origine al părinților lor) la care ajung datorită unui simț de orientare ce rămâne misterios şi unde se metamorfozează în adulți. Pentru a explica această lungă călătorie, această *„lună de miere macabră”,* cum o numeşte profesorul universitar Koumaris, s-a emis ipoteza că odinioară, când în locul mării Saragaselor exista Atlantida, anghilele se duceau acolo să se reproducă într-o mlaştină imensă. Ele şi-ar fi păstrat obiceiul, generație după generație… În aceeaşi ordine de idei, s-a pretins (dar, după câte ştim, n-a fost verificat ştiințific) că păsările migratoare care pleacă din Europa în America de Sud se rotesc, mai multe zile, deasupra unei părți din Oceanul Atlantic, ca şi cum ar căuta acolo un pământ dispărut în valuri…

Biologii furnizează o interpretare a acestor comportamente care nu are nevoie de ipoteza Atlantidei. Ei atribuie aceste obiceiuri curioase, aceste călătorii prodigioase derivei* continentelor. Cum America şi Europa se îndepărtează tot mereu una de alta, din pricina faptului că magma vulcanică urcă în marea ruptură *(rift)* medio-atlantică, animalele care trebuiau odinioară să efectueze o cursă scurtă pentru a se reproduce sunt constrânse acum la interminabile traversări ale oceanului dacă vor să-şi perpetueze specia.

Argumentele hotărâtoare – într-un sens sau în altul – vor fi furnizate de fapt de oceanografi şi geologi. S-a început explorarea directă a fundului oceanic, în special în regiunea Azorelor, unde multe teorii sunt de acord să localizeze principalele rămăşiţe ale continentului înghiţit de ape. Din câte se ştie, fundul oceanic, în această regiune, corespunde destul de exact cu cel pe care-l prevede tectonica* plăcilor (noua denumire pentru ipoteza derivei continentelor). Este vorba de o zonă de extruziune magmatică, unde materia venită de sub scoarța* terestră se acumulează şi împinge plăcile europeană şi africană spre est şi plăcile americane spre vest. În consecință, este exact opusul unei zone de distrugere a rocilor, a unei regiuni de prăbuşire.

Deşi geologia submarină, în actualul nostru stadiu de cunoştințe, nu pare să favorizeze deloc pe adepții Atlantidei în Atlantic, geologii sunt cei de la care vom lua materialul celor trei enigme tulburătoare pe care vi le vom relata aici.

În 1898, un vapor aşeza un cablu în ocean la 560 de mile nord de Azore, la 47°00' N şi 27°20' V, la o adâncime de aproximativ 3000 de metri. Cu această ocazie a fost scoasă la suprafață din planşeul Atlanticului o bucată de lavă bazaltică cu o structură sticloasă, pe care vulcanologii o numesc tachilit. Această rocă, dacă s-ar fi format la o adâncime de 3000 m sub apă, ar fi dobândit o structură cristalină, şi nu amorfă. Profesorul

universitar Pierre Termier, care a examinat-o în mai multe rânduri şi mai ales în 1913 (ea este expusă şi astăzi la Şcoala de Mine din Paris), a ajuns la concluzia că ea s-a format în mod obligatoriu în aer liber. Numai două ipoteze pot să-i explice prezenta la o depărtare atât de mare de orice vulcan existent la suprafața apei: sau a fost târâtă pe fund de curenți, sau s-a format atunci când planşeul oceanului era încă afară din valuri, înainte de prăbuşirea a ceea ce nu ne putem împiedica să numim Atlantida.

În anii 1950, o expediție oceanografică suedeză condusă de dr-ul René Malaise, pe nava *Albatros,* a găsit pe fundul mării, între Azore şi coasta africană a Sierrei Leone, o rocă cuprinzând schelete de diatomee specifice *apelor dulci.* Şi aici sunt două posibilități: sau aceste roci provin dintr-un estuar al unui fluviu îndepărtat, rostogolite de curenți; sau au luat naştere într-un lac cu apă dulce, săpat cândva într-un soclu continental care ulterior a fost înghițit de ape. În cursul aceloraşi ani 1950, în sfârşit, sovieticul N. Zinov a pescuit, în vârful unui munte submarin din apropiere de Azore (şi denumit de atunci… muntele Atlantis!), o cantitate enormă de ciudate discuri calcaroase, cu un diametru de 15 centimetri şi cu grosime de 4 centimetri, pe o parte bombate, pe cealaltă scobite. S-a gândit că aceste obiecte ar putea să aibă o origine artificială. Examenele de laborator la care le-a supus au arătat (cu condiția ca protocolul

ştiinţific clasic să fi fost respectat: n-a existat, după câte ştim, o contra-expertiză) că discurile stătuseră în aer liber cu douăsprezece mii de ani în urmă, adică prin anul 10 000 î.e.n., pe vremea când, după Platon, atlanţii se aflau în culmea gloriei – şi în pragul nimicirii lor.

ZIDURILE DE LA BIMINI

Redactorul enciclopediei *Grand Larousse* al secolului al XIX-lea încheie cu aceste fraze articolul despre Atlantida: *„Diversitatea soluţiilor propuse dovedeşte cu prisosinţă că problema este încă departe de a fi rezolvată (...) Să sperăm că filologia şi etnologia, care, sprijinindu-se una pe cealaltă, posedă astăzi mijloace atât de puternice de acţiune, ne vor aduce elemente noi pentru a găsi cheia acestei enigme. Săpături conduse de arheologi şi sondaje (...) ar fi de asemenea indispensabile pentru a controla indicaţiile provenite din mărturiile scriitorilor antici şi din datele filologice, istorice, antropologice etc.* Un secol mai târziu nu s-a spus nimic în plus... Şi, după cum scrie tot A. T'Serstevens în *Periplul insulelor atlantide: „Fără îndoială enigma Atlantidei nu va fi dezlegată niciodată, chiar dacă omul va ajunge să exploreze adâncurile atlantice, deoarece cutremurarea şi scufundarea unui continent întreg n-a putut decât să distrugă cu desăvârşire până şi cea mai trainică dintre operele omeneşti. Dar îmi place să visez că în abisurile oceanice odihnesc,*

intacte, zidul de aur al templului lui Poseidon şi meterezul de orichalc..."

Fiul meu Philippe, împreună cu echipa din hidroavionul *Catalina-Calyipso II,* a încercat să verifice unele din ultimele ipoteze care circulă în legătură cu acest subiect. S-a dus să viziteze insula Coco, ce aparține de Costa Rica şi este situată în Pacific, în apele acestei țări.

„S-a spus de mai multe ori că aici ar putea să fi fost Atlantida, povesteşte Jean-Paul Cornu, cu toate că acest pământ emerge din mijlocul Marelui Ocean. Incontestabil, el a fost frecventat încă de demult. Este situat, singur, deasupra unui imens platou submarin şi nu se poate să nu fi fost remarcat de navigatori, din cea mai îndepărtată antichitate. Se găseşte aici apă dulce. A slujit drept escală tuturor marinarilor care şi-au încrucişat drumurile prin aceste locuri şi mai ales piraților. Se spune că sunt îngropate aici mai multe comori fabuloase; numeroşi sunt aventurierii care le-au căutat şi care mai vin cu regularitate ca să sape...

A existat oare în Coco o veche civilizație, atlanteiană sau de alt fel? M-aş mira s-o poată spune cineva... Insula e acoperită cu păduri tropicale aproape de nestrăbătut. Se găsesc aici formații bazaltice care seamănă cu nişte pietre şlefuite. Am încercat să punem în evidentă urme de activitate omenească recurgând la tehnicile fotografierii cu infraroşii: fără rezultat. Am căutat

să localizăm metale îngropate în pământ: este aproape imposibil, deoarece pământul este de origine vulcanică, iar fierul este prezent pretutindeni”.

Cum n-au găsit nimic în insula Coco, Philippe şi tovarăşii săi s-au dus în Azore. Dar acolo dificultățile sunt şi mai mari. Insulele coboară aproape vertical în ocean. Pentru a avea o mică şansă de a localiza „cât de cât ceva”, dacă acest „cât de cât ceva” există, ar trebui utilizat un batiscaf care să fie afectat numai acestei misiuni luni în şir. Altfel spus ar trebui cheltuită o avere pentru un rezultat aleatoriu, de altfel complet *inutil* din punct de vedere economic. Fundația noastră nu posedă un batiscaf; iar cei care au îl păstrează pentru lucrări mai puțin „futile”.

Mai rămâneau faimoasele „ziduri de la Bimini”, care au făcut să curgă mulți litri de cerneală tipografică din momentul în care au fost descoperite.

„Decolăm, povesteşte Dominique Sumian, în direcția apelor limpezi ale Bahamas-ului în largul Floridei. Sub aripile noastre, o insulă complet rotundă îşi arată geometria prea perfectă pe suprafața mării. Mai departe, survolăm un sistem complex de «dune» submarine, deplasate mereu şi remodelate de curenți şi de maree. Şi mai departe, trecem peste o linie întreruptă de recife din corali morți.

Sub noi, deodată, se materializează o rețea

geometrică de pete regulate. Unii autori pretind că sunt vestigiile unei baze de aterizare amenajate pentru farfurii zburătoare. Dar nu: în cazul acesta, se înşală. Aceste linii formate din puncte reprezintă cicatricele exploziilor seismice practicate de echipe de prospectare petrolieră.

Ne continuăm zborul. O «gaură albastră» se desenează la stânga noastră, perfect circulară. S-a pretins că este una din acele ciudate formațiuni geologice «insondabile». Tot un ne-adevăr. Noi le-am explorat[21]. Ele nu depăşesc 100 până la 150 de metri adâncime. Au fost săpate de apa de ploaie în calcar, când platoul era afară din apă; nu sunt nici mai mult, nici mai puțin decât nişte avene*. După glaciație, nivelul oceanelor a crescut şi le-a inundat.

Iată insula New Providence. Foarte aproape de Nassau, capitala arhipelagului, zărim o structură submarină rectangulară, pe care unii autori fantezişti au asimilat-o cu ruinele unui templu străvechi. Amerizăm şi plonjăm scurt asupra sitului. Dr-ul Zink, care ne însoțeşte, este categoric: nu-i vorba de niciun templu. Aceste vestigii sunt ale unui *kraal* cum existau numeroase în regiune, adică ale unui loc folosit altădată pentru stocarea bureților.

Decolăm din nou, cap spre vest-nord-vest, în

---

[21] A se vedea volumul *Trois aventures de la Calypso* (aceeaşi colecție).

direcția Bimini. Este capătul călătoriei noastre. Nu departe de coasta septentrională a insulei Nord-Bimini, există o formațiune enigmatică de blocuri imersate, care seamănă oarecum cu un J văzut într-o oglindă, şi care a fost numită «şoseaua de la Bimini». Începând din 1968 şi în cursul următorilor ani, Dimitri Rebikoff (fondator al unui institut de tehnologie submarină cu sedii la Cannes şi la New York), Robert Marx (scufundător submarin) şi dr-ul Manson Valentine (de la Muzeul de Ştiințe din Miami) au descoperit şi au explorat aceste aliniamente misterioase. Blocurile, toate «la nivel», la 6 metri sub suprafață, cântăresc uneori mai mult de 15 tone. Cea mai mare parte a structurii rămâne probabil încă îngropată sub nisip. Dar ea se desfăşoară deja, foarte vizibil, pe o lungime de vreo 500 de metri – cât cinci terenuri de fotbal.

Virând încet în direcția vântului, Philippe Cousteau se apropie de suprafața valurilor şi aşază hidroavionul într-o jerbă de spumă. Acum plutind, aparatul devine cartierul general al misiunii noastre de explorare submarină. Ne punem pe noi costumele de scufundători şi buteliile, ne aranjăm labele şi măştile şi ne azvârlim în apă.

Călăuziți de dr-ul Zink, care a vizitat deja de mai multe ori aceste ziduri, ne îndreptăm spre faimosul «drum». Trebuie oare să vedem în el o mărturie fantastică a artei arhitecturale a

atlanţilor, din care să se fi inspirat civilizaţiile egipteană şi precolumbiană pentru a-şi clădi propriile monumente? În orice caz, numai nişte constructori experimentaţi au putut să taie în unghi drept şi să ajusteze perfect aceste blocuri uriaşe, care nu sunt făcute din aceeaşi rocă cu soclul lor sedimentar... Numai scorpiile de mare veninoase, de un roşu viu, care populează scobiturile pietrelor, ar putea să ne dea cheia enigmei, dacă ar şti să vorbească... Ne încrucişăm cu un banc de peşti-porci de Caraibe galbeni şi albaştri şi survolăm o colonie de bureţi roşii, de gorgone brune şi de brizoare dantelate roz-albăstrui.

Ne ridicăm la suprafaţă şi, după o gustare bine meritată, ne ducem să ne întindem la soarele puternic al insulelor Bahamas, pe aripa hidroavionului. Philippe Cousteau îi cere dr-ului Zink părerea.

— După mine, răspunde profesorul, acest aliniament de pietre mari, din epoca megalitică, seamănă în unele privinţe cu cele care se cunosc în Europa, în special cu două dintre cele mai faimoase ale genului: cel de la Carnac, în Bretania, şi cel de la Stonehenge, în Anglia. Bănuiesc, şi pe bună dreptate, că poporul care l-a construit (într-o epocă în care nivelul mării era inferior faţă de cel de astăzi) a posedat serioase cunoştinţe astronomice. Aceşti oameni, capabili să execute îmbinarea maselor stâncoase de 15 tone, s-au

organizat extraordinar pentru a duce la bun sfârşit această operă de anvergură. Cum au ridicat aceste poveri? Este eterna întrebare – aceeaşi care se pune pentru piramidele din Egipt şi pentru statuile din insula Paştelui. Pozitiviştii fac apel la explicații pur mecanice (pietre rulate pe trunchiuri de lemn, etc). Amatorii de fantastic invocă energia magnetică sau «ionică», domesticirea forțelor gravitaționale etc.

— Am avut probleme cu busolele noastre sub apă, observă Philippe. Este un argument care i-ar putea interesa pe adepții magnetismului şi, în general, pe cei care atribuie constructorilor de ziduri de la Bimini cunoştințe superioare celor pe care le avem noi!

— N-aş putea hotărî! Răspunde dr-ul Zink. Lucrul de care sunt sigur este că formațiunea respectivă *nu este* de origine naturală. În privința acestui punct, argumentele mele sunt întemeiate în esență pe studierea formei şi a ajustării blocurilor. În natură, este rarisim să vezi linii de fractură terminându-se brusc. Aici, aceasta e regula. În plus, se găsesc adeseori pietre mici care suportă unele mai mari; acest gen de cale servesc, evident, la aducerea blocurilor principale «la nivel»; niciodată nu s-ar fi putut produce printr-un hazard geologic o asemenea minune.

— Dacă iau în considerare prezentarea schematică pe care ați făcut-o despre «drum», spune Philippe, afacerea mi se pare clară. Oamenii

sunt cei care l-au construit. Dar când?

— Puține elemente ne permit să tragem o concluzie, răspunse dr-ul Zink. Dacă vă gândiți la Atlantida, numărați pietrele. Veți vedea că în mai multe reprize un grup de cinci urmează unui aliniament de şase. Or Platon a spus în mod expres că prinții atlanți se întruneau alternativ la fiecare cinci şi şase ani *„cinstind, deopotrivă, şi numărul cu soț, şi cel fără soț…* în rest, nimeni nu poate spune mai mult. Ştiu un singur lucru: recurgerea la mit este o constantă a spiritului omenesc. Dar, dacă avem să descoperim într-o zi cu adevărat dovezile existentei Atlantidei, aceasta va fi demonstrația că civilizațiile cele mai evoluate sunt muritoare. A noastră nu este nici ea la adăpost de catastrofă".

7

Unde mitologia şi geologia se întâlnesc

ATLANTIDA NU ERA DEPARTE DE ATENA – CRETA, STĂPÂNA MĂRILOR – POSEIDON CONTRA ATENEI – *TITANOMAHIA* – CATACLISMUL FINAL

Când ai căutat Atlantida de la ghețurile hiperboreene până la nisipurile Saharei şi din munții Mongoliei până în apele limpezi din Bahamas, simți nevoia de putină simplitate – şi de

rigoare. Imaginația nu câştigă umblând întruna hoinară. Fantasticul îşi sporeşte seducția când devine familiar. Iar rațiunea, fără să găsească ceea ce-şi doreşte, nu este totuşi nici ultragiată, nici ridiculizată.

Ipoteza care face din Atlantida o insulă, la urma urmelor, modestă din Marea Egee nu este nouă. Primul care a formulat-o, după câte ştim noi. — Şi care a pus problema în termeni categoric „moderni" a fost arheologul francez Louis Figuier, în 1872. Acest savant, însoțit de o echipă de compatrioți, făcea săpături în insula Thira, la 120 de km nord de Creta, când i-a încolțit în minte această idee.

Thira nu este decât o rămăşiță, un fragment dintr-un pământ mai vast care era denumit cândva Santorin (contracție de la „Sfântul Irineu") şi cu mult mai în urmă Stronghyle, adică „Rotunda", sau Kalliste, „Prea-Frumoasa". Este un vulcan a cărui activitate a fost prodigioasă şi care în zilele noastre nu este adormit decât în aparentă. Stratul de cenuşă* şi de piatră ponce (amestecul dintre cele două este numit *tephra)* care-i acoperă pantele este extraordinar de gros. Louis Figuier s-a gândit imediat că dacă s-ar săpa acolo s-ar găsi oraşe şi sate îngropate, aşa cum s-a întâmplat cu Herculane şi Pompei, acoperite de lava fierbinte a Vezuviului în 79 e.n. El şi asistenții săi au izbutit. De altfel, cu cinci ani mai înainte, într-o râpă din apropierea cătunului Akrotiri, la sud-est de Thira,

alți doi arheologi francezi pe nume A. Mamat şi G. Gorceix exhumaseră de sub cenuşă case…

Cercetătorilor, în acea epocă, le lipsea un număr prea mare de referințe ştiințifice pentru a-şi data descoperirile şi, în consecință, pentru a-şi perfecționa ipoteza… într-adevăr, abia un sfert de secol mai târziu, începând din 1900, britanicul Arthur Evans (1851–1941) a făcut săpături la palatul din Cnossos, a studiat civilizația minoică şi i-a dat numele.

Francezii, în anii 1870, nu puteau să ştie – şi pe bună dreptate – că ruinele de la Akrotiri erau minoice. Dar în 1913, britanicul K. T. Frost luase cunoştință de lucrările lui Sir Evans: el este cel care „a aruncat puntea" ce lipsea încă între „Atlantida" şi „civilizația minoică". Da, a spus el într-un articol care a făcut atunci senzație, Atlantida a fost în Mediterana orientală; era Creta şi insulele învecinate, în timpurile de glorie ale dinastiei regelui Minos…

În 1939, pe când făcea săpături în situl de la Amnissos – fortul antic al Cnossosului –, arheologul grec Spyridon Marinatos a ajuns şi el la concluzia că acea catastrofă care a pus capăt civilizației minoice (adică Atlantidei) a fost legată de activitatea vulcanului din Santorin. Dar cum a fost aceasta posibil, când Thira este separată de vreo 120 de kilometri de Creta? La această distantă, cenuşa nu mai e fierbinte, şi cutremurele de pământ de natură vulcanică nu se fac simțite

decât foarte slab…

Cel care a dat, în 1956, cheia enigmei este dr-ul Angelos George Galanopoulos, director al Institutului seismologie din Atena. Pasionat de istoria erupției vulcanului din Santorin, el a înțeles, studiind vasta calderă ce subzistă între insulele care constituie actuala Thira, că aici se produsese o explozie fantastică, cea mai puternică din întreaga istorie şi că, în această deflagrație, s-a născut un val *tsunami,* înalt de mai multe zeci de metri, care a pustiit țărmurile Mediteranei orientale.

ATLANTIDA NU ERA DEPARTE DE ATENA

Ținând seama de caracterul extrem de afirmativ al textului platonician în ceea ce priveşte localizarea Atlantidei *„dincolo de Coloanele lui Hercule*", trebuie să ai un oarecare curaj pentru a replasa continentul pierdut în Mediterana, şi mai ales în partea orientală a acestei mări. Totuşi, dacă te gândeşti bine, câteva argumente vin în favoarea acestei teze.

Mai întâi, egiptenii (cu câteva excepții) erau navigatori destul de neîndemânatici, iar „*Coloanele lui Hercule* „din povestirea pe care i-au făcut-o lui Solon puteau să nu fi fost decât o strâmtoare din marea Egee. De asemenea poate că nu au menționat decât o trecătoare îngustă greşit identificată, şi Solon (sau Platon…), pentru frumusețea poveştii, şi-a luat libertatea să arunce

insula scufundată în mijlocul vastului ocean – mai „nobilă”, mai susceptibilă să frapeze imaginațiile. Dar acesta nu-i lucrul esențial.

Dacă citeşti cu atenție *Timeu* şi *Critias* observi că Atlantida este tratată acolo tot mereu ca un element de punere în valoare a Atenei. Preotul egiptean nu-i povesteşte lui Solon mitul atlanților decât pentru a scoate în relief vechimea cetății atice – înaltul ei grad de civilizație, organizarea sa socială exemplară, forța armelor şi hotărârea de a fi virtuoasă. Atena, pretinde chiar înțeleptul saitic, ar fi fost întemeiată *înainte* de Sais… Această aserțiune este mai mult decât îndoielnică; în schimb, este cât se poate de adevărat că numeroase caracteristici ale civilizației sunt comune celor două oraşe şi le leagă pe amândouă de Atlantida: aceeaşi teocrație nu prea coercitivă, aceeaşi împărțire în trei clase sociale, aceleaşi legi…

Când cunoşti antichitatea, este imposibil să nu te gândeşti că Atlantida, Egiptul şi Atena nu puteau fi prea îndepărtate unele de altele. Prea multe similitudini există între ele pentru a o imagina pe prima în Atlantic şi pe celelalte două la mii de kilometri mai la est. De altfel, preotul din Sais, după ce descrie Atlantida ca o putere uriaşă, mai mare decât *„Libia şi Asia la un loc”*, face un pic de rabat. Singurele două țări citate pe nume că ar fi fost cotropite de Oştile atlante sunt – ca din întâmplare – Atena şi Egiptul. Dacă cineva ar vrea

să sugereze că Atlantida era Creta – la jumătatea distantei dintre Atica şi delta Nilului – n-ar greşi prea mult.

Unul din obstacolele esențiale față de orice „interpretare rațională" a mitului Atlantidei este cel al concordantei datelor. Textul platonician menționează că *au trecut aproape nouă mii de ani de când a avut loc războiul dintre toți locuitorii de dincolo şi de dincoace de Coloanele lui Hercule*", cu alte cuvinte că evenimentele relatate s-ar fi petrecut cu aproape nouă mii cinci sute de ani înaintea erei noastre. Nu putem să nu găsim improbabil ca amintirea să se fi păstrat în timpul întregului sfârşit al preistoriei. Să amintim că primele hieroglife n-au apărut decât cu patru mii de ani mai târziu... Unii susțin totuşi această ipoteză; ei spun chiar că ultimii descendenți ai atlanților care au scăpat cu viață din catastrofa i-au învățat scrierea pe egipteni şi „au fecundat" această civilizație excepțională dezvăluindu-i în special cum să construiască piramide.

Sunt plauzibile şi alte explicații. Deja Diodor din Sicilia punea la îndoială cei nouă mii de ani platonicieni şi presupunea că trebuie să se citească mai degrabă *„nouă mii de luni". „Cum acest mare număr de ani nu părea de crezut,* scrie el în „Biblioteca istorică „, *unii susțin că în timpurile străvechi exista obiceiul de a înțelege printr-un an o fază lunară. În consecință, anul constă din treizeci de zile. (...) O explicație asemănătoare mai este*

dată în legătură cu cei care se presupune că au domnit trei sute de ani. Căci în vremurile acelea ceea ce era numit an era compus din patru luni care corespundeau anotimpurilor din fiecare an”

După părerea dr-ului Galanopoulos, Solon (sau Platon…) s-ar fi înşelat pur şi simplu cu un multiplu de zece, nu numai în estimarea vechimii faptelor pe care le relatează, ci şi în calculul dimensiunilor pământului atlanţilor, ca şi în decontul corăbiilor şi al războinicilor. Această greşeală este foarte posibilă, într-adevăr. În sistemul hieroglific egiptean, numărul 9 000 se exprimă printr-un şir de 9 flori de lotus, în timp ce 9 sforicele înnodate semnifică 900. Platon a putut să aibă în mână un papirus care povestea întreaga întâmplare. Dacă a luat sforicelele drept flori de lotus, atunci dezastrul Atlantidei ar fi avut loc nu în 11500, ci în 900+600 sau 650, adică aproximativ 1500 sau 1550 î.e.n. De asemenea, câmpia insulei înghiţite de valuri ar măsura nu 10000 de stadii lungime (1800 km), ci 1000 (180 km) – ceea ce reprezintă în linii mari lungimea câmpiei cretane. Tot aşa, flota de război a atlanţilor ar fi putut să se mândrească nu cu 1200 de vase, ci cu 120, ceea ce corespunde mai bine cu ceea ce ştim din alte părţi despre capacităţile nautice ale popoarelor antichităţii.

Solon sau Platon, excelenţi cunoscători ai Egiptului şi ai limbii sale, să fi comis o atât de gravă greşeală? Unii susţin că nu. Dar confuzia ar

fi putut să se nască tot atât de bine *înainte* de ei, din scăparea unui scrib neatent sau prea înclinat spre miraculos…

Când te apleci cu atenție asupra textului platonician reuşeşti uneori să extragi din el informații mai puțin vagi decât din altele. Ele converg aproape, toate în sensul identificării Atlantidei cu Creta. Astfel, la un mordent dat, în *Critias* se face aluzie la numele eroilor din războiul împotriva atlanților. „… *numele lui Cecrops, Erehteu, Erihtoniu, Erisihton şi ale celor mai mulți dintre eroii dinainte de Teseu a căror amintire s-a păstrat sunt tocmai cele de care se slujeau, în istorisirea către Solon, preoții egipteni atunci când i-au povestit războiul din acea vreme”.*

Aceste indicații sunt prețioase. Cunoaştem, prin Apolodor *(Biblioteca)* şi Pausanias *(Călătorie în Grecia),* genealogia semilegendară a suveranilor Atenei. Şi întâlnim acolo numele pe care le citează marele preot din Sais: după Ogyges, contemporan cu potopul, au existat într-adevăr *Aetos, Cecrops, Erisihton,* Cranaos, Amfiction, *Erihtoniu,* Pandion, *Erehteu*, Cecrops al II-lea, Pandion al II-lea, Egeu şi *Teseu…* Astfel, eroii războiului atlanților nu sunt necunoscuți… Or, împotriva cui luptau ei? Asupra acestui punct, mitul lui Teseu este categoric: împotriva Cretei – Creta regelui Minos. Acesta din urmă, în aparență (ca Atlantida) învinsese – fiindcă îi impusese Atenei un tribut de tineri şi de tinere pe care Minos îi aducea ca hrană

Minotaurului. Teseu a ucis Minotaurul, s-a înapoiat la Atena, a înarmat în taină o flotă, s-a îndreptat din nou spre Creta, unde Deucalion îi succedase lui Minos. *„El a pus mâna pe port,* spune Plutarh*, *a debarcat, a mers asupra Cnossosului şi a dat bătălia în faţa porţilor labirintului unde l-a ucis pe Deucalion şi pe acoliţii lui. Când Ariadna a luat puterea, Teseu a făcut pace cu ea… şi i-a împăcat pe atenieni şi pe cretani care au jurat să nu fie niciodată primii care să înceapă războiul”.* Deucalion l-a avut ca fiu pe Idomeneu, care s-a alăturat regilor de la Micene, Pylos, Itaca pentru a asedia Troia: Creta devenise greacă, după ce fusese duşmana Atenei. Între timp ea fusese pustiită de catastrofă…

E curios că grecii nu încep să vorbească despre Creta decât o dată cu legenda lui Teseu şi Minos – adică în ultimele momente ale splendorii cretane – , în timp ce nu contenesc să vorbească despre cea mai îndepărtată antichitate a Egiptului, Siriei, Africii şi chiar a Indiei. Totuşi, această mare insulă aflată în imediata apropiere, înverzită, înţesată de bogăţii, cu un comerţ înfloritor şi cu arte minunat dezvoltate nu se poate să nu-i fi fascinat. O asemenea tăcere e bizară – şi revelatoare. Pe timpul lui Platon, niciun elen nu părea să-şi amintească de puterea regatului lui Minos. Platon însuşi, care a petrecut probabil un timp în insulă, ignora aproape cu totul trecutul ei. Să nu fim tentaţi să scriem că ar fi vorbit mai puţin de

Atlantida dacă ar fi cunoscut mai bine Creta? Numai dacă *nu se preface* că nu ştie nimic despre antica splendoare minoică…

Multe alte însemnări din *Timeu* şi *Critias,* când sunt analizate în mod critic – de exemplu în lumina miturilor şi a istoriei Cretei înseşi –, militează în favoarea identificării Atlantidei cu civilizația minoică.

Unul din triburile din Creta, şi anume cel a idaenilor dactili, era ținut la loc de cinste de antici pentru că a dat naştere *„inventatorilor fierului şi lucrării metalului”* (Diodor din Sicilia). Or, metalurgia constituie şi ea una din principalele arte ale atlanților, ai căror făurari foloseau *„toate metalele cu duritate sau cele ce pot fi supuse cu uşurință la topire şi care se extrag din mine”* (Platon).

Autorul lui *Timeu* şi *Critias* revine de mai multe ori, în cele două dialoguri ale sale, asupra împărțirii Atlantidei în zece principate. Or, în Creta, tradiția celor zece regi era de asemenea vie. Când insula a devenit o simplă provincie grecească, ea a continuat să fie administrată de zece înalți funcționari, pe care Strabo îi numea *„arkon”,* iar Aristotel *„kosmos*”. Aceştia din urmă, precizează filosoful peripatetician în *Politica* sa, erau aleşi,*” tu dintre cetățeni, ci din anumite familii*”, ceea ce se apropie şi mai mult de obiceiul atlanților.

Atlantida, după Platon, a fost de asemenea prin

excelentă regatul *legilor* (se cunoaşte importanța acestui concept pentru maestrul Academiei, care i-a consacrat unul dintre cele mai mari dialoguri ale sale). Or, Creta era renumită la antici tocmai pentru legislația sa. Minos, spune de exemplu Heraclide din Pont *(Despre republica cretană),* era" *unul din cei mai mari legislatori, drept şi bun. La fiecare nouă ani proceda la o reformă a legilor*".

Se ştie, pe de altă parte, că regele Cretan a devenit în mitologia greacă alături de fratele său Radamant şi de Eac, unul dintre cei trei judecători supremi *ai* Infernului... Mai trebuie adăugat că între Creta lui Minos şi Atlantida platoniciană ceremonialul *acordării* de legi oferă ciudate similitudini. Cei zece principi atlanţi se întâlneau periodic pentru a revizui legislația, pentru a judeca şi pentru a fi judecați. Tot aşa, Minos, la fiecare nouă îmi, *„se retrăgea într-un loc numit peştera lui Zeus, se închidea acolo un timp şi ieşea înarmat cu table de legi despre care dădea asigurări că erau poruncile lui Zeus*" (Strabo). Aceste legi erau scrise pe tăblițe de aramă tot aşa cum cele ale atlanţilor erau gravate pe un soclu de orichalc prețios...

La greci, reputația lui Minos era foarte ambiguă: pe de o parte, legislator înțelept şi ascultat, pe de alta, monstru sângeros, care-l hrănea pe Minotaur cu carne de om. Astfel Homer îl declară când *„nobil fiu al lui Zeus",* când *„duh răufăcător*". Ai impresia că acest dublu sentiment de admirație şi de repulsie, de dragoste şi de ură, îşi găseşte

oglindirea exactă în raporturile „sentimentale” dintre Atena şi Atlantida. Este o realitate bine cunoscută că „duşmanii ereditari” se fascinează şi se detestă reciproc.

CRETA, STĂPÂNA MĂRILOR

Platon descrie Atlantida ca pe o formidabilă putere militară, înzestrată cu o flotă comercială numeroasă şi bogată şi cu impresionante unități de războinici. Trireme, nave mari şi ambarcațiuni de tot felul se îngrămădesc la intrarea în portul principal al regatului, unde se sfârşeşte canalul care înconjoară țara. *„Canalul şi portul principal,* se spune în *Critias, erau pline de corăbii şi de negustători veniți de pretutindeni, fi din mulțimea lor, zi fi noapte se ridicau strigăte şi zgomote de toate felurile”.*

Este exact ceea ce un observator obiectiv ar fi spus despre Creta minoică. Amintirea acestei puteri transpare în literatura greacă, în ciuda „cenzurii” care domneşte în legătură cu tot ceea ce priveşte marea insulă. *Imnurile homerice* vorbesc despre cretani care *„pentru negoțul lor sau pentru a obține bogății de pe urma lui, pluteau spre Pilos cea nisipoasă cu o corabie neagră”.* Tucidide, în opera sa *Istoria războiului peloponesiac,* scrie că” *atunci când Minos şi-a putut constitui puterea maritimă comunicațiile pe mare de la un popor la altul au devenit mai uşoare. El a reuşit să-i stârpească pe pirații insulelor”.* Platon însuşi în

Legile precizează că *„Minos avea o putere maritimă uriaşă, în timp ce (atenienii) nu aveau încă vase de război”.*

Toate cercetările pe care le-am întreprins la bordul lui *Calypso* sau pornind de pe *Ulise,* atât în Psira, cât şi în Dhokos sau în insula Dia, confirmă această impresie. Creta domina Mediterana orientală, iar navele ei comerciale brăzdau valurile cu zecile. Nu te poți împiedica să nu gândeşti, atunci când explorezi „zidurile de amfore” submarine din Psira sau Dia, că această formidabilă putere a fost năruită dintr-o dată de *tsunami*-ul care a urmat exploziei vulcanice din Thira, şi numai *după* această ruinare economică au reuşit grecii veniți de pe continent să cucerească Creta...

Despre imperialismul Cretan din epoca minoică avem mii de dovezi directe sau indirecte. Or, acest imperialism seamănă uluitor cu cel pe care preoții din Sais îl reproşau Atlantidei... Minos, scrie Strabo, *„a fost cel dintâi dintre greci care a devenit stăpânul mării”* şi adaugă: *„Se povesteşte despre cretani că au fost primii care au stăpânit marea şi care au cucerit oraşe insulare. După Euphorus, pe unele din ele le colonizaseră”.* Tucidide este întru totul de aceeaşi părere: *„Minos îşi întronează puterea asupra celei mai mari părți din ceea ce numim acum marea grecească. El a supus Cicladele şi a fost primul care a întemeiat colonii în cele mai multe din aceste insule”.* S-au întemeiat

Minoa – „cetăți ale lui Minos" – aproape pretutindeni: la Megara, în Paros, la Siphnos, în Corfu şi chiar în Sicilia… Appolonios din Rodos nu numea Cicladele altfel decât *„insulele minoide".* Pe coasta palestiniană Gaza ar fi fost clădită de cretani, care au fost probabil strămoşii filistenilor de care vorbeşte Biblia[22]. Aceşti filisteni ştiau să lucreze metalele încă de pe vremea când evreii erau doar păstori…

Influenta cretană s-a făcut într-adevăr simțită pretutindeni în Mediterana orientală: în Fenicia (unde se desfăşoară episodul răpirii Europei, probabil transpunerea poetică a unui raid militar minoic); în Asia Mică şi, în speță, la Troia (pe care, potrivit unor tradiții, au întemeiat-o cretanii), în Licia sau în Caria, unde faimosul Milet a fost clădit, de asemenea, de minoici. Regăsim influenta Cretei în Beotia (o cetate minoică a fost dezgropată în Teba, capitala acestei provincii), în Delos, în Lemnos, în Andros…

Pe scurt, ca Atlantida din *Timeu* şi *Critias,* Creta, în vremurile sale de glorie, a fost un imperiu puternic, o federație de principate unite cu insula-metropolă prin cultură şi religie – dar cu mult mai puțin prin imperative administrative şi militare. Asemenea prinților atlanți, căpeteniile coloniilor cretane se pare că nu se prea gândeau să-şi

---

[22] Însuşi simbolul crucii s-ar putea să fi fost împrumutat, în mod indirect, de la minoici prin urmaşii lui David.

declare război una alteia. *„Un rege,* spune Platon vorbind despre atlanți, *nu avea dreptul să condamne la moarte pe niciuna din rudele lui, dacă mai mult de jumătate din numărul de zece regi nu erau de aceeaşi părere în această privință”.* Această frază pare să explice exact obiceiurile prinților Cretei – cu atât mai mult cu cât figurează acolo expresia *„niciuna din rudele lui”* şi cu cât, după Tucidide, Minos îşi pusese *„propriu săi copii”* drept cârmuitori ai Cicladelor…

S-ar putea înmulți fără greutate dovezile de împrumuturi culturale, religioase şi „ideologice” făcute de Grecia preclasică de la Creta. În mod general, se poate scrie că textul platonician se clarifică uluitor de bine atunci când „Atlantida” este înlocuită cu „regatul lui Minos…” într-adevăr, fascinația grecilor pentru marea insulă nu s-a dezmințit niciodată. Toți autorii au pomenit despre ea, ici şi colo, în legătură cu mituri sau fapte istorice importante. Niciunul n-a vrut să scrie o istorie a relațiilor dintre Grecia şi imperiul minoic, ca şi cum un fel de blestem, care apăsa asupra Cretei, ar fi riscat să se abată asupra Aticei şi Peloponesului. Teamă de cataclism? De ce nu? Singurul, s-ar putea spune, care consimte în cele din urmă la această sinteză este însuşi Platon –, dar el „cenzurează” adevărul şi plasează departe în Atlantic ceea ce se afla la numai câțiva zeci de kilometri de Atena…

Aceasta nu-i decât o ipoteză. Dar cum să

explicăm acest paradox potrivit căruia Creta, care n-a constituit niciodată obiectul unei scrieri cu caracter general, este prezentă peste tot în lumea greacă, pe insule şi pe continent? După Diodor din Sicilia, Hercule, eroul eroilor, a fost *„unul din idaenii dactili din Creta”.* După un *Imn homeric,* sanctuarul lui Apolo de la Delfi a fost întemeiat de oameni veniți *„din Cnossos, oraş al lui Minos din Creta”.* Nu mai puțin faimosul oracol al zeiței.

Demeter de la Eleusius a fost consacrat chiar de ea – care, în *Imn lui Demeter,* e pusă să spună: *„Vin chiar acum din Creta pe spinarea valurilor mării”.* De altfel, tot după Diodor din Sicilia, *„cei mai mulți zei (…) îşi au obârşia în Creta”.* Atena s-ar fi născut acolo ca şi Dionisos, Hades, Apolo, Afrodita… Cultele cretane, legendele cretane, legile cretane şi chiar formalismele administrației cretane (în special împărțirea în zece părți a tuturor teritoriilor) se regăsesc din Pelopones până în Asia Mică şi din Itaca până în Ciclade. Colonii minoice au fost dezgropate cu mult mai departe încă de arheologi pe coastele africane, în Italia, în Spania, până în Franța. Totul confirmă puterea insulei Minotaurului – mai înainte de lovitura dată de cataclism…

În Egipt – singura țară care, după Platon ar fi păstrat amintirea Atlantidei –, cretanii erau denumiți keftiu. Papirusurile îi menționează pentru prima oară în secolul al XVI-lea î.e.n. Şi pentru ultima prin 1400 înaintea erei noastre,

ceea ce corespunde destul de bine, din punct de vedere cronologic, perioadei de măreție şi decădere a civilizației minoice. Dar un episod până acum destul de puțin lămurit din istoria Egiptului poate de asemenea să *se* explice printr-o intervenție cretană: este cel al hicsoşilor. Între 1730 şi 1580 î.e.n., imperiul mijlociu a suferit o invazie venită din nord; suverani numiți „regi-păstori" i-au înlocuit pe faraoni. Or, se zice că aceşti cotropitori s-au slujit, ca bază de atac, de Gaza, despre care noi ştim că era o colonie minoică. În plus, primul rege-păstor, potrivit lui Manethon (*Fragment*, citat de Eusebiu), „a *fost Saites, care a domnit nouăsprezece ani şi a dat numele său regiunii Sait".* Iată, dar, evocat din nou oraşul Sais, unde a fost consemnată întreaga legendă atlanteană... Cetatea Sais a fost întemeiată cu mult înainte de intervenția hicsoşilor; dar dacă oraşul a fost rebotezat de primul rege-păstor, aceasta poate explica „greşeala" preoților egipteni care declară, în prezența lui Solon, oraşul mai nou decât Atena.

POSEIDON CONTRA ATENEI

Mai avem şi alte indicii că Atlantida a putut fi o transpunere sublimată, ideală, a civilizației cretane. Astfel, Poseidon, zeul care a primit în stăpânire ținutul atlanților, era deosebit de cinstit la minoici. Cel numit de Pindar*,*„zeul ce zguduie pământul",* iar de Hesiod* *„cel ce zguduie pământul cu vuiet mare",* şi îşi manifestă mânia tocmai

distrugând oraşele asupra cărora trimite valuri seismice sau cutremure, face obiectul unui cult întru totul asemănător la atlanții lui Platon şi la cretanii istoriei. I se sacrifică tauri la Cnossos (Diodor precizează că Minos i-l închină în fiecare an, *„pe cel mai frumos”),* exact după acelaşi ritual descris de Platon în *Critias: aduceau taurul prins la coloană și-l înjunghiau pe vârful acesteia, deasupra inscripțiilor”.*

Potrivit anumitor etnologi, însuşi numele de Poseidon ar veni de la Potis-Ida, *„zeul muntelui Ida”,* adică al vârfului celui mai înalt din Creta. Ceva şi mai curios încă: dacă se studiază mitologia atenianã, se observă că întreaga istorie legendară a cetății atice este prezentată ca o luptă între Atena şi Poseidon. Afirmarea puterii Atenei, adică a oraşului Atena, este „tradusă” în limbaj poetic printr-o succesiune de înfrângeri ale zeului mării. Atena scutură jugul lui Poseidon, ceea ce îl umple pe acesta de o grozavă mânie. Nu este doar aceasta transpunerea unei lupte, foarte reale, între Atena şi Creta? Şi nu o transpunere poetică similară este cea care l-a inspirat pe Platon când a înfățişat înfruntarea dintre Atena şi Atlantida?

Se impune să remarcăm că, potrivit lui Apolodor, Poseidon *„aruncă asupra pământului atenienilor valurile mării”* şi că aceasta se întâmpla sub domnia lui Cecrops – unul din eroii atenieni ai războiului împotriva Atlantidei. Cam în aceeaşi epocă dispare din Atena matriarhatul, sau cel

puțin marea influentă a femeilor în societate – altă trăsătură de organizare comună Cretei minoice şi Atlantidei. Puțin mai târziu, victoria Atenei asupra lui Poseidon este „instituită" de un altul dintre eroii atenieni considerat a se fi distins în războiul contra atlanților: Erihtoniu, întemeietorul celebrelor serbări Panatenee, spre slava zeiței cu ochii ca peruzeaua[23].

Poseidon, de altfel, pierdea în acelaşi timp pe toate fronturile. El este bătut nu numai la Atena de Atena, ci şi, spune Plutarh *(Cuvinte rostite la masă), la Delfi de Apolo, la Aragos de Hera, la Egina de Zeus, la Naxos de Bachus" …* Dacă zeul mării simbolizează Creta, ce descriere mai reuşită decât aceasta s-ar putea da prăbuşirii generale a imperiului minoic şi ridicării cetăților elenice din epoca preclasică?

Se pare că pretutindeni aici mitologia furnizează repere istoriei. Unul din marii regi ai Atenei, Pandion, nu e citat de Platon ca luptând în războiul împotriva atlanților. Or, el era, zice Herodot, „de origine străină". Apolodor precizează că a adus cu el cultul lui Demeter şi Dionysos – doi mari zei cretani… Heraclide din Pont adaugă că el a împărțit coroana între cei zece fii ai săi – cum făceau regii atlanților şi cretanii! Acest Pandion, la urma urmelor, n-a fost un învingător

---

[23] *La déesse aux veux pers* (în fr.) — denumire dată zeiței Atena. — *Nota trad.*

minoic (… atlant) din lungul război al Atenei împotriva Cretei? Sau un potentat „colaborator”?

Numeroase alte povestiri mitologice sau legendare, după ce le studiezi amănunțit, constați că identifică Atlantida cu Creta. Aşa, de pildă, povestea lui Cronos… Acest zeu crud, adeseori identificat cu un simplu rege a cărui autoritate se întindea din Libia până la *„Coloanele lui Cronos”* (viitoarele Coloane ale lui Hercule), a fost asociat în toată Grecia antică cu ideea vârstei de aur. *Anticii,* scrie Dinarh în «Viața Greciei», *erau aproape de zei… Ei duceau o viață desăvârşită, aşa încât această perioadă era socotită ca Vârsta de aur… Pământul roditor le dădea de la sine fructe numeroase şi îmbelşugate, iar ei, împăcați şi liniştiți, se bucurau de munca lor şi posedau numeroase avuții… Mai mult, între ei războaie nu existau după cum nu existau nici zâzanii… Aşa se desfăşura viața pe vremea lui Cronos… Dar mai târziu, începând să caute bogății mari, au dat peste mari nenorociri… Şi aceasta este epoca în care şi-a făcut apariția războiul”.* Atlantida, de asemenea, spune Platon, a trăit o perioadă de armonie desăvârşită pe care a curmat-o lăcomia oamenilor… Or, Cronos pare să fie cu adevărat de „origine” cretană. El a fost reprezentat de mai multe ori cu un cap de taur. Locuia în *„insulele Preafericiților”,* unde se înălța „castelul lui Cronos” (Pindar, *Olimpicele)* şi unde *„pământul roditor dă de trei ori pe an o înfloritoare şi dulce recoltă”*

(Hesiod, *Munci şi zile).* Această insulă, acest castel asemănător cu cel din Atlantida sau din Cnossos, aceste trei recolte pe an menționate şi de Platon în *Critias* ne fac cu atât mai mult să ne gândim la Creta, pe care Hesiod o citează într-un alt text: *„... în mănosul pământ al Cretei (...) ogorul lucrat (...) este arat de trei ori" (Teogomia).*

Zeus însuşi, fiu al lui Cronos, pare să fi fost „importat" de greci din Creta. *„Zeus, pe cât se spune, te-ai născut pe muntele Ida",* scrie Calimah* *(Imn lui Zeus).* Dar grecii în curând n-au mai vrut să ştie nimic despre această origine: ei l-au făcut să se nască din nou pe zeul zeilor în Arcadia... Şi când Zeus a devenit de-ai lor, l-au trimis să se războiască cu Titanii.

Aceştia din urmă, ca şi atlanții, i-au atacat *„pe Zeus şi Osiris",* adică Grecia şi Egiptul. Ca şi atlanții, au fost învinşi. Şi unde s-a desfăşurat bătălia hotărâtoare? Ca din întâmplare, în Creta, spune Diodor din Sicilia *(Biblioteca istorică): „înaintea bătăliei împotriva Giganților în Creta, Zeus a sacrificat un taur lui Helios, lui Uranus şi Geei".* Această luptă este de altfel curios datată de Thallos (citat de Tatien[24], *Discurs către greci):* ea a avut loc în 1505 î.e.n., adică exact în epoca prăbuşirii civilizației minoice... Trebuie oare să

---

[24] Filosof creştin, născut în Asiria între 110 şi 120 şi mort în 175. În *Discurs către greci* arată motivele convertirii sale la creştinism - *Nota trad.*

mai amintim, pe lângă aceasta, că conducătorul Titanilor se numea Atlas? Şi că o tradiție egipteană face anume din Atlas primul rege al Cretei?

TITANOMAHIA

În oricare parte ne-am întoarce – spre istorie sau spre legendă, spre papirusurile de la Sais sau spre fragmentele de poeme greceşti, spre mitul lui Poseidon sau cel al lui Cronos, spre povestirile minunate despre viața lui Minos sau cele despre naşterea lui Zeus –, revenim mereu la aceeaşi idee puternică: Creta seamănă cu Atlantida ca umbra sa. Ea ar fi pornit la luptă împotriva Greciei şi a Egiptului. În ciuda puterii sale, ar fi pierdut războiul. Un cataclism ar fi nimicit-o. Grecii ar fi „cenzurat" apoi până şi amintirea acestui conflict. Nu poți să nu te gândeşti în legătură cu aceasta, la modul în care Freud şi psihanaliştii explică aventura spiritului uman în fața unui traumatism. Scena insuportabilă este „refulată", „uitată", ascunsă în inconştient. Ea nu apare decât sub formă de vise, simbolizată, transcrisă într-o altă limbă, sau „sublimată" în operă de artă. Atlantida ar putea fi *sublimarea,* de inconştientul colectiv grec şi de talentul lui Platon, a puternicei civilizații minoice care a precedat măreția cetăților elene.

Bineînțeles, această ipoteză e contestabilă şi va fi, neîndoios, contestată. Miturile, legendele şi fragmentele de istorie pe care se sprijină se încalecă, se contrazic sau se amestecă, după

fantezia poeților. Există interpolări, pasaje apocrife, tăieturi sau adaosuri survenite prin simpla licență a scriitorilor. Nimic nu e sigur.

Există însă un text tulburător, care stabileşte, ca să spunem aşa, o legătură între presupunerile mitologico-literare şi ipotezele ştiințifice, între analizele poemelor şi prelevărilor geologice: este cel al *Titanomahiei* al „Luptei Titanilor", pe care Hesiod ni-l oferă în *Teogonia* sa.

Dacă, aşa cum lasă să se înțeleagă alte scrieri, Titanii, având-l în fruntea lor pe Atlas, simbolizează cu adevărat Creta minoică în război cu Atena, atunci ei sunt înfrânți atât de Oştile greceşti, cât şi de *înspăimântătoare cataclisme* în acelaşi fel ca atlanții...

Hesiod, unul dintre cei mai vechi poeți greci (a trăit, se spune, în secolul al VIII-lea î.e.n.), şi în consecință foarte aproape de miturile întemeierii cetăților elene, începe prin a descrie un război nesfârşit şi nehotărât:

„.....bătălia
Mai cu-nfocare râvnind, mai aprig stârnitu-s-a lupta
În acea zi, când cu toții, bărbați şi femei laolaltă,
Zeii Titani se izbeau în ură de fiii lui Cronos
Cei izbăviți din Erebos, întorşi de curând spre lumină,
Necruțători şi puternici luptau cu semeață vigoare
Din ai lor umeri creşteau o sută de brațe ne-nfrânte,
Cincizeci de capete-avea pe trupu-i vânjos fiecare
În sângeroasa ciocnire Titanilor stau împotrivă
Stânci uriaşe luând cu brațele spăimântătoare.

Zeii Titani deopotrivă îşi strâng mereu a lor şiruri,
Cu străşnicie puterea din braţe şi neînfricarea
Îşi arătau deodată şi unii şi alţii…[25]*”*

Aceşti giganți cu o sută de brațe, aliați ai lui Zeus împotriva Titanilor, şi care azvârlă asupra acestora *„stânci uriaşe*”, cum să nu te facă să te gândeşti la un vulcan care scuipă pietre şi fragmente de lavă? Dar Hesiod continuă astfel:

„……iar marea,
Primejdioasă şi-ntinsă răsună, mugeşte pământul,
Cerul cel fără de margini e zguduit şi Olimpul Până-n
străfund se-fioară sub nemuritoarea izbire,
Tartarul negru l-atinge adânca zguduitură.
Tropot de paşi repeziți în iureşul încăierării,
Arme-şi aruncă cu vuiet şi unii şi alții-mpotrivă,
Răcnete de-mbărbătare spre Ceru-nstelat se înalță
Şi înfruntându-se strigă şi unii şi alții izbânda”[26]*.*

Ciocniri, mugete, zguduituri, izbiri ale Olimpului, zornăit de arme, răcnete, vuiete, înfruntări: ce substantive zugrăvesc mai bine erupția vulcanică şi seismele care o însoțesc? Aceasta nu e însă totul. Textul *Teogoniei* continuă astfel (probabil, de altminteri, că acest pasaj este interpolat):

---

[25] Hesiod, *Opere,* trad., studiu introductiv şi note de Dumitru T. Burtea, Editura Univers. Bucureşti, 1973, p. 44 — 45 — *Nota trad.*
[26] *Op. cit.*, p. 45 — *Nota trad.*

„Zeus nici el nu-şi mai ține strunită în sine mânia Forța
întregă-şi arată din plin si-vrerea cea dârză,
Şi deodată din Ceruri şi din Olimp se aruncă,
Fulgeru-avându-l tovarăş de aproape, grabnic se-avântă
Trăsnete, fulgere dese cu tunetul zboară deodată Din viguroasele-i brațe, rostogolindu-şi dogoarea,
Geea, pământul cel rodnic, mugeşte cuprins de văpaie,
Nemărginita pădure pârâie-ncinsă de flăcări,
Fierbe întregul pământ, Oceanul şi Marea cea stearpă
Se-nvălmăşesc, iar un abur fierbinte cu-aprinsă dogoare
Prinde pe zeii Titani, pământeni, iar când flacăra suie
Zveltă spre sfinte văzduhuri, strălucitoare lumină
Zboară din trăsnet şi-orbeşte chiar ochii celor puternici”[27].

Fulgere, dogoare, văpaie, flăcări, pământul care fierbe: toate acestea nu descriu o uriaşă mânie vulcanică?

„Când, nesătui de războaie, Cottos, Gyes, Briareu[28]
Crudă bătaie stârnit-au, luptând în primele rânduri
Una dup-alta aruncă stânci uriaşe, trei sute,
Brațele lor viguroase, lupta se-nclină. Titanii Aprig izbiți se-ncovoaie, sub largul pământ îi afundă
Zeus, ferecați cu zăvoare şi lanțuri ce nu se dezleagă.
Cei cu o sută de brațe-nfrângând a lor semeție.
Şi-s afundați sub pământ cât este sub ceruri pământul

---

[27] *Idem,* p. 45 — *Nota trad.*

[28] Cei trei frați giganți centimani din mitologia greacă, fii ai lui Uranus şi ai Geei. — *Nota trad.*

Nouă zile şi nopți de cade din cer vreodată
O nicovală de-aramă, într-una din rotocoale
S-ar învârti şi-ntr-a zecea abia ar atinge pământul
Iar de acolo căzând, rostogolindu-se iarăşi
Nouă zile şi nopți, ajunge-ntr-a zecea în Tartar,
Îngrăditură de-aramă-l încinge şi gura-i adâncă Noaptea
cu zid întreit de bezne-o cuprinde, pământul,
Marea cea stearpă acolo şi-au izvodit rădăcina.
Pâcla de neguri ascuns-a pe zeii Titani, după voia
Marelui Zeus, stăpânul ce norii-n văzduhuri adună
[Umede hrube având, departe, la marginea lumii.]
Locul acela ieşire nu are. Poseidon o poartă
Grea de aramă i-a pus, cu zid împrejur îl încinse.[29]*"*

Nicovala de aramă ce cade din cer ce altceva este oare dacă nu lava în fuziune revărsându-se dintr-un vulcan? Îngrăditura de aramă care rezultă din ea, *„gura adâncă"* şi poarta de aramă pe care le-a închis Poseidon: nu este oare descrierea fidelă, dar în limbaj poetic, a unei erupții în apropierea mării?

CATACLISMUL FINAL

Textul lui Hesiod nu se încheie cu înfrângerea Titanilor. O altă interpolare sfârşeşte prin a face acest episod legendar şi monstruos întru totul asemănător unei autentice catastrofe vulcanice. Nu lipseşte nimic, până la valul seismic final, care să nu fie descris:

„După ce Zeus pe Zeii Titani din cer alungat-a,

---

[29] *Idem,* p. 45-46 — *Nota trad.*

Geea cea nemărginită pe Thyphoeu zămislit-a,
Fiul din urmă, iubită de Tartar, căci vru Afrodita
Braţ iscusit pentru muncă şi neobosite picioare
Zeul cel plin de vigoare avea, iar pe umerii vajnici
Capete crunte o sută, păţind un barbar de groază
Limbi de venin înnegrite din capete nemaivăzute
Se răsuceau, iar din ochii-i, sub gene, zvârlea în văpaie
[Flăcări şi flăcări ţâşneau din capete spăimântătoare]
Strigăte neauzite toate scoteau dintr-odată,
Fie leit cu zeiescul grai, ori c-un muget de taur
Care se-avântă sălbatic, fie cu-al leului răcnet
Care cu inimă crudă să sfâşie se năpusteşte,
Ori c-un lătrat de căţel, ori cu un tunet de munte
Care cu zgomote surde se stinge-n abisuri sub stâncă.
Lucru de neînţeles, cumplit, în ziua aceea.
S-ar fi împlinit şi acesta, domn peste zei, peste oameni,
Ar fi ajuns, dacă grabnic n-ar fi-nţeles cu-a sa minte
Al muritorilor oameni părinte şi-al zeilor, Zeus.
El bubui cu putere şi forţă, răsună-mprejuru-i,
Înfricoşate, pământul şi largile bolţi de deasupra,
Marea, Oceanul şi talpa Tartarului subpământeană.
Paşii zeieşti zguduit-au Olimpul, când Domnul cel mare
S-a ridicat şi pământul gemea, în ungherele toate

Se-mprăştiară văpaie şi tunet şi fulger şi trăsnet
Deopotrivă cu focul zvârlit cu-ndârjire de monstru.
O vijelie de vânturi cu fulgere şi trăsnet urzită.
Fierbe în flăcări pământul întreg şi marea şi cerul,
Valuri înalte se umflă sub izbitura zeiască
Până departe spre ţărmuri şi zgomot fără măsură.
Tremură Hades, stăpânul umbrelor subpământene,
Strânşi împrejurul lui Cronos, freamătă însuşi Titanii
[Zeii sub Tartar închişi când simt al luptelor zdruncin.]
Zeus puterea-şi adună, armele toate încinge
Tunetul, fulgerul alb şi trăsnetul scânteietorul
Şi din Olimpu-i sărind, izbeşte pe Typhoeus:
Flăcări cuprind ale monstrului crâncen capete sfinte,
Zeus apoi biciuindu-l cu trăsnetul său îl supune.
Se prăbuşeşte sub răni monstrul, gemut-a pământul,
Fulgerul, fulgeră încă în trupul învinsului Rege,
Ce-i prăvălit în adâncuri sub Etna cea prăpăstioasă
Arde în flăcări pământul nemărginit, în divinul
Abur topindu-se curge ca un pârâu de văpaie,
Cum, când în forjă fieraru-ncălzeşte cu mână dibace
Plumb şi argint laolaltă, cum fierul metalul cel tare
Curge în peşteri de munte, de foc îmblânzit şi-l supune
Mâna lui Hefaistos zeul, pe sfântul pământ şi-l

mlădie,

Astfel pământul curgea topit de fierbinte vâlvoare;
Zeus apoi clocotind de mânie în Tartar-l aruncă.
Vânturi cu umed răsuflet ieşit-au din Typhoeus,
Fără de Notos, Boreas şi fără zefirul cel sprinten
Care purced de la zei şi sunt de folos pentru oameni
Ci potrivnice vânturi ce-nvolbură în vijelie
Undele când se aruncă pe mările înnegurate
Crudă năpastă pe oameni, valuri umflând în vârtejuri,
Ele scufundă corăbii şi duc marinarii-n pierzare.
Marea primejdie-i paste pe oameni dacă se-ntâmplă
Să le-ntâlnească pe mare, când bântuie aprig furtuna,
Iar pe pământul statornic şi înflorit sub suflarea
Lor se întinde pustiul şi roadele sunt nimicite,
Pline de praf, biciuite de zgomotul surd şi de vifor”[30].

8

Cea mai formidabilă explozie din istorie

FALEZELE TRICOLORE DIN THIRA – INFERNUL LUI DANTE – VULCANUL NU DOARME DECÂT CU UN OCHI – EXPLICAȚIILE LUI HAROUN TAZIEFF – CELE ZECE PLĂGI ALE EGIPTULUI – PLOI DE CENUŞĂ ŞI DE PIETRE PONCE – PĂSĂRILE ŞI

---

[30] *Idem,* p. 49 — 50 — *Nota trad.*

MAIMUȚELE – PENTRU TOTDEAUNA ÎN MEMORIA OAMENILOR

A fost odată, pe pământul Cretei, o civilizație simplă şi superbă. Niciodată nu se văzuse vreuna mai strălucită şi mai puțin războinică. Ea atinsese culmile artei, fără a pierde nimic din spontaneitatea începuturilor sale. Disprețuind templele, ea a edificat palate superbe. Și-a dat legi pentru a-şi apăra unitatea. Regii-preoți se întruneau din când în când pentru a discuta în comun treburile imperiului. Ei se bizuiau pe comerț mai mult decât pe expedițiile războinice pentru a se apăra. Marea, pe care o brăzdau în toate sensurile, rămânea cea mai bună aliată a lor. În felul acesta, au dobândit o bogăție prodigioasă, care i-a făcut să treacă drept legendari pentru alte popoare, contemporane lor. Societatea lor, împărțită în clase, deşi sclavagistă, era în aparență armonioasă şi, contrar majorității celor pe care le-a cunoscut lumea, ea rezerva cea mai bună parte femeilor.

Acest imperiu născut din mare – odraslă a lui Poseidon – a cucerit întreaga Mediterană orientală. A înființat puncte comerciale în Grecia peninsulară, în Asia Mică, în Egipt, şi chiar mai departe. Atena a dat semnalul revoltei: Atena l-a sfidat pe Poseidon şi a sfârşit prin a-l învinge. Atunci s-a produs un gigantic cataclism geologic care a desăvârşit ruina Cretei. Vulcanul din

Santorin a intrat în erupție şi a explodat, dând naştere unui val seismic uriaş, un val de mai mulți zeci de metri înălțime şi care s-a propagat în întreaga Mediterană orientală şi a pustiit toate porturile. Cenuşa care a recăzut pe pământ într-un strat gros a sterilizat culturile. Astfel s-a terminat cu civilizația minoică.

Însăşi amintirea puterii cretane s-a ascuns, ca să spunem aşa, în inconştientul colectiv grec. Singure câteva legende s-au mai referit la ea implicit, şi câteva mituri au făcut aluzie – dar în felul în care visele ne fac să ne dăm seama despre real: simbolic, în mod ocolit, într-un fel de limbaj cifrat. Grecia *a cenzurat* civilizația minoică, în sensul psihanalitic al cuvântului. Ea a uitat-o. Dar acțiunea inconştientului l-a făcut pe Minos şi insula sa să reînvie, transpunând această istorie, sublimând-o – în legendele Vârstei de aur, în mitul lui Teseu, în numeroase episoade homerice, în *Teogonia* lui Hesiod, în anumite texte ale lui Herodot, în poemele lui Pindar sau în anecdotele mitologice ale lui Diodor din Sicilia.

Egiptenii în schimb, slabi geografi, dar excelenți scribi ai evenimentelor curente, au conservat amintirea precisă a măreției şi decadentei cretane. Ei au rebotezat *Atlantida* insula lui Minos (care, pentru ei, se găseşte într-adevăr la vest). Solon sau Platon, făcând călătoria la Sais, au cules povestirea. Au adaptat-o pentru a servi cauzei lor politice, poetice şi filosofice. Şi, cum grecii erau

mai buni geografi decât copiii Nilului, s-au apucat să împingă bornele imperiului atlanţilor dincolo de Coloanele lui Hercule pentru a nu fi nevoiți să recunoască că aveau o altă putere la porțile lor.

FALEZELE TRICOLORE DIN THIRA

Aceasta este, în linii generale, ipoteza pe care o susțin şi o învârtesc în toate felurile în mintea mea în timp ce *Calypso* navighează în direcția albei Thira – această rămăşiță a anticei explozii a vulcanului din Santorin.

Alte argumente în sprijinul ei îmi vin de altfel în minte. Platon menționează clar că acea catastrofă care a înghițit Atlantida şi-a făcut simțite efectele până în Atena: dacă s-ar fi produs în Atlantic, ea ar fi lăsat urme în Africa de Nord, în Spania, în Franța şi în Italia, mai înainte de a atinge Atica. De asemenea, textul din *Critias* subliniază că la Atena, *„pe locul actualei acropole, exista un izvor care a fost gâtuit de cutremurele de pământ”* provocate de marele cataclism; or, geologii ştiu că nu s-au observat niciodată secări de izvoare la mai mult de 200 de kilometri de epicentrul unui seism sau al unei explozii vulcanice. Aceasta este, pe cât se pare, raza din jurul capitalei greceşti în care trebuie căutată Atlantida.

În rest, ipoteza exploziei dezastruoase din Santorin este confirmată de alte legende proprii pământurilor scufundate din Mediterana orientală. Diodor din Sicilia povesteşte, de

exemplu, că insula Rodos a fost populată de telşini şi că aceştia, în cea mai mare parte, şi-au părăsit patria şi s-au împrăştiat la apropierea unui cataclism. *„Şi când au venit valurile,* conchide autorul antic, *restul locuitorilor au pierit*... „Nimic mai bine decât acest text nu evocă un vulcan în erupție, care împroaşcă cenuşă, înspăimântă lumea, explodează şi-i îneacă sub un *tsunami* pe cei care n-au fugit la timp...

Strabo, în *Geografia* sa, evocă limpede *„unele mari seisme (...) spre Lidia şi Ionia până în Troade*[31]: *„Prin acțiunea lor,* continuă el, *au fost înghițite nu numai sate, dar şi muntele Sipyle a fost zgâlțâit (...) şi din bălți au apărut lacuri şi un uriaş val a înecat Troade".* Mai limpede nici că se putea spune.

Pindar, preaslăvind destinul lui Euxantios, eroul insulei Kos, scrie în ale sale *Imnuri* că *„el a refuzat să domnească asupra cretanilor care îl chemau (...) El a citat miracolul căruia îi datora viața: – Mă tem de vrăjmăşia lui Zeus, mă tem (de Poseidon) de bubuitul surd care zguduie pământul (...) Ei au lovit într-o zi această țară ai trăsnetul şi cu tridentul şi au trimis tot poporul ei în fundul Tartarului".*

Apolodor, *în Biblioteca* sa, relatează că, după cum istorisesc locuitorii micuței insule Nysiros, *„Nysiros este o bucată din Kos". „Şi ei adaugă că*

---

31 Vechi ținut în nord-vestul Asiei Mici având ca oraş principal Troia - *Nota trad.*

Poseidon, când îl urmărea pe unul din Giganți, Polibote, a rupt o bucată din Kos cu tridentul şi a aruncat-o asupra lui, şi că această frântură a devenit o insulă". Cât îl priveşte pe Thrasylle din Meridies, el plasează în anul 1460 î.e.n. *„incendiul Idei",* şi această dată corespunde aproximativ celei a marii catastrofe vulcanice din Santorin.

Analizând aceste pasaje, mă gândesc la munții de poterii pe care i-am descoperit în Psira, în Dia, în Dhokos şi pe care, sunt convins acum, am putea să-i descoperim de asemenea în porturile celor mai multe dintre vechile colonii minoice din Ciclade. Cum să nu împărtăşeşti, cel puțin cu imaginația, teroarea locuitorilor neliniştiți, pe care erupția vulcanului, ploaia de cenuşă şi cutremurele de pământ i-au umplut de spaimă, care s-au încărcat în corăbii ca să poată ridica în grabă ancora, dar pe care explozia din Santorin şi valul seismic îi surprind şi îi înghit?

Santorin-Thira: iată-ne ajunşi. Este cea mai frumoasă şi cea mai stranie porțiune din marea Egee. *Calypso* trece prin intrarea îngustă din sud-vest care dă acces la imensa calderă inundată a vechiului vulcan şi ancorează la piciorul falezelor insulei principale. 300 de metri de ziduri se înaltă vertical, dominând apa de un albastru intens. Admir maiestatea acestor perdele de roci vulcanice, cu contururi fantastice şi cu un colorit de vis, unde griurile de toate nuanțele se amestecă cu brunurile striate cu roşu, cu negru şi cu alb.

Cenuşile în culori vii care alcătuiesc însăşi insula Thira fac un contrast uimitor cu lava neagră a insulelor centrale Kameni, unde vulcanul nu doarme decât cu un ochi.

De-a lungul crestelor se desprinde linia albă a satelor, ale căror biserici sunt împodobite cu cupole albastre. O scară cu o mie patru sute cincizeci de trepte, având o denivelare de 240 m şi o lungime de mai mult de un kilometru, urcă în zigzag de la nivelul mării până la oraşul Phira, ale cărui case albe scânteiază sub soarele Cicladelor, sus de tot, ținându-se în echilibru pe muchia calderei. Locuitorii insulei îi conduc acolo pe turişti cu catâri care se opintesc încă de la piciorul falezei.

INFERNUL LUI DANTE

O dată mai mult, elicopterul de pe *Calypso* decolează pentru o misiune de recunoaştere aeriană. Văzută de sus, Thira seamănă cu o imensă cupă spartă cu un diametru de vreo 16 km. Acest cerc neregulat este tot ceea ce rămâne din marea insulă vulcanică ce a explodat prin 1450 î.e.n. Cea mai vastă bucată de pământ este constituită de Thira însăşi – care alcătuieşte un semicerc cu convexitatea întoarsă spre est. La nord-vest se înaltă Therasia. Chiar în mijlocul calderei, se disting două insulițe gemene, Paleia Kameni (Vechea Kameni) şi Nea Kameni (Noua Kameni). În sfârşii, la sud-vest, simplă stâncă

aşezată pe apă, se zăreşte minuscula Aspronisi.

De jur-împrejurul calderei inundate, în locul căreia se înălța odinioară un gigantic con vulcanic, falezele tăiate drept te fac să admiri coloritul uluitor al acestui amestec de cenuşi şi piatră ponce din care sunt constituite şi care se numeşte *tephra.* „Mi-a plăcut întotdeauna această insulă, spune Frédéric Dumas. Variațiile de tonalități, jocul de umbre şi lumini la răsăritul soarelui sau la căderea serii mi se pare că iau o amploare mai mare decât în altă parte – poate pentru că variațiile de lumină pun în valoare stratele de cenuşă suprapuse ale acestei monstruoase surpături".

Fără niciun izvor, contând numai pe apa de ploaie pe care o strâng în cisterne, locuitorii din Thira cultivă ce pot. Vara, apa potabilă le vine din Paros, cu vaporul… Vița creşte de minune pe acest sol vulcanic: vinul de Santorin este dulce şi tare. Legumele cresc mai anevoie, din cauza secetei; dar roşiile se coc bine. În afară de turism (principalul hotel din oraş se numeşte *Atlantis*…), Thira trăieşte din exportul de materiale depuse de erupțiile vulcanului său. De aici, între 1859 şi 1869, convoaie de şlepuri încărcate cu pietre ponce şi cenuşă au plecat spre Egipt, unde Ferdinand de Lesseps le utiliza pentru a construi pereții canalului de Suez. Şi astăzi mai sunt exploatate aceste roci. Zi de zi, navele le încarcă la capătul unor tobogane impresionante, pentru a alimenta toate fabricile de ciment ale Greciei.

Arhipelagul este sărac. El numără mai puțin de şapte mii de locuitori. Pe Therasia, cea mai mică din cele două mari insule, nu sunt nici drumuri, nici electricitate, nici medic. Totuşi, acolo trăiesc trei sute de persoane. Satele sunt rare, chiar şi pe Thira, şi nu au decât țărani săraci (Ia, Akrotiri). Emorion i-a inspirat, pare-se, lui Jean-Paul Sartre decorul pentru piesa sa *Muştele.*

Vulcanismul a început, în marea Egee, la mijlocul erei terțiare, acum treizeci de milioane de ani. El a luat naştere din jocul plăcilor tectonice ale Mediteranei orientale: Grecia, legată la origine de Turcia, se desprinde de ea treptat; în plus, ea înaintează spre sud, în timp ce placa africană urcă spre nord. Creta şi insulele învecinate, trase în sensul est-vest şi comprimate în direcția nord-sud, sunt supuse unor presiuni formidabile. Din când în când, unele părți ale plăcilor, devenite instabile din pricina suprapunerii, alunecă unele peste altele: şi-atunci se produce un seism. Alteori, fracturarea scoarței terestre permite magmei din astenosferă* să urce la suprafață: şi se declanşează o erupție vulcanică.

Activitatea craterelor din marea Egee s-a încetinit în decursul vremurilor. În pliocen (acum vreo zece milioane de ani), mai exista un vast arc de cerc de vulcani în activitate învecinat cu Creta: Sousaki, Egina, Methana, Ananes, Antimilos, Milos, Kimolos, Poliaigos, Despoticos, Antiparos, Paros, Santorin, Kos, Nysiros... Ultimele trei

puncte eruptive au fost Methana (adormit din anul 282 î.e.n.) Nysiros (adormit din anul 1422) şi Santorin.

În Santorin, activitatea vulcanică se desfăşoară încă. După gigantica explozie „atlanteană" din secolul al XV-lea înaintea erei noastre, extruziunea de materiale magmatice n-a încetat: Paleia Kameni a răsărit din valuri în secolul al II-lea î.e.n., iar Nea Kameni acum mai puțin de patru sute de ani. În 1866 s-a produs din nou o impresionantă erupție. S-a mai înfuriat o dată în 1925. Mai multe manifestări de proastă dispoziție, mai puțin puternice, s-au succedat, din deceniu în deceniu, până în 1956. La 9 iunie a aceluiaşi an, un violent cutremur de pământ, însoțit de simptome eruptive, a culcat la pământ două mii de case din Thira sau le-a azvârlit în mare. De atunci, vulcanul a adormit, dar este aproape sigur că un alt ciclu se pregăteşte: peste zece mii de ani, poate, un con gigantic îşi va înălța silueta amenințătoare deasupra mării Egee, acolo unde este amplasată Thira. Sub acest uimitor capac de magmă prea repede solidificat se vor acumula gaze; şi presiunea îl va face „să sară în aer", antrenând un alt cataclism care va lovi oraşele Iráklion în Creta, Alexandria în Egipt şi Atena în Grecia continentală...

Văzută de pe *Calypso,* grămada de lavă negricioasă a insulelor Kameni pare sinistră şi respingătoare... „Ai impresia că te afli în fața a

două mormane de cărbuni care s-ar fi înroşit, povesteşte Frédéric Dumas. Pantele conurilor, în dezordine, făcute din blocuri colțuroase prăvălite sau din sfărâmături de piatră ascuțită, lasă să se vadă pe alocuri mase de lavă omogenă care completează impresia de haos". Totuşi de aici avem să pornim, pentru o serie de recunoaşteri submarine, în farfuria submersibilă. Discut cu Albert Falco şi Frédéric Dumas itinerarul nostru. Vom începe prin a trimite scufundători cu echipament de scafandru care să recunoască coasta de nord a calderei, la o adâncime de 20 până la 40 de metri; apoi, la bordul submersibilului nostru, vom coborî în primul cerc al infernului...

VULCANUL NU DOARME DECÂT CU UN OCHI

„Prima noastră incursiune cu echipament de scafandru, povesteşte Henri Alliet, ne transportă într-o lume submarină stranie. Lângă malul râpos, o apă verde stagnează în permanență, încărcată cu sulfură şi sulfat de fier. Mai departe, cu toate că stratul lichid este de o limpezime fantastică, nu zărim fundul. Mergem de-a lungul peretelui calderei: acesta plonjează abrupt în mare şi dispare în adâncimi tenebroase.

Pe acest perete prăpăstios nu descoperim, evident, nici cel mai mic vestigiu arheologic al Atlantidei, nici al oricărei alte civilizații. Explozia vulcanului a răşluit roca. Sub valuri a rămas un

peisaj auster şi grandios, care nu face nicio concesie dorințelor sau nevoilor oamenilor. Această lume minerală capătă nuanțe schimbătoare, neobişnuite, de nedefinit. N-aş putea să spun mai bine decât a făcut-o Frédéric Dumas: «Pe alocuri, stâncile par ruginite».

Ici-colo, şiraguri de bule urcă din fisuri şi demonstrează că, îngropate adânc în scoarța pământului, forțe geologice monstruoase pregătesc poate pentru Thira un nou cataclism…

Viața este rară. În anumite puncte ale calderei, pescuitorii de bureți îşi mai desfăşoară activitatea. Zărim alge de un galben de sulf strălucitor –, dar puțini peşti. Oare pH-ul* apei este prea acid? În timp ce însoțitorii mei efectuează o serie de prelevări biologice şi mineralogice menite să fie analizate în laboratoarele Muzeului oceanografie din Monaco, mă îndrept spre o grămadă instabilă de pietre ponce. De-abia i-am dat un bobârnac, că întreaga grămadă se şi prăvăleşte în adâncuri, într-o avalanşă impresionantă. Hotărât lucru, dacă – printr-un miracol – ar fi rămas vestigii ale Atlantidei în fundul craterului, n-am fi avut nicio şansă să le regăsim; prăbuşirile te-ar fi îngropat sub ele, în decurs de treizeci şi cinci de secole.

De altfel, de la explozia din secolul al XV-lea î.e.n. Vulcanul de pe Thira a intrat de mai multe ori în erupție. El a acumulat cenuşi şi depuneri noi, atât în calderă, cât şi în afara ei. Ca să poți spera să descoperi o urmă omenească aici ar

însemna să deplasezi sute de metri cubi de sedimente. Dar unde să sapi? Acest sistem vulcanic este imens”.

În crater, adâncimea apei – chiar în apropiere de țărm – variază între 200 şi 400 de metri, după cum ne arată sondorul de pe *Calypso*. Cea mai mare parte a calderei nu se găseşte deci în sfera de acces a scufundătorilor noştri. Dacă vrem să explorăm acest domeniu până acum interzis, trebuie să recurgem la farfurie. Vom efectua trei scufundări: prima şi a treia mă vor vedea coborând în compania lui Albert Falco; în timpul celei de a doua, Henri Alliet şi Raymond Coll vor fi cei care vor lua loc în îngustul habitaclu.

Cu proiectoarele, camera de luat vederi, aparatele sale de regenerare a aerului şi cu cleştele său telecomandat pentru prelevări exterioare (fără a mai socoti alte câteva „gadgeturi”, care de care mai utile), farfuria submersibilă este o maşinărie minunată. Ea coboară la 300 de metri ca şi cum ai lua metroul. Această bucățică de atmosferă pilotabilă, această bulă de supraviețuire uimitoare, este mai puțin fragilă decât pare.

Pătrundem, Albert Falco şi cu mine, în compartimentul strâmt al acestui submersibil, unde trebuie să stăm pe trei sferturi lungiți. Macaraua ne depune binişor pe suprafața valurilor, apoi îşi desprinde cârligul: iată-ne liberi. Începem coborârea în această masă acvatică stranie, care a fost cândva inima unui vulcan,

înecat de lavă clocotitoare. Aici, exact unde suntem, gazele eruptive, împiedicate să iasă de capacul prea repede solidificat al craterului, s-au acumulat exercitând o presiune fantastică ce a pulverizat muntele, l-a împrăştiat pe 500000 de kilometri pătraţi, a făcut să dispară civilizaţia minoică şi, într-un anume fel, a schimbat istoria oamenilor.

Curioasă impresie... în timp ce ne lăsăm să lunecăm în această lume aproape abiotică* – minerală –, întunericul pune stăpânire pe noi. Desigur, fasciculele proiectoarelor nu sunt împiedicate de niciun banc de plancton: ele bat la mai mult de 40 m. Dar nu descopăr nimic altceva decât apa neagră. Un lung moment, am impresia că realmente cobor în infern.

Totuşi, viaţa, pretutindeni unde poate, se agaţă, se fixează şi persistă. Pe blocurile de bazalt întunecate care mărginesc caldera, observăm gorgone aurii cu polipi albi, briozoare, câteva crengi de coral roşu, alge şi câţiva bureţi. Străbătând un fel de vale largă plină cu pietre ponce prăvălite spre fundul calderei, întâlnim un banc de vreo treizeci de regaleci. Aceşti peşti rarisimi ai fundurilor adânci, pe care autorii antici îi numeau „regii heringilor”, sunt, într-adevăr, bizari: lungul lor corp serpentiform, turtit pe laturi şi acoperit cu mici puncte brune, se termină cu o ciudată înotătoare codală care seamănă cu un evantai japonez. Au pe cap două feluri de „panaşe”

făcute din înotătoare radiale şi sub corp două lungi înotătoare ventrale filiforme. Înotătoarea lor dorsală, foarte lungă, se întinde de la ceafă până la coadă. Sunt animale puțin sociabile, care nu te lasă să te apropii, nici măcar cu farfuria submersibilă…

Coborâm mereu. Pe la 60 m zărim o mică ceată de castaniole roz cu ochii bleu. Înotătoarele lor mari te duc cu gândul la nişte pânze. Mai încolo nu există practic decât deşertul – un deşert mineral. Atingem fundul la – 220 metri: este o întindere mohorâtă, acoperită cu sedimente şi unde în mod vizibil acumularea de rămăşițe se continuă activ zi de zi. Cenuşile şi pietrele ponce din Thira, şlefuite de vânt şi de ploaie, cad neîncetat la fundul calderei.

Ne îndreptăm spre partea de nord-est a insulei Nea Kameni. Abia când urcăm spre suprafață, pe la 150 m adâncime, facem prima noastră descoperire. Aici, pe contraforturile submarine ale insulei, între blocurile vulcanice şi pereții de roci calcinate se înşiră o bandă de materiale negricioase, vizibil „noi”. Sunt lave poroase. E vorba de o fisură eruptivă recentă, pe care sedimentele n-au avut timpul să o acopere. Iată dovada că gigantul, în aparență paşnic, nu doarme decât cu un ochi. Într-o zi sau alta, într-o lună, într-un an, într-o sută de ani (dar ce este un secol, sau chiar un mileniu, pe scară geologică?) se va înfuria din nou…

În adâncul apei, totul este calm şi tăcut. Noi nu facem decât să ne imaginăm violența cataclismului care a distrus Santorin – şi furia exploziei care va preface poate din nou insula în cenuşă.

Când farfuria iese la suprafață, ne pomenim în plină furtună. Vuitul măturã cu sălbăticie caldera. Submersibilul nostru, balansat ca un dop, amenință în fiecare clipă să se zdrobească de coca lui *Calypso.* Din fericire, oamenii echipei au reflexe prompte: ne aşteptau în şalupă. Ne ancorează de un odgon de nailon, pe care îl întind tare până când cârligul macaralei manevrate de Pierre Bourakoff se angajează în inelul farfuriei şi, conduşi prompt peste talazurile spumegânde, suntem depuşi în siguranță pe platforma din spate a navei noastre. Noi oamenii, pentru că avem maşinării de explorare, presupunem că putem cuceri natura. Dar o furtună zdravănă e de ajuns ca să ne umilească trufia. Ca să nu mai vorbim de capriciul marilor forțe tectonice…

EXPLICAȚIILE LUI HAROUN TAZIEFF

Nu puteam găsi nicio persoană mai competentă decât prietenul meu Haroun Tazieff – tovarăşul meu de aproape treizeci de ani, „Garouk” pentru intimi – pentru a le explica scufundătorilor şi arheologilor mecanismul exploziei vulcanului din Santorin şi al *tsunami*-ului care i-a urmat. Pentru ca lucrurile să fie cât mai clare, am pus să se facă

o machetă a insulei, aşa cum se poate presupune că era în momentul dramei.

„Studiind vulcanul din Crater Lake, la hotarul dintre Oregon şi California, spune Haroun Tazieff, Howell Williams a formulat prin 1940 teoria cea mai general admisă astăzi a genezei calderelor. După părerea lui, acestea rezultă din prăbuşirea unor vaste pungi de gaze ale munților care se găsesc brusc golite în cursul unor explozii ignimbritice. Să mă explic.

Ignimbritele (termen creat de geologul neozeelandez Marshall în 1935, pornind de la cuvintele latine care înseamnă «foc» şi «ploaie») sunt materiale eruptive cu o structură foarte specială. Procesul lor de constituire nu este explicat clar, ba este departe de aşa ceva: aş spune chiar că face obiectul unor dispute homerice între vulcanologi. Ignimbritele nu se formează, după părerea mea, în urma unei simple explozii care le-ar propulsa în atmosferă. Ele rezultă din fuziunea scoarței granitice continentale într-o magmă foarte acidă şi foarte vâscoasă (deci favorabilă exploziilor). Dar expulzarea lor afară din crater se efectuează potrivit unor modalități originale. Am încercat să le explic în modul care urmează în

Vulcanii şi deriva continentelor[32]: «După ce am

---

[32] Haroun Tazieff, *Vulcanii şi deriva continentelor,* trad, de Sanda Mihăescu-Cîrsteanu, Editura ştiințifică, Bucureşti, 1991. — *Nota trad.*

studiat ignimbritele ani în şir şi cam peste tot în lume.

(...), Giorgio Marinelli şi cu mine am ajuns la concluzia că ele ar proveni dintr-o magmă acidă în care proporţia şi tensiunea de vapori a gazelor ar fi astfel încât ar echilibra presiunea hidrostatică. Rezultatul ar fi o dilatare a bulelor până la o rupere neexplozivă a pereţilor. Până în acest moment aceştia din urmă formau un mediu continuu de lavă vâscoasă şi gazele, în vezicule separate, formau un discontinuu. Extensia membranelor până la rupere transformă acest continuu lichid într-un discontinuu de porţiuni vâscoase şi discontinuul gazos în continuu. Este de altfel ceea ce se întâmpla şi în cazul erupţiilor explozive normale, numai că atunci presiunea gazelor, mult mai puternică, aruncă violent în atmosferă toată această materie care din acel moment este răcită imediat. Aici, în afara unui anumit procent de lavă ejectată în acest fel şi transformată în «cenuşi», jeturile de sticlă în fuziune, fragmentele de piatră ponce neexplodate, cristalele care abundă uneori în magmă, purtate de gaze, debordă în mod paşnic (păstrând proporţiile), şi această suspensie se scurge aşa cum se scurg pe flancul atâtor vulcani adevărate râuri de gaz carbonic. Această emulsie de gaze grele şi de particule în fuziune este prea densă pentru a se ridica în atmosferă, ceea ce o face, asemenea unei avalanşe de zăpadă, să se

rostogolească pe pante, trecând peste obstacole, coborând repede şi ajungând departe (...)[33]. Să mai spunem, ca să încheiem aici cu ignimbritele, că viteza cu care se răspândesc şi enormitatea suprafeţelor pe care le acoperă constituie o ameninţare gravă»[34].

Expulzarea ignimbritelor conţinute în «camera» unui vulcan se face deci foarte rapid, mult mai repede decât emisia de curgeri lichide... Astfel, în scoarţa superficială a globului, la adâncimi care nu depăşesc fără îndoială câţiva kilometri, se creează o imensă cavernă putând atinge zeci de kilometri cubi. Magma, prea vâscoasă, nu poate colmata acest gol mai înainte ca acoperişul care e deasupra lui, eterogen, făcut din strate suprapuse, insuficient de rigid pentru a rezista fără a fi susţinut, să se prăbuşească. Prăbuşiri colosale ca acestea, care desfundă suprafaţa terestră, creează depresiuni circulare, ovale, sau oarecum dreptunghiulare... Sunt numite caldere[35]. Se observă specimene frumoase la Katmai (Alaska), la Crater Lake (Statele Unite) şi în alte câteva locuri de pe Pământ.

Explozii, căderi de lapili, cutremure de pământ şi «ploi de foc» – de ignimbrite – constituie tot atâtea primejdii mortale pentru civilizaţiile care

---

[33] *Op. cit,* p. 104 — 105. — *Nota trad.*
[34] *Idem,* p. 109. — *Nota trad.*
[35] *Idem,* p. 110. — *Nota trad*

trăiesc la piciorul vulcanilor caracterizați printr-o magmă vâscoasă. Primejdia e cu atât mai mare când procesul de prăbuşire al conului vulcanic afectează o insulă; căci atunci dă naştere unui val seismic, unui *maremoto* (cum spun italienii şi spaniolii), unui *tsunami* (ca să folosim termenul japonez acum consacrat) capabil să ucidă zeci de mii de persoane.

Faimoasa erupție care a sfărâmat, în 1833, în strâmtoarea insulelor Sonde, insula vulcanică Krakatoa s-a soldat cu un *tsunami* îngrozitor, care s-a propagat până în Japonia şi mai departe şi a pricinuit moartea a treizeci şi şase de mii de persoane.

Inelul insulei Thira, care încercuieşte caldera marină din Santorin, în marea Egee, este ceea ce a mai rămas dintr-o mare insulă vulcanică, al cărei con se ridica, fără îndoială, la mai mult de 2000 m altitudine şi care a fost sfărâmat cu ocazia unei erupții colosale, în secolul al XV-lea î.e.n. 1 Procesul eruptiv a fost fantastic de puternic. «Cazanul» din Thira (83km^2) este, într-adevăr, aproape de patru ori mai mare decât cel de la Krakatoa (23km^2). Grosimea cenuşilor, pe conurile rămase ale acestui ultim vulcan, atinge 6 sau 7 metri pe când la Santonin este de 150 de metri. Dacă erupția lui Krakatoa echivalează cu explozia a mai multe bombe atomice, cea din Santorin trebuie să fi avut puterea a mai multe bombe termonucleare...

„De fapt, nu prea se ştie încă cum se formează *tsunami*-urile. Dar putem concepe că este vorba de un mecanism care, în linii mari, ar fi cam în felul acesta: prăbuşirea brutală a unei părți a fundului mării lipseşte deodată de suport tot volumul de lichid care se găseşte deasupra; în aceeaşi clipă, această apă se abate pe suprafața ei şi se formează o depresiune mai mult sau mai puțin profundă, întinsă cât e denivelarea de mare. Imediat, se îngrămădesc, şi dintr-o parte, şi dintr-alta, mase lichide, depresiunea superficială se întinde repede, perpendiculară pe axa sa, iar marea este pusă în stare de vibrație şi valuri extrem de lungi şi de o mare perioadă se avântă pe ocean.

Această perioadă de oscilație tine de la douăzeci de minute până la o oră, iar lungimea undelor e imensă, scriam în *Când pământul se cutremură*[36]: ea depinde, într-adevăr, de perioadă şi de viteză, ea însăşi fiind în funcție de înălțimea apei libere; în Pacific, a cărui adâncime medie este de 5000 m, viteza este de ordinul a 700km/oră ceea ce înseamnă aproximativ 200m/sec; pentru o perioadă medie de patruzeci de minute, lungimea undei va fi egală cu 480 de kilometri. Aceasta explică de ce nicio navă nu poate să observe în larg trecerea unui *tsunami:* «panta» valului, abia de

---

[36] Haroun Tazieff, *Când pământul se cutremură,* trad, de Paul Marian, Editura ştiințifică, Bucureşti, 1966, p. 40 — 41. — *Nota trad.*

câțiva metri înălțime, pentru o lungime de 4000–5000 m, este neînsemnată şi vaporul se ridică şi coboară în mod imperceptibil. Dar, în apropierea coastei, viteza valului se micşorează pe măsură ce se înaltă fundul, astfel că înălțimea lui creşte până la zece, douăzeci ba chiar treizeci de metri, şi valul, pe care adâncimea prea mică îl face până la urmă să se spargă cu zgomot, se aruncă asupra țărmului cu toată masa lui de apă şi cu toată viteza lui înspăimântătoare. Înălțimea zidului de apă e şi mai mare atunci când lipseşte spațiul nu numai spre fund, dar şi pe coaste; de aceea efectele cele mai catastrofale se observă, în general, în golfuri, golfulețe şi estuare".

CELE ZECE PLĂGI ALE EGIPTULUI

A fost odată, în pliocen, în inima mării Egee, un pământ în formă de trifoi de vreo cincisprezece kilometri pătrați. La aproximativ jumătate de milă nord-est de această insulă, un con vulcanic s-a ivit şi s-a înălțat. Apoi cinci sau şase alte centre vulcanice şi-au amestecat magma cu cel dintâi şi au construit un pământ circular, numit Stronghyle („Rotunda") şi având înălțimea maximă la mai mult de 2000 de metri.

Activitatea vulcanică s-a potolit. Sedimentarea şi-a împlinit menirea. O civilizație venită din Creta învecinată a creat acolo o colonie strălucită. Pământul era fertil. Comerțul devenise înfloritor. Viața ar fi fost ideală dacă cutremurele de pământ

n-ar fi ruinat, din când în când, construcțiile.

Într-o zi, activitatea plutoniană a reînceput. Conul vulcanic a fost văzut fumegând. Au urmat seismele provocate de erupții. Craterul a scuipat bombe, lapili, nori de cenuşă şi de pietre ponce. Locuitorii, înspăimântați, şi-au strâns bunurile şi şi-au îngrămădit bogățiile în corăbii, gata să ridice ancora. Era oare o falsă alarmă? Vulcanul, după câteva zile, a fumegat mai puțin şi a lansat mai puține proiectile în atmosferă.

În realitate, se pregătea drama. În măruntaiele insulei, milioane de metri cubi de gaz rămâneau prizoniere ale capacului de roci răcite. Deodată, s-a dezlănțuit iadul. Căldarea a explodat, eliberând un aerosol incandescent de pietre ponce şi de particule aprinse, care a nimicit într-o secundă orice viață în calea sa. Acumularea de materiale a fost atât de mare încât Santorinul a fost acoperit cu un strat de cenuşi şi pietre ponce gros de 150 de metri, iar particulele cele mai uşoare au fost trimise până în stratosferă.

Cu toate acestea, ceea ce era mai rău abia urma să vină. Acoperişul vulcanului golit de ignimbritele sale s-a prăbuşit în marea Egee. Apa s-a năpustit cu furie în crater; 200 de kilometri cubi de materiale trebuiau să fie înlocuite prin lichid… în depărtare, în Creta, în Psira, în Dhokos, în Ciclade, locuitorii din porturi au văzut cu uimire cum marea se retrăgea foarte departe înapoi, pe sute de metri… Vasele s-au aşezat pe fund.

Cretanii, încremeniți de uimire şi de teamă, i-au implorat oare pe zei? Au înțeles ei oare că moartea se abătuse asupra lor?

Câteva minute mai târziu, a venit prăpădul. Lansat cu mai multe sute de kilometri pe oră, zidul lichid al *tsunami*-ului s-a abătut asupra tuturor coastelor insulare şi continentale ale mării Egee. Vasele aşezate pe fund „au explodat" sub violenta valului, iar încărcătura lor n-a mai fost decât un morman de amfore. Porturile au fost pustiite, locuitorii lor zdrobiți de unda lichidă sau înecați în casele lor. Partea esențială a imperiului minoic era constituită din oraşe la malul apei – şi se sprijinea pe comerțul maritim. Chiar dacă cetățile şi palatele din interiorul tării au fost cruțate, chiar dacă n-au murit toți cretanii (nici toți colonişții din marea insulă stabiliți în Grecia, în Ciclade sau în Asia Mică), chiar dacă nu toate recoltele au fost distruse de cenuşă, acesta a fost sfârşitul strălucitei civilizații a regelui Minos. Micenienii au invadat ceea ce mai rămăsese din oraşele cretane. Şi n-a mai trecut mult până când atenienii şi-au impus legea lor.

Însăşi amintirea Cretei a început curând să pălească. Minoicii fuseseră puternici: au fost „negați", au fost transformați într-un popor cvasilegendar. Au fost trecuți din realitate în mit. Au fost izgoniți din istorie. Au intrat în poezia epică, în teogonii, în reconstituiri fantastice sau fanteziste despre facerea lumii. Soarta lor a fost

identificată cu cea a lui Poseidon, a Titanilor şi a altor eroi sau giganți faimoşi ai epocilor barbare. În Egipt, ei au devenit atlanți: Solon sau Platon au uitat splendoarea cretană când au cules, din gura preoților saitici, povestirea triumfurilor apoi a nimicirii Atlantidei…

Iată ipoteza… Ipoteza pe care încerc s-o precizez după Spyridon Marinatos, Angelos Galanopoulos şi alți cercetători. Bineînțeles, ea are lacune. Nu va convinge pe toată lumea: vor rămâne, cred, după această carte, tot atâția adepți ca mai înainte care să apere teza Atlantidei atlantice – în Azore, în Bahamas etc. —, ba chiar a Atlantidei sahariene sau hiperboreene… N-are importantă. Noi ne vom fi exersat mintea şi vom fi visat: două activități la fel de nobile pentru a-ți consacra cea mai bună parte din timpul pe care-l trăieşti.

Totuşi, mai sunt şi alte argumente care militează în favoarea identificării Cretei cu Atlantida. Pentru a demonstra definitiv realitatea cataclismului care a nimicit civilizația minoică în secolul al XV-lea î.e.n., anumiți cercetători analizează de exemplu tradiția biblică a „Celor zece plăgi ale Egiptului”, aşa cum sunt ele descrise în cartea *Ieşirea* din Biblie.

Prima plagă (preschimbarea apelor Egiptului în sânge) este astfel istorisită: *„Şi Domnul a poruncit lui Moise: «Zi lui Aaron: Ia toiagul tău şi întinde mâna ta peste apele Egiptului, peste râurile lor, peste fluviile lor, peste heleşteele lor şi peste toate*

ochiurile lor de apă, ca să se prefacă în sânge. Şi va fi sânge în tot Egiptul, până şi în vasele lor de lemn şi în chiupurile lor de piatră.» (…) Şi toată apa Nilului s-a prefăcut în sânge. Şi peştii care erau în fluvii au murit şi Nilul s-a împuțit, aşa încât egiptenii nu mai putură să bea apa din fluviu şi sânge fu în tot Egiptul[37]".

Dacă ieşirea – plecarea din Egipt a poporului lui Israel – datează într-adevăr şi ea din secolul al XV-lea, după cum o afirmă specialiştii, s-ar putea ca prima plagă inexplicabilă care a lovit regatul lui Faraon să fi avut o legătură cu erupția istorică din Santorin… Bazinul Nilului se afla situat în sud-estul insulei vulcanice, adică în raport cu ea, sub influenta vânturilor dominante ale Mediteranei orientale, care suflă din nord-vest. Dacă toate apele Egiptului s-au colorat atunci în roşu, acest lucru s-ar fi putut datora căderilor din norul de cenuşi vulcanice. Aceste cenuşi sunt, într-adevăr, de nuanță brun-roşie sau roşcată – dacă nu chiar roşu aprins.

A doua plagă – ploaia de broaşte – se explică mai puțin bine prin paroxismul eruptiv din Santorin, doar că exploziile vulcanice sunt însoțite de furtuni şi de tornade excepțional de violente, iar „aversele" de batracieni, în aceste condiții

---

[37] *Biblia,* trad, de Vasile Radu şi Gala Galaction, Fundația pentru literatură şi artă „Rebele Carol II", Bucureşti, 1938, p. 65. — *Nota trad.*

meteorologice, nu țin de legendă.

A treia şi a patra plagă (țânțari şi tăuni) nu au aproape nimic de-a face, până la proba contrară, cu vulcanismul, după cum n-are nici a şaptea (grindina), a opta (invazia de lăcuste) şi a zecea (moartea întâilor născuți).

În schimb, a cincea ar putea să fie legată de aceasta: *„Iată mâna Domnului va fi peste vitele tale, care sunt pe câmp: peste cai, peste asini, peste cămile, peste cirezi şi peste turme, şi va fi o ciumă cumplită”*[38]. „Ciuma” în chestiune poate să fi fost cenuşa vulcanică, foarte toxică pentru plante şi pentru animale.

Descrierea plăgii a şasea pune în mod explicit în cauză o *pulbere* corozivă – şi aici ne aflăm din plin în subiectul nostru: *„Şi iarăşi a zis Domnul către Moise şi către Aaron: «Luați din cuptor un pumn de funingine şi Moise s-o zvârle spre cer, înaintea lui Faraon. Şi se va întinde ca un colb subțire, peste tot Egiptul, care va stârni pe oameni şi pe dobitoace arsuri pricinuitoare de buboaie, în toată țara Egiptului»”*[39].

Cenuşile vulcanului, ajungând peste valea Nilului, au întunecat, fără-ndoială, cerul… şi aceasta este tocmai tema celei de-a noua plăgi: *„Şi Moise a întins mâna sa spre cer şi s-a făcut întuneric beznă în toată țara Egiptului timp de trei*

---

38 *Op. cit.,* p. 67. — *Nota trad.*

39 *Op. cit.,* p. 67. — *Nota trad.*

zile”[40]. Când citeşti această ultimă frază nu poți să nu te gândeşti la adevărata „noapte” care a domnit peste insulele Sonde, timp de mai multe zile, după ce Krakatoa a explodat, în 1883. Norul de cenuşă vărsat de vulcan a urcat de altfel foarte sus în atmosferă. El s-a învârtit în jurul Pământului şi a rămas vizibil timp de mai mulți ani.

Se ştie că *Ieşirea* poporului evreu îşi găseşte încheierea în faimosul episod al trecerii Mării Roşii: *„Şi Moise întinse mâna sa peste mare şi Domnul a împins marea înapoi printr-un vânt puternic de la răsărit, care, bătând toată noaptea, a prefăcut marea în uscat. Atunci apele s-au despicat. Şi fiii lui Israel au intrat prin mijlocul mării ca pe uscat, iar apele se ridicau ca un zid de-a dreapta şi de-a stângă*”[41]. Când oastea Faraonului, pornită în urmărirea lui Moise şi a poporului său, a intrat după ei, în culoarul de pământ uscat pe care îl mărgineau cele două bariere lichide, Domnul a adus apele înapoi la locul lor şi toți oştenii au pierit înecați.

Putem face o apropiere între acest miracol al despicării apelor şi efectele uluitoare ale *tsunami*-urilor. După explozia vulcanului, adică după „cele zece plăgi ale Egiptului”, poporul lui Israel în drum spre Pământul Făgăduinței ar fi putut beneficia, pentru a traversa un braț de mare, de retragerea

---

[40] *Op. cit.,* p. 69. — *Nota trad*
[41] *Op. cit.,* p. 74. — *Nota trad*

generală a Mediteranei care a precedat valul seismic; şi trupele Faraonului ar fi putut fi înghiţite câteva clipe mai târziu de acel *maremoto* formidabil care s-a năpustit asupra acestor ţinuturi. Bineînţeles că geografia nu îngăduie ca marea Roşie să fi fost afectată de acest din urmă cataclism. Tocmai de aceea, anumiţi comentatori presupun că Moise şi poporul său n-au traversat niciodată această mare, ci un lac sărat, colonizat de alge roşii (de unde confuzia de nume) şi legat de Mediterana printr-un canal: sunt* numeroase canale, în apropierea litoralului egiptean, care îndeplinesc aceste condiţii.

PLOI DE CENUŞĂ ŞI DE PIETRE PONCE

Este imposibil de imaginat ce a reprezentat erupţia catastrofală din Santorin. Referinţele lipsesc[42]. Singura care poate cu adevărat să se potrivească rămâne cea despre Krakatoa: mărturiile provenite din sursă directă nu au lipsit, în 1883, când acest vulcan a lăsat forţele Terrei să vorbească. Iată rezumatul.

Faza paroxistică a crizei a durat vreo sută de zile. La 20 mai au început exploziile. Ferestrele şi uşile au fost zgâlţâite până la o distantă de 200 de kilometri. La 22 mai, o coloană de cenuşă a ţâşnit

---

[42] Recenta erupţie a muntelui Saint Helens, în Oregon (Statele Unite), ne dă totuşi o idee: sute de kilometri pătraţi devastaţi de cenuşă în câteva ceasuri — păduri carbonizate, recolte distruse, locuinţe nimicite...

din crater şi a urcat până la o altitudine de 1200 de metri. Cenuşile, duse de vânt, s-au împrăştiat pe o rază de 550 de kilometri. Exploziile, însoțite de cutremure de pământ şi de emisii de materiale, au continuat până în august. În ziua de 26 a acelei luni, vulcanul a început să vuiască mai puternic ca oricând, şi coloana de cenuşă a urcat la 30000 de metri. De la apusul soarelui şi până la miezul nopții, vântul a fost aproape neîntrerupt. Au urmat câteva ore de acalmie. Dar la 27 august între orele 5, 30 şi 10, 30, au răsunat patru explozii cumplite: Krakatoa se dezintegra. A treia deflagrație a fost cea mai puternică: s-a auzit până la Alice Springs, în Australia, la o distantă de mai bine de 2200 de mile, şi în insula Rodriguez, care se găseşte la mai mult de 3000 de mile... Câteva explozii de mică importantă s-au mai succedat până la orele 2,30 în dimineața următoare, apoi s-a făcut linişte. Dar între timp valul principal de *tsunami* pornise din caldera nou formată de Krakatoa şi ucisese treizeci şi şase de mii de persoane. Mareea a fost mai înaltă decât de obicei cu mai mult de 40 de centimetri la Port Alfred, în Africa de Sud, de cealaltă parte a oceanului Indian, la 4500 de mile de vulcan. La capul Horn, la mai bine de 7000 de mile de locul cataclismului, apa s-a ridicat cu mai mult de 10 centimetri... Un gigantic „curent de aer" a suflat la altitudine foarte mare cu mai mult de 1000 de kilometri/oră şi a făcut de trei ori şi jumătate înconjurul

Pământului. Cenuşile şi microparticulele propulsate până în stratosferă au întunecat în parte cerul şi au fost cauza unor fenomene stranii, care au înspăimântat lumea: soarele a căpătat o culoare verde atunci când a răsărit, apoi a devenit albastru ca safirul; tot aşa, luna a fost când verde, când albastră; toate astrele au avut halouri; iar aurore polare au fost zărite până sub tropice…

Întuneric în plină zi timp de cincizeci şi şapte de ore; ferestre care explodează, ziduri care crapă, case care se prăbuşesc la sute de kilometri de locul exploziei; ploi de cenuşă care ucid orice viață pe sute de kilometri pătrați; iar, în cele din urmă, un *tsunami* devastator… Atâta furie, atâta vacarm şi atâția morți: în aceste ocazii, oamenii, zguduiți de amploarea dezastrelor, se refugiază în mit, în legendă, în miraculos. Înțelegem de ce popoarele Mediteranei orientale, înspăimântate de paroxismul vulcanului din Santorin, au proiectat acest episod în mitologie (înfruntarea Titanilor etc.) sau în Atlantic… Nu-i de mirare că civilizația minoică, dacă a fost distrusă de această catastrofă, a putut să pară „blestemată” în ochii anticilor; şi că aceştia au vrut să-i şteargă până și amintirea.

S-au găsit cenuşi din craterul din Santorin aproape pretutindeni în Mediterana orientală, dar se pare că (în afară de Thira însăşi) Creta a constituit principala victimă a cataclismului. Încă din 1947–1948, expediția oceanografică suedeză

întreprinsă cu vasul *Albatros* a cules eşantioane de rămăşiţe vulcanice de pe fundul mării Egee, iar alte misiuni (în special cele efectuate de *Vema,* în 1956 şi 1958) au confirmat aceste descoperiri. De fapt, s-au distins curând *două* strate de cenuşi în sedimentele Mediteranei orientale: unul, vechi de douăzeci şi cinci de mii de ani, care pare a fi originar din craterul de la Ischia; şi celălalt, în vârstă de aproximativ trei mii cinci sute de ani, care provine de la Santorin.

S-a încercat să se precizeze, prin mijloace geologice şi fizice, data erupţiei de pe această ultimă insulă. Părerile sunt încă divergente în privinţa acestui punct. Cele două extreme luate în considerare de specialişti sunt 1800 şi 1400 î.e.n. Mai multe teste cu carbon 14, efectuate pe eşantioane de lemn dezgropate din cenuşile de pe Thira, au furnizat date care concordă cu cele întrevăzute prin metodele istorice. Un grup de cercetători a găsit, de exemplu, 1410 î.e.n., cu o sută de ani în plus sau în minus. Specialiştii de la *Physics Department of the University of Pennsylvania,* în 1967, au afirmat: 1559, plus sau minus patruzeci şi patru de ani – cu alte cuvinte, după ei, explozia s-a produs între 1603 şi 1515 î.e.n. Totuşi aceste estimări rămân îndoielnice, deoarece carbonul 14 dă data momentului în care vegetalul a încetat să trăiască – atunci când a fost tăiat –, iar nu cea a momentului când a fost utilizat. Un lemn de clădire poate să fie folosit

foarte bine la construirea unei case după ce a slujit deja timp de un secol la o alta…

Nu avem – nu vom avea probabil niciodată – certitudinea absolută în privința datelor. În schimb, realitatea fenomenului pare solid stabilită. S-au găsit vestigii de case invadate de pietre ponce cu ocazia unor săpături la Amnissos, în apropiere de Iráklion. S-au descoperit cenuşi din Santorin la Zakro (Creta), în insula Paros, şi chiar în Palestina, la nord de Jaffa…

Dacă civilizația cretană a fost nimicită cu adevărat de erupția din Santorin, acest lucru e rezultatul a trei fenomene principale: cutremurele de pământ, *tsunami*-ul şi cenuşile.

Cutremurele de pământ au afectat aproape dintotdeauna Creta. Arheologii au recenzat mai multe, în special cel din 1700 î.e.n., care a năruit din temelii palatele de la Cnossos, Faestos şi Mallia. Zguduiturile telurice care au precedat catastrofa din Santorin au contribuit fără nicio îndoială la caracterul ei ucigător. În rest, un seism, până la o dată recentă, putea să fie primejdios prin simplul fapt că azvârlea la pământ lămpile, iar aceasta antrena incendii cumplite…

Valul seismic care a urmat deschiderii calderei din Santorin a pustiit porturile şi pământurile joase.

În sfârşit, au existat cenuşile. S-a încercat să se evalueze pe ce grosime s-au aşezat pe pământul Cretei. Pentru aceasta, s-a comparat ceea ce se

ştie despre erupții analoage, nu numai cea a vulcanului Krakatoa, ci şi cea a lui Tambora, în Java (1815), sau a lui Novarupta, în Alaska (1910). Tambora a depus aproape 1 metru de cenuşi la o distantă de 450 de kilometri de craterul său. Novarupta a lăsat să cadă 3 metri din aceste deşeuri la 60 de kilometri de gura sa. Ştiind puterea de erupție a vulcanului din Santorin, este probabil că grosimea stratului de cenuşă, cel puțin pentru partea orientală a Cretei, a atins mai mulți metri. Nu este de mirare că nu se mai găseşte practic nicio urmă astăzi: ploile cară cu ele rapid aceste sedimente uşoare, care nu aderă la sol. Este de altfel o cauză suplimentară de catastrofă: după aversele furtunoase, adevărate torente de noroi coboară pantele, ducând cu ele bruma de viață rămasă…

Nu e nevoie de *metri* de cenuşă pentru a nimici o agricultură, creşterea vitelor, rezerve de apă potabilă – în consecință o civilizație, în Islanda, profesorul universitar Thorarinsson a demonstrat că o depunere vulcanică de 7 centimetri provoacă deja părăsirea temporară a sitului afectat şi că un strat de 15 centimetri determină abandonarea lui definitivă. Dacă peste Creta au căzut în medie mai mulți zeci de centimetri de cenuşă, câmpiile insulei (care, în afară de aceasta, au fost năpădite şi de noroaiele coborâte din munți) au rămas probabil sterile – doar cu câteva excepții, mai ales în jurul Cnossosului – timp de decenii.

Dacă adăugăm această catastrofă ecologică la cutremurele de pământ, la incendii şi la *tsunami*-uri: şi tot nu vom avea decât o palidă idee despre starea de pustietate în care se afla marea insulă a doua zi după erupția din Santorin… E neîndoios că micenienii, apoi grecii au învins fără niciun pericol acest regat istovit, care fusese cel al puterii şi al vieții fără griji şi care devenise cel al ruinelor şi cenuşii.

PĂSĂRILE ŞI MAIMUȚELE

Misiunea noastră în Mediterana grecească ia sfârşit. Am făcut o serie de descoperiri arheologice. Am regăsit amplasamentul epavelor din Artemision şi Anticitera. Am explorat golful din Pilos. Am localizat formidabile „zăcăminte" de amfore submarine în Dhokos, în Psira şi aiurea. Am demonstrat că insula Dia – uitată, în mod curios, până acum de arheologi – era, încă din epoca minoică până la o dată foarte recentă, un centru comercial uluitor de activ. Am venit, în sfârşit, să recunoaştem caldera vulcanică din Thira, unde, potrivit celei mai bune ipoteze de care dispunem până azi, stă explicația prăbuşirii civilizației minoice. Am analizat povestirile mitologice şi legendele, vechile poeme greceşti şi textele Egiptului. Între două scufundări ale farfuriei sau ale oamenilor cu echipament de scafandru autonom, am studiat mitul platonician al Atlantidei şi *Teogonia* lui Hesiod. Şi am ajuns la

presupunerea că această prea faimoasă Atlantidă ar putea să reprezinte cu adevărat – simbolic – Creta minoică din epoca de bronz, unde domnea o civilizație strălucită, dar blestemată…

Vreau să închei această călătorie chiar pe pământul Thirei, pe acest vulcan a cărui erupție catastrofală, de acum treizeci şi cinci de secole, a nimicit cultura cretană. Vreau s-o fac în compania dr-ului Christos Doumas, director al explorărilor arheologice din Thira, care i-a succedat dr-ului Spyridon Marinatos, când acesta a murit într-un accident.

Primele cercetări arheologice întreprinse pe ceea ce a rămas din Santorin au fost făcute în 1866–1867, pe coasta meridională a Therasiei, de francezul F. Fouque. Profitând de faptul că un strat gros de cenuşă şi de pietre ponce fusese ridicat de acolo pentru construirea canalului Suez, Fouque a scos la lumina zilei un ansamblu de ziduri şi de camere, în care a descoperit poterii, unelte de piatră (dar nu de metal), resturi de schelet omenesc, semințe de orz etc. Zidurile, construite direct pe soclul de lavă, erau ele însele făcute din blocuri de lavă şi întărite cu montanți din lemn de măslin având încă scoarță. Nu erau pictate.

În 1870, alți doi francezi, H. Mamet şi G. Gorceix, au făcut săpături în cenuşă în două puncte de pe Thira, amândouă în peninsula meridională a insulei.

La Balos, pe malul interior al calderei, ei au dezgropat noi ruine, de altfel mai bine conservate decât cele din Therasia. Pietrele zidurilor erau cioplite, pereții camerelor tencuiți cu ipsos şi zugrăviți cu galben. Odăile erau garnisite cu chiupuri pline cu mazăre, linte şi orz. Zăcea acolo un schelet întreg de capră. Una din încăperi servea drept magazie pentru orz şi paie. Într-alta s-a găsit un fierăstrău de cupru şi o bucată mare de trunchi de măslin.

Dar situl cel mai pasionant se întindea aproape de țărmul meridional al Thirei, nu departe de sătucul Akrotiri. Acolo, în albia torentelor unde Fouque începuse deja să sape în 1867, Mamet şi Gorceix în 1870, apoi germanul Robert Zahn în 1899, au pus mâna pe o adevărată comoară arheologică. Fouque era convins că va găsi sub cenuşa din Thira un „nou Pompei". Nu se înşela.

Lucrările de la Akrotiri au permis să se dea la iveală o serie întreagă de ziduri groase de vreo cincizeci de centimetri, construite direct pe soclul stâncos, dintre care unele se ridicau încă până la o înălțime de 2 metri. Pietrele, cioplite grosolan, erau aglomerate cu ajutorul unui mortar din lut.

În interiorul unor camere astfel delimitate, care, în majoritate, serveau drept depozite de alimente, s-a descoperit o mică bijuterie de aur, amprente de plase de pescuit, oase de măgari, de porci şi de câini, bucăți din prese de ulei şi din râşnițe pentru grâne, orz, năut, boabe de anason şi de coriandru,

un mare număr de oale, o bucată de urcior purtând o inscripție cretană în „lineara A” etc. În 1899, Robert Zahn a dezgropat o delicată tipsie de bronz, încrustată cu un motiv de aur care reprezenta securi de luptă.

Este evident că cenuşa şi pietrele ponce uciseseră o comunitate prosperă, alcătuită din agricultori, pădurari, țesători, zidari, pescari, olari, negustori... Obsidianul, cuprul, aurul veneau pe mare. Construcțiile, solide, dovedeau un stadiu avansat de civilizație.

Totuşi, până când Evans, începând din 1900, n-a făcut săpături în situl de la Cnossos, în Creta, şi n-a „inventat”, ca să spunem aşa, civilizația minoică, descoperirile din Thira ale arheologilor n-au fost bine interpretate.

Abia la un secol după primele excavații ale lui Fouque oamenii s-au interesat din nou de insulă. Dr-ul Spyridon Marinatos, de la Universitatea din Atena, după mai multe campanii de săpături în pământul Cretan, a hotărât să reia cercetările lui Mamet şi Gorceix din apropiere de Akrotiri. El a fost marele artizan al „renaşterii” Thirei. În 1966, în compania americanului James W. Marvor, de la Woods Hole Oceanographic Institution, s-a îmbarcat pe *Chain,* cu scopul de a întocmi prima hartă submarină a calderei din Santorin. În anul următor, ajutat în special de dr-ul Emily Vermeule, profesor de arheologie la Wellesley College, a început săpături în albia unui torent

situat la vreo zece minute de mers pe jos la sud de Akrotiri.

Un țăran din sat a fost cel care, în iunie 1967, l-a condus la sit: măgarul lui, trecând printr-o vie, făcuse să se dărâme un acoperiş ascuns până atunci sub cenuşă. Dr-ul Spyridon Marinatos a înțeles într-o clipă că „trăsese lozul cel mare". Ceea ce se întindea acolo, ascuns sub depunerile vulcanice, nu era altceva decât „noul Pompei" prezis de Fouque: un oraş întreg, înghițit acum trei mii cinci sute de ani, care trebuie să fi adăpostit vreo treizeci de mii de locuitori pe vremea măreției sale, şi unde artişti extraordinari (mai subtili şi mai bogați chiar decât cei de la Cnossos) pictaseră pe ziduri flori, păsări, gazele şi maimuțe admirabile.

PENTRU TOTDEAUNA ÎN MEMORIA OAMENILOR

Tot ceea ce se vedea atunci, în situl arheologic de la Akrotiri, era o serie de fragmente de ziduri de piatră, într-un peisaj de vie şi pulbere vulcanică, dominat de satul actual şi castelul său Venețian în ruină. În fund, marea, de un albastru intens; deasupra tuturor, mărețul soare al Greciei, strălucitorul Febus…

Astăzi, după ce dr-ul Marinatos şi echipa sa au lucrat, şi după ce dr-ul Christos Doumas a preluat succesiunea dr-ului Marinatos, decedat, s-au executat mai mult de 600 de metri pătrați de săpături, protejate de intemperii printr-un vast

acoperiş de tablă. Situl, care măsoară 150 m lungime, a fost împărțit în patru sectoare, denumite *alfa, beta, gama* şi *delta.* Arheologii reîncep, zi de zi, lenta şi minuțioasa lor muncă. Coloneii greci, la sfârşitul perioadei lor de dictatură, erau cât pe ce să provoace aici un dezastru: ei l-au obligat pe dr-ul Marinatos să sape din ce în ce mai repede, cu alte cuvinte din ce în ce mai prost, şi i-au sugerat chiar să degaje situl cu lopata mecanică şi cu buldozerul, ca să se permită cât mai repede turiştilor să viziteze „Atlantida. „Arheologia a câştigat şi ea atunci când tiranii au fost scoşi din joc... Astăzi, savanții lucrează din nou în ritmul lor. „Am avea poate interesul, de altfel, scrie dr-ul Emily Vermeule într-unul din articolele sale, să lăsăm aşa cum este, fără să ne atingem de el, jumătate din sit, şi aceasta până în secolul al XXI-lea. Atunci vom dispune probabil de tehnici de investigare şi de conservare mai bune". „Thira? Răspunde ca un ecou profesorul Doumas: va trebui să treacă un secol. N-am scos la lumină decât a zecea, a douăzecea parte din oraş: ce ştim noi? Până acum n-am găsit nici măcar cimitirul, care ne-ar învăța multe!"

Ceea ce au dezgropat dr-ul Marinatos şi ajutoarele sale nu este un palat, ca cele de la Cnossos sau de la Mallia, ci mai degrabă un ansamblu de bogate reşedințe particulare, ca la Tylissos. Cu toate acestea, oraşul care se întindea

acolo cuprindea probabil şi cartiere mai sărace şi un port. Acestea rămân şi ele de explorat. Această cetate unde se muncea, se râdea, se plângea, se visa, se iubea cu treizeci şi cinci de secole în urmă apare încetul cu încetul din cenuşă şi din pietrele ponce.

„Într-o după amiază, povesteşte Frédéric Dumas, *Calypso* a ancorat la adăpostul capului Akrotirion, în faţa săpăturilor lui Marinatos, pe care unii din noi s-au dus să le viziteze. Pe terenul în pantă, la vreo sută de metri de mare, un vast acoperiş de tablă ondulată, susținut de stâlpi metalici, adăpostea un cartier de oraş din epoca minoică scos de sub cenuşă într-o stare destul de bună. Străduțele, micile piețe, căsuțele cu colturile din piatră cioplită, având un etaj, iar câteva două, erau acoperite, toate, cu o pulbere care farda şi dădea acelaşi aspect tuturor materialelor. Am urcat să vizităm micul sat care domină săpăturile. Şi acolo am fost foarte mirați regăsind aceleaşi căsuțe de jos, aceleaşi străduțe, aceleaşi mici piețe. Satul țăranilor de astăzi reproducea oraşul de acum trei mii cinci sute de ani în cele mai mici detalii ale sale şi la aceeaşi scară. Şi, dacă stai să te gândeşti, era cât se poate de firesc”.

Zidurile sunt construite cu o grijă cu totul deosebită; arhitectura aminteşte, fără nicio îndoială posibilă, minoicul târziu din Creta, în special prin folosirea pietrei calcaroase şi a

coloanelor de lemn. Bucăți de măslin, în „punctele strategice” ale pereților interiori şi exteriori ai caselor, dovedesc că în Thira, ca şi în Creta, constructorii asimilaseră tehnici de construcție antiseismice. Akrotiri, ca numeroase alte cetăți cretane sau egeene, trebuie să fi suferit de mai multe ori mâniile lui Poseidon *„Cel ce zguduie pământul”.*

Casele, uneori cu trei etaje, erau tencuite cu pământ, împodobite cu stucaturi şi pavate cu lespezi. S-au găsit resturi de scări. Toate sălile erau încărcate cu obiecte manufacturate. Se recunosc destul de uşor camerele de locuit, băile, sanctuarele domestice, depozitele familiale, ba chiar locurile de muncă (au fost scoase la lumină în special resturile unui război de țesut şi nenumărate scule din bronz). Totuşi, practic, n-a fost scoasă nicio bijuterie, nicio parură prețioasă. Şi, în timp ce la Pompei s-au descoperit aproape două mii de schelete omeneşti în cenuşă, la Akrotiri nu s-a găsit niciunul. Aceste ultime două remarci dovedesc în mod evident că locuitorii din Thira, înfricoşați de amploarea erupției vulcanului, şi-au părăsit insula înainte de explozia paroxistică ce a distrus complet întreaga civilizație minoică.

Este imposibil să se menționeze toate ustensilele de uz domestic care au fost recuperate, etichetate şi clasate de arheologi. Cele mai curioase au fost, poate, strecurătorile decorate cu frumoase spirale;

lighene împodobite cu rândunele; căni garnisite şi ele cu rândunici în zbor (corpul negru, gâtul roşu-brun, pântecele alb, coada foarte lungă: sunt rândunici obişnuite); căzi de baie împodobite cu delfini care se zbenguie în valuri, căni rotunde cu ciocul foarte lung; oale decorate cu ramuri de mirt, frunze de iederă, ramuri de caper, trestii etc.

În total, mii de vase, amfore şi diverse obiecte au fost scoase de sub cenuşă şi pietre ponce, curățate, clasate, fotografiate, desenate şi trimise în muzeele greceşti, îndeosebi la muzeul din Atena. Piesele care purtau inscripții erau numeroase: era vorba, în toate cazurile, de scrierea „lineară A" – ceea ce confirmă, dacă mai era nevoie, data probabilă a catastrofei din Santorin: în jurul anului 1500 î.e.n.

După ceea ce putem şti, la treizeci şi cinci de secole de atunci, evacuarea pare să fi avut loc în doi timpi: locuitorii din Santorin şi-ar fi părăsit insula după un cutremur de pământ foarte puternic; s-ar fi întors după câtva timp; şi au trebuit să-şi părăsească definitiv patria din cauza puterii înfricoşătoare a erupției vulcanice care o amenința. Ultima evacuare a intervenit probabil în primăvară – în orice caz înaintea recoltei, deoarece majoritatea chiupurilor cu provizii descoperite de arheologi sunt aproape goale.

Orice ar fi fost, ei au plecat în grabă, fiindcă au lăsat în urma lor o harababură nemaipomenită... N-au uitat niciun obiect de valoare, dar în

numeroase camere s-a găsit, talmeş-balmeş, ceea ce n-au putut probabil să încarce în corăbii: piulițe, pietre de moară pentru grâne, lămpi, greutăți de plumb gradate, vase de piatră şi de lut, linguri, cârlige de undită, flacoane de parfum, poterie de tot felul… Rânduri întregi de amfore răsar din cenuşă. Vase de pământ sau de piatră se îngrămădesc pe alocuri. Ici, cupe pentru libațiuni se învecinează cu oale decorate cu spice de orz; colo, o masă circulară, destinată probabil cultului, lasă să se vadă micile scobituri în care cei ce oficiau îşi depuneau ofrandele; într-o altă cameră sunt unelte de bronz, sau poterii superbe, ornamentate cu motive în spirală, sau vase împodobite cu motive „naturaliste" (rândunele, bâtlani, peşti, delfini, crini albi, flori stilizate, ferigi, crenguțe de salvie, frunze de iederă, ramuri de palmier, pământufuri de trestie, flori de brânduşă, rămurele de măzăriche…).

Dintre toate splendorile pe care arheologii le-au scos sau le mai scot de sub cenuşile Santorinului, cele mai uimitoare rămân picturile murale. În timp ce *Calypso* ridică ancora, şi lasă în urma ei Thira cea prăfoasă (unde au existat cândva păduri dese, păşuni înverzite, păsări, flori şi izvoare proaspete şi unde mânia vulcanului a prefăcut totul într-un pământ sterp, mineral, brun, alb şi gri), duc cu mine amintirea minunată a scenelor pe care artiştii minoici le-au fixat pe ziduri – şi pe care acum le poți admira la muzeul din Atena, unde

sunt păstrate. Culorile, protejate de cenuşa vulcanică perfect uscată şi lipsită de sare, par să fi fost puse ieri. (Vai! Ele se schimbă repede în aer liber, şi încă nu s-a rezolvat bine problema fixării lor definitive.)

Aceste opere de artă sunt de o finețe extraordinară. Toate culorile paletei figurează aici: nuanțele de roşu, negru şi alb domină totuşi. Cele de galben, verde şi bleu sunt mai rare. Gipsul pe care sunt aplicate este bogat în sfărâmături de scoici marine. Cel mai adesea, aceste panouri murale s-au prăbuşit şi s-au spart: arheologii se străduiesc să le reconstituie, şi este un puzzle uriaş la care trudesc. Fragmentele merg de la dimensiunea unei firimituri de pâine până la o latură de circa 1 metru. Până acum au fost dezgropați zeci de metri pătrați. Asamblarea lor în mari panouri abia începe: dr-ul Marinatos spunea că ar trebui construit un muzeu numai pentru frescele din Thira…

Una din primele picturi murale descoperite la Akrotiri a fost cea numită „Africana", care reprezintă un negru purtând un enorm cercel de aur, într-un decor de plaje şi de palmieri care n-a existat niciodată nici în Thira, nici în Creta. Se presupune că încăperea în care a fost descoperită această operă era un sanctuar.

Dar cea mai frumoasă frescă reconstituită actualmente are în centrul său „maimuța albastră". Acest animal şi mai mulți semeni de-ai

lui sunt pictați în momentul când o iau la fugă spre stâncile roşii ale unui vulcan, după ce (se presupune) au devastat o grădină; poate că sunt urmăriți de câini. Ultimul animal din ceată priveşte înapoi: capul său este deosebit de expresiv, albastru, conturat clar cu negru cu o linie albă pentru sprâncene; are barbă, ochiul este portocaliu, iar urechea roz. Pe jos, acoperind pământul, artistul oferă privirii o întreagă primăvară de flori admirabile stilizate: zambile, brânduşe, tufe de mirt, stuf... Pe cer zboară rândunici într-o mişcare superbă... Această temă picturală a maimuței, tipic minoică, se regăseşte în Creta, în special la Cnossos; dar, după părerea tuturor specialiştilor, „maimuța albastră" din Thira este cea mai frumoasă.

O altă pictură murală încântătoare este cea zisă a „primăverii", unde se regăsesc mai multe rândunele cu o mişcare grațioasă (una din ele pare să fi înhățat o insectă în plin zbor; iar alta parcă o auzi fluierând). Această operă e valoroasă mai ales prin magnifica înflorire a plantelor primă văratice care sunt reprezentate aici (stânjeneli, brânduşe, narcise, zambile) şi mai ales prin admirabilii săi crini, probabil din soiul *Lilium candidum,* care este spontan în Liban şi care era, poate, de asemenea în Creta în epoca de bronz.

Pictura zisă „boxerii" lasă să se vadă doi copii între şase şi opt ani, bănuiți a fi de origine aristocratică, gata să se bată cu pumnii. Sunt

dezbrăcați, neavând decât o fâşie îngustă de pânză în jurul coapselor şi un fel de şapcă (?) albastră. Pielea lor este colorată în ocru-roşu şi de sub ceea ce le acoperă capul ies mari bucle negre. În aceeaşi încăpere s-a găsit un alt zid împodobit, care reprezintă şase antilope oryx *(Oryx beisa);* această specie, astăzi limitată la Africa orientală, să fi trăit odinioară în Grecia? E puțin probabil.

Un panou lung, găsit în ceea ce se numeşte „casa amiralului", prezintă în schimb cerbi urmăriți de lei. Pe marea din apropiere, corăbii lungi (de factură egipteană) navighează în mijlocul delfinilor. Unii au vrut să vadă aici reprezentarea unei bătălii navale: este mult mai curând imaginea paşnică a unei scene protocolare – descrierea vizitei pe care un potentat egiptean o face unui print minoic... Poate să fie şi ilustrarea unei legende foarte vechi, potrivit căreia primii ocupanți ai Cretei au fost călăuziți până la insula muntelui Ida de către delfini...

Calypso a străbătut una din trecătorile care duc în afara calderei din Santorin. Ne încrucişăm drumul cu pescuitori de bureți în micile lor ambarcațiuni. Aceşti oameni reuşesc să mai smulgă mării câte ceva din care să o ducă de azi pe mâine. Se folosesc de costume de scafandru proaste, şi fiecare echipă îşi improvizează propriile reguli de decompresiune. Pe la patruzeci de ani, dacă au scăpat de pericolele accidentelor acute provocate de scufundări, sunt aproape toți minați

de artrită şi pe jumătate paralizați. Se împacă cu ideea că este prețul pe care trebuie să-l plătească pentru a recolta bureți.

Ce contrast cu frescele minunate pe care le-au pictat strămoşii lor! Unde a dispărut superba civilizație cretană a epocii de bronz, atât de sofisticată, atât de bogată, atât de frivolă, atât de plină de fantezie, atât de îndrăgostită de artă şi de frumusețe – estetică până-n vârful unghiilor? Îți vine greu să crezi că bieții locuitori de azi ai Thirei coboară în linie dreaptă din strămoşi atât de prestigioşi, care au fost negustori, pacifişti, sportivi, „libertini" şi care le acordau femeilor un statut cum nu le-a mai acordat vreodată nicio altă cultură antică (şi modernă!) …

Lovită de blestem, uitată până în aceşti din urmă ani, splendoarea minoică nu s-a făcut cunoscută decât prin mitologia, poemele şi legenda Atlantidei. De acum înainte, ea rămâne pentru totdeauna în memoria oamenilor.

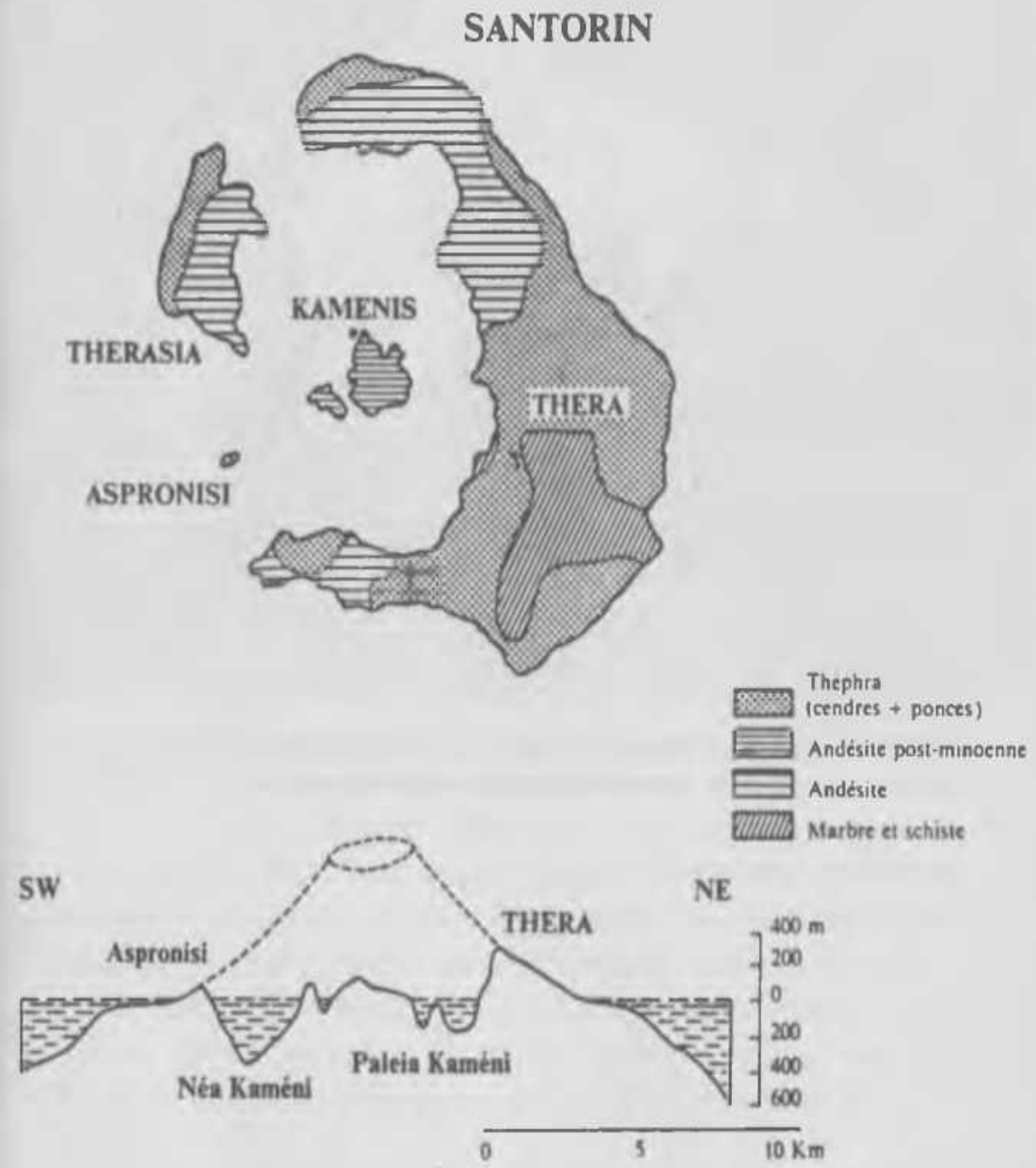

Harta geologică a Thirei şi secţiune a arhipelagului pe axa sud-vest – nord-est.

Harta insuliței Dia, cu localizarea taberei oamenilor de pe *Ulysse*, și cîteva din epavele descoperite de scufundătorii de pe *Calypso*.

ANEXE

EXTRASE DIN DIALOGURILE *TIMEU* ŞI *CRITIAS*[43]

Dialogul *Timeu*[44]

CRITIAS: Ascultă, dar, Socrate, o legendă, deşi foarte ciudată, însă întru totul adevărată, precum a spus odinioară Solon, cel mai înțelept dintre cei şapte înțelepți. El a fost ruda şi prietenul apropiat al lui Dropides, străbunicul meu, fapt pe care-l aminteşte adesea şi el însuşi în poeziile sale. I-a spus lui Critias, bunicul meu, iar bătrânul Critias mi-a transmis mie că faptele săvârşite de cetatea noastră, date acum uitării din pricina vremii şi a trecerii generațiilor de oameni, au fost mărețe şi uimitoare; dar dintre toate, una a fost cea mai măreață, pe care, amintind-o, putem arăta cum se cuvine recunoştința noastră şi, totodată, putem slăvi destoinic şi cu adevărat, tot atât de bine cum am face-o prin imnuri, pe însăşi zeița noastră la această sărbătoare...

---

[43] Textele lui Platon despre Atlantida (în tălmăcirea prof. G. F. Karpov, versiunea românească îngrijită de prof. univ. Maria Marinescu-Himu) sunt preluate din lucrarea *Atlantida* de N. F. Jirov, în româneşte de Irina Andreescu, îngrijire ştiințifică, note şi prefață de prof. univ. dr. docent Radu Vulpe, Editura ştiințifică, Bucureşti, 1967. *Nota trad.*

[44] *Op. cit,* p. 469 — 473. — *Nota trad.*

SOCRATE: Bine zici. Dar care este această faptă măreață despre care nu se mai vorbeşte, dar care a fost săvârşită într-adevăr de cetatea noastră şi pe care Critias a transmis-o dându-i crezare lui Solon?

CRITIAS: … Îți voi spune o veche legendă, pe care n-am auzit-o de la un tânăr, căci Critias avea pe atunci, după spusa lui, aproape nouăzeci de ani, iar eu abia împlinisem zece ani. Aceasta s-a întâmplat în a treia zi a Apaturiei[45], denumită Coureotis. Aceste serbări s-au desfăşurat pentru noi ceilalți copii după ceremonialul obişnuit şi s-au repetat şi de astă dată, căci părinții propuseseră premii drept recompensă pentru recitare. S-au spus atunci multe poezii şi din numeroşii poeți; iar ca o noutate pentru acea vreme mulți dintre noi, copiii, au cântat şi poezii ale lui Solon. Cu acest prilej, unul dintre tovarăşii de fratrie[46], care, într-adevăr, împărtăşea părerea aceea sau voia, de asemenea, să-l linguşească pe Critias, a spus că-l socoteşte pe Solon nu numai cel mai mare înțelept în celelalte privințe, dar şi în poezie cel mai nobil dintre toți poeții. Iar bătrânul, îmi aduc bine aminte, primind cu multă plăcere această observație, a zâmbit şi a spus: „Prietene

---

[45] După mitologia greacă, sărbătoare a fratriilor în cinstea lui Zeus, a Atenei (denumită şi Atena Apaturia), precum şi a lui Hefaistos, care se ținea în ultima zi a lunii Pyanepsion (octombrie) - *Nota trad.*

[46] Denumire dată în Grecia antică uniunii gentilice mai mici decât tribul - *Nota trad.*

Amynandros, dacă el nu s-ar fi îndeletnicit cu poezia în treacăt, ci serios, ca alții, şi ar fi prelucrat legenda pe care o adusese aici din Egipt şi dacă n-ar fi fost răscoalele şi celelalte urgii pe care le-a găsit aici la înapoiere şi care l-au silit să lase poezia, nici Hesiod, nici Herodot şi niciun alt poet n-ar fi fost, după părerea mea, mai vestit ca el".

„Ce legendă e asta, Critias?", a întrebat Amynandros. „Legenda despre cea mai măreață şi, pe bună dreptate, cea mai glorioasă dintre toate faptele, a răspuns el, şi această faptă a săvârşit-o într-adevăr cetatea noastră, decât că, din pricina vremii îndepărtate şi a morții celor care au săvârşit-o, istorisirea ei n-a ajuns la noi". „Povesteşte de la început, a zis acesta, ce, cum şi de la cine a auzit-o, ca legendă adevărată, Solon, după spusa lui".

În Egipt, a început el, în Deltă, al cărei unghi taie cursul Nilului, se află o regiune denumită Sais, iar cetatea principală a acestei regiuni este Sais, de unde era de fel şi regele Amasis. Locuitorii acestei cetăți au ca protectoare o zeiță, care, în limba egipteană, se numeşte Neit, iar în limba elenă, cum spun ei, Atena. Ei se socotesc adevărați prieteni ai atenienilor şi popor înrudit cu aceştia în oarecare măsură. Ajungând acolo, Solon, după spusa lui, s-a bucurat de mare cinste din partea locuitorilor. Întrebând despre întâmplările vechi pe preoții cei mai cunoscători în această privință a descoperit că nici el singur, nici altcineva dintre

eleni nu ştiau într-adevăr să spună nimic despre asemenea lucruri. Într-o zi, dorind să-i stârnească la o convorbire despre întâmplările vechi, Solon a început să istorisească despre vremurile de odinioară ale grecilor: a vorbit despre Foroneu, aşa-numitul cel dintâi, şi despre Niobe, apoi, după potop, despre Deucalion şi Pyrrha, cum ei s-au izbăvit, apoi despre urmaşii lor şi, socotind timpul, a căutat să stabilească câți ani au trecut de atunci. La care însă un preot foarte bătrân i-a spus: „O, Solon! Voi, elenii, ați fost întotdeauna copii şi nu există un elen bătrân”. Auzind asta, Solon a întrebat: „Cum aşa? Ce vrei să spui?” „Sunteți toți tineri cu sufletul, a răspuns el, pentru că nu aveți în suflet nicio părere veche, care să se sprijine pe o legendă veche şi niciun fel de cunoştințe încărunțite de vreme. Iar cauza este aceasta. Oamenii au suferit şi vor suferi multe şi felurite urgii; cele mai mari dintre ele sunt pricinuite de foc şi de apă, iar altele, de durată mai scurtă, de multe alte cauze. Aveți doar şi voi o legendă care spune că, odinioară, Faeton, fiul Soarelui, a pornit carul de foc al tatălui său, dar, neavând putere să-l îndrepte pe drumul ce-l urma tatăl său, a pârjolit totul pe pământ şi a murit singur, lovit de trăsnete. Asta se povesteşte, bineînțeles, sub formă de mit, dar sub acesta se ascunde adevărul că printre corpurile cereşti ce se mişcă în jurul Pământului se produce o deviere, iar la intervale mai lungi tot ce există pe Pământ dispare din

pricina furiei focului. Atunci cei care locuiesc în munți înalți şi în ținuturi secetoase mor în număr mai mare decât cei care trăiesc în preajma râurilor şi a mărilor. În ce ne priveşte, Nilul, care ne apără şi cu alte prilejuri, este izbăvitorul nostru şi în această urgie. Iar când zeii, pentru a curăți pământul, fi acoperă cu apă, scapă cei care trăiesc în munți, păstorii şi văcarii; în schimb, oamenii care trăiesc la voi prin cetăți sunt duşi în mare de şuvoaiele de apă.

În această țară însă apa nu se revărsa de sus peste câmpii nici atunci, nici în altă vreme, ci, dimpotrivă, venea toată, de obicei, de jos. De aceea şi din aceste pricini aici, precum se spune, totul se păstrează până la cele mai îndepărtate vremuri. Fapt este însă că în toate ținuturile, unde frigul sau arşița excesivă nu împiedică aceasta, trăiesc întotdeauna oameni, în număr mai mare sau mai mic: şi tot ce a fost minunat şi măreț sau remarcabil în alte privințe, la voi sau aici, sau în alt loc, despre care ajung veşti, este înscris din vremuri străvechi şi se păstrează aici, în temple. La voi, însă, şi la alții, de fiecare dată, de-abia se statornicesc scrierea şi alte mijloace trebuincioase (pentru acest scop) cetăților, că, după un anumit număr de ani, potopul ceresc se revarsă din nou asupra voastră, asemenea unei boli, lăsând în viață dintre voi numai pe cei neştiutori de carte şi neînvățați; aşa că voi parcă întineriți din nou, fără a mai păstra în amintire nimic din ceea ce s-a

petrecut în vremurile vechi. Iată şi acum, bunăoară, tot ce-ai povestit tu, Solon, despre vechile voastre seminții se deosebeşte prea puțin de poveştile pentru copii: mai întâi, voi nu țineți minte decât un singur potop al lumii, pe când până atunci au fost câteva potopuri; apoi, voi nu ştiți că în țara voastră a existat un popor minunat şi desăvârşit, de la care v-ați tras, şi tu şi voi toți, cu cetatea voastră, când nu mai rămăsese de la el decât o sămânță neînsemnată. Acest lucru voi nu l-ați ştiut, căci vreme de multe generații, partea rămasă a poporului a părăsit această lume fără să cunoască scrierea. Căci odinioară, Solon, până la marea urgie a potopului, atenienii de azi au avut o cetate puternică în treburi de oaste, dar osebit de puternică prin legile ei, deosebite în toate privințele. Ei i se pun în seamă cele mai mărețe fapte şi cea mai bună întocmire obştească din toate câte – potrivit ştirilor ajunse la noi – au existat sub soare".

Când a auzit asta, Solon, după propria lui spusă, s-a mirat şi i-a rugat cu toată stăruința pe preoți să-i povestească pe rând şi în amănunțime totul despre faptele străvechilor lui concetățeni. „Nu-ți voi ascunde nimic, Solon, a răspuns preotul, ci voi povesti, cu dragă inimă, şi pentru tine, şi pentru cetatea voastră, şi pentru zeița care a luat sub a ei oblăduire şi cetatea voastră, şi pe a noastră, a noastră având un trecut de peste 1000 de ani, căci ea a format sămânță pentru voi de la Geea şi

Hephaistos. Cetatea voastră este de dată mai nouă, iar de atunci de când ea a păşit spre o viaţă civilizată sunt, după cele scrise în cărţile sfinte, opt mii de ani. Cât priveşte pe concetăţenii tăi, care au trăit acum nouă mii de ani, voi arăta, pe scurt, legile lor şi cele mai măreţe dintre faptele săvârşite de ei. Amănunţit însă le vom vedea într-un ceas de răgaz, altă dată cândva, luând scrierile înseşi. După legile de aici, îţi poţi da seama care erau legile lor, căci aici vei găsi acum multe din cele ce erau pe atunci la voi: vei găsi, întâi şi-ntâi, clasa preoţilor, osebită de celelalte caste; apoi, clasa artiştilor, care lucrează aparte la fiecare artă, fără a le amesteca una cu alta; pe urmă, casta păstorilor, vânătorilor şi agricultorilor; de altminteri şi clasa oştenilor, precum vezi, este deosebită de celelalte caste, şi legea îi sileşte pe aceşti oameni să nu aibă grijă de nimic, decât de treburile de oaste. Ei au şi aceleaşi feluri de arme – scuturi şi suliţe – cu care noi am început, cei dintâi dintre locuitorii Asiei, să ne înarmăm la povaţa zeiţei, care a învăţat întâia oară acest lucru atât pe oamenii din această ţară, cât şi pe cei de la voi. Cât priveşte înţelepciunea, vezi ce grijă a arătat aici, de la bun început, legea, deschizând toate drumurile spre cunoaşterea lumii, chiar până la ştiinţele învăţăturii şi grijii pentru sănătate, cu folosirea acestor cunoştinţe divine pentru ţelurile omenirii, şi însuşindu-şi toate celelalte ştiinţe ce au legătură cu acestea. O

asemenea întocmire şi rânduială a întemeiat zeița în acele vremuri, dăruindu-le vouă celor dintâi; ea a ales şi locul pentru viața voastră – acela din care vă trageți –, după ce s-a încredințat că aerul sănătos de acolo va naşte bărbați dintre cei mai înțelepți.

Îndrăgind şi războiul, şi înțelepciunea, zeița a ales (acolo) locul menit să dea pe bărbății care îi erau cei mai de trebuință şi pe el l-a populat mai întâi. Şi iată că voi ați trăit acolo, folosind asemenea legi şi desăvârşind mereu buna voastră întocmire, aşa încât ați întrecut prin orice virtute pe toți oamenii, precum şi se cuvenea să o faceți ca fii şi discipoli ai zeilor.

Uimitoare sunt descrierile – păstrate aici – ale numeroaselor şi măreților fapte săvârşite de cetatea voastră, dar una îndeosebi este mai presus de toate ca măreție şi vitejie. Scrierile spun că, odinioară, cetatea voastră a înfrânat o mare putere ce se îndrepta cutezător dinspre Marea Atlantică asupra întregii Europe şi asupra Asiei [47] deopotrivă. Atunci această mare era navigabilă, pentru că în fața gurii ei, pe care voi o numiți, în felul vostru, Coloanele lui Hercule, se găsea o insulă. Această insulă era mai mare decât Libia şi Asia la un loc şi de la ea se deschidea navigatorilor accesul spre alte insule, iar de la acele insule spre

---

[47] Este vorba de Asia cunoscută de vechii greci, respectiv Asia Mici. — *Nota trad.*

întreg continentul opus, cu care era mărginită acea adevărată mare. Căci în partea interioară a gurii despre care vorbim marea apare (numai) ca un golf, ceva asemănător cu o intrare îngustă, iar aceea (ce este în partea exterioară) se poate numi adevărata mare, după cum pământul ce o înconjură se poate numi, pe bună dreptate, un continent adevărat şi întreg. Pe această insulă Atlantida s-a alcătuit un mare şi puternic stat de regi, a căror putere se întindea asupra întregii insule, asupra multor alte insule şi asupra unor părți ale continentului. Afară de asta, ei stăpâneau şi în partea de aici Libia până în Egipt şi Europa până în Tyrrhenia[48]. Statul întreg concentrându-şi toate eforturile şi-a pus în gând să subjuge dintr-o singură lovitură şi tara voastră, şi pe a noastră, şi toată întinderea de pământ de dincoace de gură. Atunci, Solon, Oştile cetății voastre s-au impus tuturor prin eroismul şi energia lor. Întrecându-i pe toți în curaj şi în iscusința procedeelor de luptă, cetatea voastră a luptat când în fruntea elenilor, când a ținut piept de una singură, din nevoie, şi a înfruntat mari primejdii, atunci când alții dădeau înapoi. Dar, în cele din urmă, biruindu-i pe duşmanii care atacau, a ridicat un trofeu, împiedicându-i să subjuge pe cei ce nu fuseseră încă subjugați şi cucerind, fără

---

[48] Tyrrhenia (mai târziu Etruria) este denumirea dată de autorii antici Italiei occidentale. — *Nota trad.*

doar şi poate, libertatea pentru noi toți, care trăim îndeobşte dincoace de Coloanele lui Hercule. După aceea însă, când s-au petrecut îngrozitoare cutremure de pământ şi potopuri, într-o singură zi şi o noapte de urgie, întreaga voastră oaste a fost înghițită de pământ şi însăşi insula Atlantida a dispărut, scufundându-se în mare. De aceea şi marea de acolo este acum nenavigabilă şi nu poate fi cercetată: navigația este împiedicată de o mare cantitate de noroi petrificat, pe care insula scufundată l-a lăsat în urma sa.

Dialogul *Critias*[49]

CRITIAS: Dragul meu Hermocrate, tu eşti pe locul doi, fiindcă e altul înaintea ta: iată de ce mai faci încă pe viteazul, dar vei afla în curând dacă treaba e uşoară. Oricum, trebuie să se dea ascultare imboldurilor şi încurajărilor tale şi, în afară de zeii pe care i-ai numit, mai cheamă-i în ajutorul meu şi pe ceilalți, şi mai cu seamă pe Mnemosina. Fiindcă se poate spune că tot ceea ce este mai însemnat în povestirea mea depinde de ea. Dacă voi izbuti, într-adevăr, îndeajuns să-mi reamintesc şi să vă istorisesc cuvintele rostite odinioară de preoți şi transmise aici de Solon, sunt aproape sigur că această adunare va fi de părere că mi-am îndeplinit bine treaba. Este ceea ce voi

---

[49] *Op. cit,* p. 473 — 480. — *Nota trad.*

face acum şi fără zăbavă.

Înainte de toate, să amintim că au trecut aproape nouă mii de ani de când, după cum dezvăluie preoții egipteni, a avut loc războiul dintre toți locuitorii de dincolo şi de dincoace de Coloanele lui Hercule. Despre acest război trebuie să vorbim acum mai amănunțit. În fruntea uneia din părți se afla această cetate şi, aşa cum se spune, ducea tot acel război, iar în fruntea celeilalte părți se găseau regii insulei Atlantida. Insula Atlantida, aşa cum v-am mai spus, a fost cândva mai mare decât Libia şi Asia, iar acum, după prăbuşirea ei în urma cutremurelor de pământ, a rămas în locul ei un mâl de netrecut, care îi împiedică pe navigatori să pătrundă de aici în marea exterioară, astfel că aceştia nu pot să meargă mai departe. În cursul povestirii mele, vă voi descrie pe rând, când şi unde va fi prilejul, numeroasele popoare barbare şi toate triburile elene, care erau pe atunci. Dar, mai întâi, trebuie să vă vorbesc despre atenienii de atunci şi despre duşmanii lor, cu care ei au luptat, să arăt puterea unora şi a altora şi întocmirea lor obştească...

(Urmează descrierea străvechiului stat atenian, a situației lui geografice şi a organizării lui, pe care, neavând nicio legătură cu Atlantida, o omitem).

Să vedem acum care era situația duşmanilor lor şi cum s-a rânduit ea de la bun început, dacă memoria nu mă va înşela în ceea ce am auzit încă

pe când eram copil, ca să vă împărtăşesc şi vouă, prieteni, ştirile despre aceasta.

Dar mai înainte trebuie să mai fac o scurtă observație: să nu vă mire dacă veți auzi adesea nume greceşti la barbari. Iată motivul. Dorind să folosească această legendă pentru un poem al său, Solon a căutat înțelesul numelor şi a descoperit că egiptenii au fost cei dintâi care au scris această istorie reproducând-o în limba lor; de aceea şi el, pricepând înțelesul fiecărui nume, l-a tălmăcit şi l-a scris în limba noastră. Tocmai aceste însemnări au fost la bunicul meu şi sunt la mine şi astăzi, şi eu le-am recitit în copilărie. Deci, dacă veți auzi nume întocmai ca la noi, să nu vă mirați, căci cunoaşteți motivul.

Povestirea lungă a început atunci cam aşa:

Potrivit celor spuse mai înainte despre împărțeala zeilor făcută prin tragere la sorți, ei au împărțit tot pământul în ținuturi, mai mari sau mai mici, rânduindu-şi altare şi ofrande; Poseidon a primit în stăpânire prin tragere la sorti insula Atlantida şi şi-a aşezat acolo, într-un loc anumit din insulă, urmaşii născuți de o soție muritoare. Iată cum arăta acest ținut. De la țărmul mării se întindea, spre mijlocul insulei, pe tot cuprinsul ei, o câmpie, cea mai frumoasă dintre toate câmpiile şi destul de roditoare, precum se spune. Pe câmpie, tot spre mijlocul insulei, la o depărtare de

vreo cincizeci de stadii[50] se afla o colină, nu prea mare ca întindere. Pe această colină locuia unul din oameni, care se născuse acolo din pământ chiar de la început, pe nume Evenor, împreună cu Leucip, soția lui. Ei au avut o singură fiică, numită Clito. Tânăra fată era la vârsta de măritiş când i-au murit amândoi părinții. Poseidon s-a îndrăgostit de ea, a luat-o de soție şi a împrejmuit de jur-împrejur cu o îngrăditură puternică colina pe care ea locuia, durând, una după alta, centuri mari şi mici, rând pe rând din apa mării şi din pământ, şi anume două din pământ şi trei din apă, pretutindeni la o depărtare egală una de alta, ca şi cum le-ar fi croit din mijlocul insulei, aşa încât acea colină a devenit inaccesibilă pentru oameni; căci pe atunci nu existau încă nici corăbiile, nici navigația. Iar el însuşi, ca zeu, a amenajat fără trudă această insulă din mijloc, făcând să țâşnească din pământ două izvoare: unul cu apă caldă, altul cu apă rece, şi să crească din pământ, în cantitate suficientă, hrană de tot felul. A avut şi a crescut cinci perechi de gemeni de sex bărbătesc şi a împărțit întreaga insulă Atlantida în zece părți, întâiului născut din prima pereche de gemeni i-a dat casa mamei, cu ținutul din jur, cel mai mare şi cel mai bun, şi l-a pus rege peste ceilalți, iar pe ceilalți i-a făcut arhonți, căci a dat fiecăruia în stăpânire un număr mare de oameni şi un ținut

---

[50] Aproape 9 km — *Nota trad.*

întins. A dat tuturor nume: celui mare, devenit rege, i-a dat un nume de la care şi-a primit denumirea şi întreaga insulă şi marea, numită Atlantică, căci numele întâiului fiu, devenit rege atunci, era Atlas. Celuilalt geamăn i-a revenit prin tragere la sorti partea de la marginea insulei, în preajma Coloanelor lui Hercule, adică acea parte a ţării care astăzi se numeşte Gadeira şi care în greceşte se numea Eumelos, iar în limba băştinaşă Gadeiros. Acest nume a fost dat ulterior acestui întreg ţinut. Fiilor din a doua pereche le-a dat numele, unuia de Ampheres, iar celuilalt de Euaimon; celor din a treia pereche, întâiului născut numele de Mneseus, iar celui de-ai doilea născut numele de Autochton; celor din a patra pereche, întâiului născut numele de Elasippos, iar celui de-ai doilea născut numele de Mestor; în sfârşit, fiilor din a cincea pereche, celui mai mare numele de Azaes, iar celui mai mic numele de Diaprepes.

Ei toţi şi urmaşii lor au trăit acolo vreme de multe generaţii stăpânind, de asemenea, multe alte insule din mare şi întinzându-şi stăpânirea, precum am spus mai înainte, chiar până în Egipt şi în Tyrrhenia, asupra unor locuri din partea noastră interioară. Neamul lui Atlas a fost numeros şi de seamă. Prin regii, care erau întotdeauna cei mai în vârstă din familie şi care transmiteau întotdeauna puterea lor tot celor mai în vârstă urmaşi, el şi-a păstrat regatul vreme de

multe generații şi a adunat bogății uriaşe, cum încă niciodată nu avuseseră până atunci regii şi cum greu ar fi să se adune cândva după aceea. Ei aveau la îndemână tot ce se făcea atât în cetate, cât şi în celelalte locuri din țară. Multe lucruri le primeau, e adevărat, din alte țări, mulțumită puterii lor (mari), dar insula însăşi dădea şi mai multe lucruri pentru nevoile vieții: în primul rând, toate metalele cu duritate sau cele ce pot fi supuse cu uşurință la topire (se referă la plumb) şi care se extrag din mine, o rocă al cărei nume acum nu se mai cunoaşte, existase atunci, nu numai cu numele, ci şi ca substanță denumită oreichalcon, care se scotea din pământ în multe locuri din insulă şi care, după aur, avea cel mai mare preț la oamenii din acea vreme. Apoi ea dădea din belşug tot ce dă pădurea pentru lucrările meşterilor; acelaşi lucru şi în privința animalelor: ea le hrănea din belşug, atât pe cele domestice, cât şi pe cele sălbatice. În insulă era chiar o numeroasă specie de elefanți, căci hrana se găsea acolo din belşug, nu numai pentru toate celelalte animale, ce trăiesc în bălți, lacuri şi râuri sau în munți şi ce se hrănesc în câmpii, ci şi pentru acest animal, care, prin firea lui, este cel mai mare şi cel mai mâncăcios. Pe lângă aceasta oferea întreaga bogăție de plante aromate pe care le produce şi azi pământul în orice parte a lui, fie că e vorba de rădăcini ori ierburi, plante ori esențe extrase din flori sau fructe. Apoi fructe moi şi fructe uscate, ce

ne slujesc de hrană, şi toate acelea ce le folosim ca dresuri şi le numim, în parte, îndeobşte, legume, şi acel fruct lemnos ce dă băutură, şi hrană, şi alifie, şi acel fruct de pomi, greu de păstrat, ce a apărut pe lume pentru desfătare şi plăcere, şi acele fructe ce te uşurează de sat, plăcute omului ostenit, fructe ce le dăm după masă; şi toate acestea, cât timp a stat sub soare, insula le dădea sub formă de roade nespus de frumoase şi fără de număr. Primind toate aceste daruri din partea pământului, locuitorii insulei au durat în tară şi temple, şi palate regale, şi porturi, şi arsenale, şi toate celelalte, înfrumusețând restul tării în următoarea ordine: Întâi şi-ntâi, au întins poduri peste toate centurile de apă ce înconjurau vechea cetate-mamă şi au deschis drum dinspre şi spre palatul regal. Iar palatul regal l-au durat de îndată, chiar de la început, în acest lăcaş al zeului şi al urmaşilor, iar apoi regii preluându-l unul de la altul şi împodobind ceea ce era deja împodobit, fiecare a căutat să întreacă, pe cât era cu putință, pe înaintaşul său până ce au împodobit acest palat astfel, încât el impresiona privirile prin măreția şi frumusețea lucrărilor. Pornind de la mare, au săpat, până la ultima centură exterioară, un canal lung de cincizeci de stadii, lat de trei plethre[51] şi adânc de o sută de picioare[52] şi au deschis astfel

---

[51] 1 plethru = 29,6 m. — *Nota trad.*

[52] 1 picior = 0,3m - *Nota trad.*

drum din mare spre această centură, ca într-un port, iar gura canalului au lărgit-o într-atât, încât cele mai mari corăbii puteau intra în ea. De asemenea, au săpat, în direcția podurilor, prin valurile de pământ ce despărțeau centurile de apă, treceri atât de largi, încât cu o triremă să se poată ajunge dintr-o centură în alta, şi au acoperit astfel aceste treceri, încât navigația să se facă jos, căci valurile de pământ aveau o înălțime îndeajuns de mare deasupra mării. Cea mai mare dintre centuri, în care dăduseră drumul la apa mării, avea o lățime de trei stadii; centura de pământ, care urma după ea, avea aceeaşi lățime. În a doua pereche de centuri, cea de apă avea două stadii în lățime, iar cea de pământ avea aceeaşi lățime ca şi centura de apă. Centura ce înconjura insula cea mai din mijloc avea o lățime de un stadiu. Iar insula pe care se afla palatul regal avea un diametru de cinci stadii. Au împrejmuit cu un zid de piatră, de o parte şi de alta, şi această insulă, şi centurile, şi podul lat de un plethru, şi au durat pretutindeni, lângă capetele podurilor şi ale trecerilor spre mare, turnuri şi porți. Piatra au scos-o de jur-împrejur, şi de sub insula aşezată la mijloc, şi de sub centuri, din partea exterioară şi interioară a lor: una era albă, alta neagră, alta roşie; şi, scoțând piatra, au făcut totodată două arsenale maritime înlăuntrul peşterii, acoperite deasupra de stânca însăşi. Unele din construcții le-au făcut simple, iar altele pestrițe, amestecând

pietrele pentru desfătarea ochiului şi lăsându-le să-şi arate frumusețea lor firească. Au îmbrăcat cu aramă, folosind-o drept mastic, zidul de lângă ultima centură exterioară, pe toată circumferința sa, zidul interior l-au poleit cu cositor argintiu, iar zidul împrejmuitor al acropolei l-au îmbrăcat cu orichalc ce strălucea ca văpaia focului.

Palatul regal dinăuntrul acropolei era rânduit astfel: la mijloc fusese lăsat acolo, inaccesibil, templul sfânt dedicat lui Clito şi lui Poseidon, înconjurat de jur-împrejur de o îngrăditură de aur, acela în care, odinioară, ei zămisliseră şi dăduseră naştere la generația de zece prinți. În acel loc se aduceau, în fiecare an, fiecăruia din ei, din toate cele zece ținuturi, ofrande potrivite cu vremea. Templul lui Poseidon însuşi avea o lungime de un stadiu, o lățime de trei plethre şi o înălțime proporțională; înfățişarea lui însă avea ceva barbar. Au acoperit pe dinafară cu argint acest edificiu, în afară de extremități; extremitățile le-au acoperit cu aur. Pe dinăuntru se înfățişa privirilor tavanul căptuşit cu fildeş şi împodobit cu aur, argint şi orichalc; restul – pereții, coloanele şi pardoseala – l-au îmbrăcat de jur-împrejur (numai) cu orichalc. Înăuntru au înălțat, de asemenea, idoli de aur: pe zeu, care, stând într-un car, mâna şase cai înaripați, iar, din pricina mărimii sale, atingea cu creştetul capului tavanul, şi în jurul lui, aşezate pe delfini, o sută de Nereide, căci pe vremea aceea oamenii credeau că numărul

lor era de o sută. Înăuntrul templului se aflau şi multe alte statui pe care oamenii simpli le închinaseră zeului. Iar lângă templu, afară, stăteau statuile de aur ale tuturor fețelor îndeobşte şi ale soțiilor, şi ale tuturor urmaşilor ce se născuseră din cei zece regi, ca şi ale fețelor simple, şi din cetatea propriu-zisă, şi din țările din afară, ce ei le stăpâneau. De altminteri, şi altarul pentru ofrande se potrivea întru totul, prin mărimea şi împodobirea sa, cu această măreție a templului, şi palatul regal corespundea bogăției podoabelor aflate în sanctuar.

Ei trăgeau foloase din cele două izvoare de apă rece şi apă caldă, ce dădeau apă din belşug, şi aveau, fiecare, de la fire, un gust plăcut şi erau foarte bune de băut; au durat în jurul lor case şi au sădit arbori, potriviți pentru soiul apelor, şi au făcut alături bazine de apă, unele sub cerul liber, altele acoperite, pentru băi calde pe timp de iarnă, osebit pentru familia regală şi osebit pentru oamenii simpli, aparte pentru femei şi aparte pentru cai şi celelalte animale de lucru, dând fiecăruia rânduiala potrivită. Apa ce se scurgea de acolo au îndreptat-o spre crângul lui Poseidon – un pâlc de copaci de toate felurile, care, mulțumită rodniciei pământului, ajunseseră de o frumusețe şi o înălțime neobişnuite – şi au trimis-o, prin canale, în direcția podurilor, în centurile (de apă) exterioare. Acolo, pe cele două insule inelare, erau numeroase temple în cinstea multor zei, de

asemenea, numeroase grădini şi gimnazii, şi pentru bărbaţi, şi, aparte, pentru cai; şi, între altele, în mijlocul celei mai mari din insule aveau un hipodrom foarte bun, pentru maneje pentru cai, lat de un stadiu şi lung cât întreaga circumferinţă. Lângă el, pe ambele părţi, se aflau locuinţele străjerilor (menite) pentru cea mai mare parte a strajei. Cei mai de credinţă aveau poruncă să facă de strajă pe insula cea mică şi mai apropiată de acropolă, iar celor dovediţi cu cea mai mare credinţă fată de stăpâni li se atribuiseră locuinţe chiar în incinta acropolei, în jurul palatului regal.

Arsenalele erau pline de trireme şi prevăzute toate, îndeajuns, cu toate cele trebuincioase triremelor. Aşa erau rânduite toate lângă palatul regilor. Dar cel ce trecea de porturi, care erau trei, mai întâlnea un zid, care, pornind de la mare, se întindea de jur-împrejur peste tot, la o depărtare de cincizeci de stadii de centura cea mai mare şi de port, şi-şi închidea cercul la gura canalului aşezat lângă mare. În tot acest spaţiu se aflau o mulţime de case, iar canalul şi portul principal erau pline de corăbii şi de neguţători veniţi de pretutindeni, şi din mulţimea lor, zi şi noapte, se ridicau strigăte şi zgomote de toate felurile.

Aşadar, am redat aproape totul, în conformitate cu tradiţia despre cetatea principală şi despre tot ce are legătură cu acea veche locuinţă; acum voi căuta să-mi amintesc şi povestirea despre restul

tării, cum era natura ei şi cum era ea organizată. Întâi şi-ntâi tot acest ținut era, după cum se spune, foarte înalt şi abrupt dinspre mare; întreaga câmpie de lângă cetate, care înconjura cetatea şi care, la rândul ei, era înconjurată de jur-împrejur de munți, ale căror povârnişuri se terminau în mare, era netedă şi întinsă şi avea în întregime o formă alungită, (întinzându-se) într-o direcție pe trei mii de stadii, iar la mijloc, de la mare în sus, pe două mii de stadii. Acest ținut era orientat, de-a lungul întregii insule, spre sud şi era apărat dinspre nord de vânturi. Munții care îl înconjurau erau vestiți pe atunci prin faptul că depăşeau toți munții existenți, şi ca număr, şi ca mărime, şi ca frumusețe, şi aveau multe sate cu numeroşi locuitori, râuri, lacuri şi păşuni cu hrană îndeajuns pentru toate animalele domestice şi sălbatice, precum şi păduri ce se deosebeau prin belşugul şi varietatea copacilor şi prin materialul bogat pentru producerea tuturor lucrurilor îndeobşte şi a fiecărui lucru în parte.

Datorită acțiunii naturii şi efortului depus de mulți regi de-a lungul unei îndelungi perioade, acea câmpie a suferit următoarele transformări: acolo unde laturile se îndepărtau de la linia dreaptă s-a îndreptat această neregularitate prin săparea unui şanț care înconjura câmpia. Mărturiile în privința adâncimii, lățimii şi lungimii lui sunt de necrezut; (este de necrezut) ca, afară de alte lucrări, să fi fost şi o asemenea lucrare

făcută de mâini; dar să vă redau ce-am auzit. El era săpat în adâncime la un plethru; lățimea lui era pretutindeni de un stadiu şi era astfel săpat de jur-împrejurul întregii câmpii, încât măsura în lungime până la zece mii de stadii. El primea torenții ce coborau din munți şi, întrucât ocolea de jur-împrejur câmpia astfel încât se apropia din ambele părți de cetate, le dădea putință să se verse în acest fel în mare. Dinspre munți erau săpate de la el, prin câmpie, canale drepte, late de aproape o sută de picioare, care erau dirijate din nou în şanțul ce ducea spre mare; ele erau aşezate la o depărtare de o sută de stadii unul de altul. Cu ajutorul lor, ei transportau spre cetate lemnul tăiat în munți şi aduceau, de asemenea, cu corăbiile şi alte produse, după anotimp, pe ramificații transversale săpate din canal în canal şi în direcția cetății. Ei strângeau de două ori pe an roadele pământului, folosind în timpul iernii apele cerului, iar vara apa pe care o dădea pământul, prin canale.

În privința puterii militare, se cerea ca fiecare district să dea o căpetenie dintre oamenii buni pentru a duce războiul în câmpie; mărimea unui district ajungea până la o sută de stadii, iar în totul erau şaizeci de mii de districte. Dimpotrivă, dintre locuitorii munților şi ai celorlalte locuri din țară se adunau un număr nemărginit de oameni, dar ei toți erau împărțiți în acele districte, la căpetenii, după ținut şi după sate. O căpetenie

trebuia să dea pentru război doi cai cu călăreți, a şasea parte dintr-un car de luptă, din numărul de zece mii de care; apoi un atelaj cu doi cai, fără scaun, cuprinzând un oştean pedestru cu arme uşoare, şi, afară de acest oştean, un vizitiu pentru ambii cai; doi oşteni cu arme grele, câte doi arcaşi şi doi aruncători cu praştia, câte trei aruncători de pietre, cu arme uşoare, şi trei sulițaşi şi patru marinari în echipajul celor o mie două sute de corăbii. Aceasta era alcătuirea militară a cetății regale; la celelalte nouă însă lucrurile erau rânduite, la fiecare, altminteri, şi ne-ar trebui multă vreme ca să vorbim despre ele.

Cât priveşte organele puterii şi răspunderea (lor), s-au statornicit chiar de la început următoarele. Fiecare din cei zece regi era stăpân în ținutul său, aflat pe lângă propria lui cetate, asupra oamenilor şi a celei mai mari părți a legilor, pedepsind şi condamnând la moarte pe cine voia; vaza de care se bucura un rege în fața celuilalt şi relațiile ce se statorniceau între ei erau reglementate pe baza decretelor lui Poseidon, precum le transmiteau legea şi inscripțiile scrise încă de strămoşi pe o coloană de orichalc ce se afla în mijlocul insulei, în templul lui Poseidon. Acolo ei se adunau, pe rând, când la cinci, când la şase ani, cinstind, deopotrivă, şi numărul cu soț, şi cel fără soț, şi, o dată adunați, se sfătuiau asupra treburilor comune sau cercetau dacă cineva n-a săvârşit vreo greşeală şi judecau. Dar, înainte de a începe

judecata, ei îşi dădeau unul altuia următoarea chezăşie. După ce, în număr de zece, rămâneau singuri în templul lui Poseidon şi se rugau zeului ca ei să prindă ofranda ce-i era pe plac, porneau, fără fier, numai cu bâte şi cu laturi, la prinderea taurilor ce păşteau în libertate şi aduceau taurul prins la coloană şi-l înjunghiau pe vârful acesteia, deasupra inscripțiilor. Iar pe coloană, afară de legi, era (scris) un jurământ ce prezicea mari nenorociri celor neascultători. Aşadar, o dată săvârşită jertfirea după legile lor, pe când ofereau ca ofrandă toate mădularele taurului, ei aruncau, pentru fiecare, câte un cocoloş de sânge închegat într-un vas în care făcuseră mai întâi un amestec, iar restul, după ce curățau coloana, azvârleau în foc. Pe urmă, scoteau din vas, cu nişte cupe de aur, şi, turnând pe foc, jurau că vor judeca după legile înscrise pe coloană şi vor pedepsi dacă cineva a săvârşit mai înainte o fărădelege, şi că nici pe viitor nu vor călca nimic din cele prescrise şi că nici nu vor cârmui singuri şi nici nu vor da ascultare cârmuitorului altminteri decât în sensul îndeplinirii legilor părinteşti. După ce fiecare dintre ei făcea un asemenea legământ pentru sine şi pentru neamul său, bea şi depunea cupa în sanctuarul zeului şi, în sfârşit, se aşeza la masă şi îndeplinea celelalte obligații între timp se întuneca şi focul de jertfă începea să ardă mai slab, iar ei toți se îmbrăcau, pe cât era cu putință, în haina cea mai frumoasă de un azuriu închis şi, în toiul

nopții, după ce stingeau toate focurile din jurul sanctuarului, se aşezau pe pământ în fața cenuşei ofrandei la care făcuseră legământ şi judecau sau erau judecați, dacă cineva învinuia pe careva dintre ei că a călcat legea. Iar sentințele date le scriau, când se lumina, pe o tablă de aur şi o depuneau, împreună cu mantiile, pentru aducere aminte. Mai erau şi alte multe legi, deosebite pentru fiecare ținut, cu privire la drepturile regilor, dar cea mai de seamă era aceea care prevedea ca ei să nu ridice niciodată armele unul împotriva altuia şi să sară cu toți în ajutor dacă, într-o cetate, cineva dintre ei şi-ar fi pus în gând să nimicească familia regală, ca să ia laolaltă, asemenea strămoşilor, hotărârile cu privire la război şi la alte fapte, lăsând cârmuirea supremă familiei lui Atlas. De asemenea, un rege nu avea dreptul să condamne la moarte pe niciuna din rudele lui, dacă mai mult de jumătate din numărul de zece regi nu erau de aceeaşi părere în această privință.

Această forță atât de mare şi de puternică ce s-a arătat în acele locuri, zeul a organizat-o şi a îndreptat-o împotriva locurilor de aici tocmai din următoarele motive: de-a lungul a multor generații, câtă vreme au mai avut în ei destulă natură divină, ei au rămas supuşi legilor şi s-au purtat prietenos cu zeitatea înrudită. Căci felul lor de a gândi era drept şi cu adevărat înalt şi arătau smerenie şi înțelepciune față de întâmplările

obişnuite ale vieții, ca şi în raporturile dintre ei. De aceea, privind cu dispreț totul, afară de virtute, ei socoteau drept o povară bogăția care constă fie în aur, fie în alte bunuri; nu se lăsau ademeniți de averi, nu-şi pierdeau capul din pricina lor şi nu deveneau robii lor. Ei îşi dădeau bine seama că aceste bogății sporesc numai atunci când printre ei se cultivă virtutea ce izvorăşte dintr-o înțelegere. Elementul divin din ei s-a destrămat cu timpul, dispărând până la urmă, deoarece s-a amestecat prea mult cu elementul uman. Acesta ajungând preponderent, iar ei nemaiputând suporta povara fericirii au ajuns să ducă o viață indecentă şi celui ce este în stare să desluşească aceasta venindu-i mai multă minte să se înțelepțească. În chipul acesta, în fața celui ce putea să judece au apărut ca oameni decăzuți, deoarece dintre cele mai prețioase bunuri ale lor pierduseră pe cele mai alese şi mai frumoase; şi, dimpotrivă, în ochii celor incapabili de a vedea şi a înțelege în ce constă viața cu adevărat fericită, le apăreau ca cei mai aleşi şi mai fericiți oameni, tocmai când erau stăpâniți de patima de a-şi spori prin orice mijloace bogățiile şi puterea lor. Însă Zeus, domnul zeilor, care domneşte potrivit legilor, ca o ființă în stare să desluşească aceasta, a luat seamă că bunul popor a ajuns într-o stare jalnică şi, hotărând să-l pedepsească, pentru ca el, dându-şi seama, să devină mai modest, i-a adunat pe toți zeii în lăcaşul lor cel mai de cinste, ce se află în mijlocul

lumii întregi şi deschide o privelişte asupra a tot ce a primit soarta naşterii, şi adunându-i le-a zis…

(Aici se termină brusc textul dialogului *Critias,* care a ajuns până în zilele noastre.)

GLOSAR

ABIOTIC

Se spune despre un mediu lipsit de orice formă de viață (din cuvântul grecesc *bios,* „viață”, şi *a* privativ). Se spune de asemenea despre un factor ecologic ne-viu (lumină, căldură etc.)

ACROTERĂ

Vârful unui obiect. În arhitectură, acest cuvânt desemnează soclurile dispuse în vârful sau la extremitățile laterale ale frontoanelor şi care servesc drept suporturi pentru diverse ornamente (statui, vase etc.).

AGORĂ

Principala piață publică în vechile cetăți greceşti. Era locul unde se aduna poporul pentru a delibera în sistemele de democrație directă.

APLIZIE

Moluscă gasteropodă denumită vulgar „iepure de mare”. Familia aplizidelor aparține subordinului opistobranhiatelor.

APNEE

Oprirea momentană a respirației (din cuvântul grecesc *pnein,* „a respira”, şi *a* privativ). *Scufundare în apnee*: scufundare fără echipament de scafandru, singurele rezerve de aer fiind cele din plămâni.

ARISTOTEL

Celebru filosof grec, născut la Stagira, mort la Chalcis (384–322 î.e.n.). Fiul lui Nicomah, discipol

al lui Platon*, preceptor şi prieten al lui Alexandru cel Mare, întemeietorul şcolii peripatetice şi al Liceului, a fost supranumit „Prinţul filosofilor”. În afara operelor sale filosofice, morale, politice, logice şi fizice (*Metafizica; Organon; Poetica; Retorica; Etica nicomahică; Politica; Fizica;* etc.), a lăsat numeroase scrieri de ştiinţe naturale, care fac din el întemeietorul anatomiei şi fiziologiei comparate şi primul clasificator al animalelor marine *(Istoria animalelor).*

ASTENOSFERĂ

Pătură situată în interiorul Pământului, imediat sub litosferă, de unde urcă magma vulcanilor şi care, prin plasticitatea sa, permite mişcarea plăcilor superficiale (vezi *Tectonica* plăcilor).*

ASTROLAB

Instrument care serveşte la măsurarea poziţiei aştrilor şi a înălţimii lor deasupra orizontului.

AVEN

Puţ natural într-un platou calcaros, datorat prăbuşirii tavanului unei peşteri subterane.

BACON

(Francis Bacon de Verulan, 1561–1626). Filosof şi cancelar al Angliei, născut şi mort la Londra, autor al lucrării *Novum Organum,* în care pune bazele ştiinţei moderne şi în special ale metodei experimentale – ca reacţie la logica scolastică.

BENTONIC

Se spune despre un animal care trăieşte pe fundul mării sau al apelor dulci. Totalitatea

animalelor bentonice constituie *bentos*-ul.

BIOSFERĂ

Acest cuvânt desemnează, în funcție de autor, fie pătura subțire a Pământului unde viața e posibilă (între scoarța terestră şi atmosferă), fie totalitatea ființelor vii (microorganisme, plante şi animale).

BRAHIOPODE

Clasă de nevertebrate marine cu cochilie bivalvă şi cu două brațe pe laturile gurii. Se cunosc mulți reprezentanți fosili, formele actuale fiind foarte puține ca număr.

BRIOZOARE

Filum de animale acvatice fixate, care se înmulțesc prin înmugurire şi trăiesc în colonii, prevăzute cu un tub digestiv în formă de V şi cu tentacule bucale. Numele lor (din cuvintele greceşti *bruon,* „muşchi", şi *zoon,* „animal") face aluzie la aspectul de muşchi de pământ al coloniilor lor. Se împart în general în două clase: endoprocte şi ectoprocte.

BRONZ (EPOCA DE)

Nume dat perioadei protoistorice de răspândire a tehnicilor de fabricare a acestui metal în bazinele Orientului Apropiat şi Mediteranei şi care corespunde, în linii mari, celei de a doua treimi a mileniului al doilea î.e.n.

BUFFON

(Georges-Louis Leclerc, conte de), naturalist francez născut la Montbard şi mort la Paris (1707–1788), autor al monumentalei lucrări *Istoria*

naturală şi al unui tratat de geologie intitulat *Despre epocile naturii.*

CALDERA

Acest cuvânt portughez (se scrie şi „caldeira”) înseamnă „căldare” şi desemnează, în vulcanologie, o depresiune rezultând din distrugerea unui con vulcanic, în urma unui paroxism exploziv.

CALIMAH

Poet şi învățat alexandrin din secolul al III-lea î.e.n. A condus Biblioteca din Alexandria şi a scris vreo 800 de cărți, dintre care cele mai multe n-au ajuns până la noi.

CAPRINE

Grup de animale asemănătoare cu capra şi cuprinzând, în afara acesteia din urmă, caprele de stâncă, caprele sălbatice etc. Familia bovidelor, ordinul rumegătoarelor.

CENUŞĂ

Minuscule particule minerale azvârlite de centrul de erupție al vulcanilor, care pot să urce foarte sus în atmosferă şi să acopere regiuni întregi cu o pătură groasă de mai mulți centimetri şi chiar de mai mulți metri.

CNOSSOS

Capitala Cretei minoice, unde se ridica cel mai vast şi mai frumos palat din insulă (de mai multe ori mărit şi reconstruit în secolele al XVI-lea şi al XV-lea î.e.n.). Acolo a condus britanicul A. J. Evens în 1900 celebrele săpături care au permis

să se înțeleagă importanta civilizației cretane din epoca de bronz.

CRITIAS

Intitulat şi *Atlantida,* acest dialog neterminat al lui Platon pare să continue *Republica* şi *Timeu* şi să preceadă *Legile.* Partea esențială o constituie descrierea raporturilor mitice dintre cetatea Atenei primitive şi Atlantida, ale cărei instituții şi obiceiuri fac obiectul unor ample analize.

DERIVA CONTINENTELOR

Teorie geologică sugerată mai întâi de francezul Elisee Redus şi desăvârşită, la începutul secolului al XX-lea, de germanul Wegener, potrivit căreia continentele moderne rezultă din fragmentarea şi dispersarea bucăților unui mare continent primitiv unic, numit Pangea. Teoria tectonicii plăcilor a reluat şi a dezvoltat această ipoteză, dându-i o explicație fizică.

DIODOR DIN SICILIA

Istoric grec contemporan cu Iisus Christos, autor al unei foarte prețioase *Biblioteci istorice* în care sunt adunate numeroase cunoştințe, anecdote şi legende despre lumea antică.

ECOSISTEM

„Unitatea" de bază în ecologie. Ecosistemul cuprinde ansamblul mediului natural şi al speciilor vii care îl populează. Se disting marile ecosisteme, sau macroecosisteme (de exemplu: Marea Mediterană), ecosistemele medii, sau mezoecosisteme (de exemplu: golful Nisa) şi micile

ecosisteme, sau microecosisteme (de exemplu: o stâncă din golful Nisa).

ELENISTIC

Se spune despre perioada istorică ce ține de la campaniile lui Alexandru cel Mare până la cucerirea Greciei de către Roma. Adjectivul se aplică de asemenea stilului artistic deosebit care caracterizează această epocă tulbure, dar plină de idei şi de realizări.

GIRELĂ

Gen de peşti teleosteeni, cuprinzând nişte peşti frumoşi, lungi de vreo douăzeci de centimetri şi strălucitor colorați. Specia *Julis vulgaris* este comună în Mediterana şi trebuie să figureze în orice ciorbă pescărească bună.

GLACIAȚIE

Perioadă geologică de răcire climatică ce se caracterizează prin extinderea calotelor polare şi prin înaintarea ghețarilor. Ultimele trei glaciații, numite după afluenți ai Dunării, sunt Mindel, Riss şi Würm.

GORGONĂ

Tip de coral din familia gorgonidelor şi din ordinul octocoralierilor (clasa antozoare), caracterizat prin coloniile sale de polipi foarte ramificați şi prin scheletul său făcut dintr-o substanță cornoasă. GRAMINEE

Familie de plante monocotiledonate, cu frunze în general alungite şi flori mici grupate în spiculețe. Sunt „ierburile” pajiştilor din care unele,

selecționate, au dat cerealele (grâu, secară, orz, ovăz, porumb etc.). Se mai scrie şi „graminacee”.

GREGAR

Se spune despre o specie care trăieşte în grupuri numeroase. Gregarismul poate să fie permanent, dar şi temporar – favorizat, în special, de apropierea anotimpului reproducerii.

HERODOT

Supranumit „părintele istoriei”, acest istoric grec născut la Halicarnas (c. 484 – c. 425 î.e.n.) a grupat în *Istoriile* sale aproape toate informațiile istorice şi geografice ale timpului său – la care a adăugat, fără să creadă prea mult în ele, numeroase legende egiptene, persane şi cimeriene.

HESIOD

Unul dintre cei mai vechi poeți greci (secolul al VIII-lea î.e.n.), născut probabil în Beotia, dar, poate, legendar. Îi sunt atribuite mai multe opere cu caracter religios, didactic sau moral: *Munci şi zile; Teogonia; Scutul lui Hercule.*

HOMER

Cel mai ilustru poet grec, autorul *Iliadei* şi *Odiseei,* a cărui existentă este legendară, dar pentru care şapte oraşe greceşti revendică onoarea de a se fi născut acolo. Lucrările moderne, îndeosebi lingvistice, par să demonstreze că *Iliada* şi *Odiseea,* poeme eroice de inspirație cretană şi micenianâ, compuse pe la mijlocul secolului al VIII-lea î.e.n., nu sunt scrise de aceeaşi mână. Iar *Imnuri homerice* şi *Batrahomiomahia* ar fi şi ele

compuse de un alt poet, deşi îi sunt atribuite în mod tradițional aedului orb din Kos.

LABELUM

La orhidee, petală inferioară mare cu forme şi culori ciudate, care imită uneori perfect aspectul unei insecte *(Ophrys).*

MAGMĂ

Termen desemnând substanțele în fuziune care se întâlnesc în scoarța terestră. Magma străbate scoarța prin fisuri şi scapă sub formă de lavă prin centre de erupție. În funcție de proveniență, ea poate fi foarte fluidă şi bazaltică sau, dimpotrivă, vâscoasă: în acest din urmă caz, datorită gazelor pe care le închide sub ea în timpul erupției, poate să creeze condiții producerii unei explozii formidabile.

MICENIAN

Civilizația micenianã, care a avut ca centre Micene, Tirint şi Orchomene, a înflorit în urma civilizației cretane, pe care a asimilat-o din plin. A ajuns la apogeu între 1400 şi 1200 î.e.n.

MINOIC

Referitor la Minos, rege legendar al Cretei antice. Civilizația minoică, o civilizație strălucită, este împărțită în mod curent de către arheologi în minoică *veche* (între 3000 şi 2100 î.e.n.), minoică *medie* (2100–1580) şi minoică *recentă* (1580–1200).

M.I.T.

Inițiale pentru *Massachusetts Institute of*

Technology.

MOLUŞTE

Filum de animale caracterizate în special prin corpul lor moale acoperit cu o manta care secretă adeseori o cochilie calcaroasă. Se disting cinci clase principale: amfineurieni (chitoni), gasteropode (melci de livadă, conuşi, Murex), scafopode (Dentalium), lamelibranhiate sau bivalve (stridii, midii) şi cefalopode (calmari, sepii, caracatițe).

MUREX

Gen de moluşte gasteropode cuprinzând numeroase specii din mările temperate şi calde, cu cochilia spiralată, ornamentată cu țepi şi prelungită cu un tub lung. Din aceşti Murex din Mediterana extrăgeau anticii purpura, cu care îşi vopseau țesăturile în roşu închis.

NIŞĂ ECOLOGICĂ

Loc de încadrare a unei specii vii într-un lanț alimentar, într-un ecosistem. Rechinul şi delfinul, mari carnivore, ocupă aceeaşi nişă ecologică, cu toate că nu aparțin aceleiaşi clase zoologice.

PĂŞUNAT EXCESIV

Accident ecologic care apare atunci când consumul unei populații de ierbivore (rumegătoare etc.) depăşeşte capacitățile de înnoire ale vegetației locale. Ținuturile vizate sunt transformate treptat în deserturi, iar procesul este accelerat şi mai mult de tropăitul animalelor, de eroziunea provocată de ploi etc.

PH

Potențial de hidrogen. Acest indice permite să se exprime concentrația ionilor de hidrogen dintr-o soluție. Cu cât acesta din urmă conține mai mulți ioni H, cu atât e mai acidă. Prin definiție, apa pură posedă un pH egal cu 7. Mediile unde pH-ul este inferior lui 7 sunt acide, cele care au mai mult de 7 sunt bazice.

PIATRĂ PONCE

Rocă vulcanică foarte poroasă şi foarte uşoară, varietate de feldspat ortoclaz.

PINDAR

Poet liric grec, născut la Cynoscephales, mort la Argos (521–441 î.e.n.). Ale sale *Ode triumfale, sau Epinicia,* împărțite în *Olimpice, Pitice, Nemeice* şi *Istmice,* reprezintă una din culmile poeziei universale.

PLATON

Celebru filosof grec, născut la Egina, mort la Atena (429–347 î.e.n.). Discipol al pitagoreicilor, apoi cel mai de seamă elev al lui Socrate, a întreprins, după moartea maestrului său (399), o serie de călătorii în Egipt, Sicilia şi Italia. Îşi ține prelegerile în grădinile lui Academos (de unde numele de Academie care i s-a dat şcolii lui). A încercat să aplice prin intermediul lui Denis din Siracusa teoriile sale politico-filosofice. A scris mai ales magnificele sale *Dialoguri,* în care îşi dezvoltă idealismul lui sistematic *(Banchetul; Fedra; Apologia lui Socrate; Criton; Gorgias; Theetet;*

Parmenide; Republica; Timeu; Critias; Legile; etc.).

PLETHRU

Măsură de lungime grecească, reprezentând a şasea parte dintr-un stadiu, adică 100 de picioare sau 30 de metri în unitățile actuale.

PLINIU CEL BĂTRÂN

(Caius Plinius Secundus). Naturalist latin, născut la Como în 23 e. N.; care a redactat monumentala *Istorie naturală* în care a notat tot ce se ştia pe atunci în domeniile astronomiei, fizicii, zoologiei, botanicii, medicinii şi agriculturii. A murit asfixiat de vaporii rezultați din erupția Vezuviului pe care venise s-o observe în 79. Nepotul său, Pliniu cel Tânăr, s-a remarcat mai ales prin *Scrisori,* care au rămas celebre.

PLUTARH

Istoric şi moralist grec, născut şi mort în Beotia (c. 45–50–125 e. N.). A scris mai multe lucrări reunite sub titlul *Scrieri morale,* dar este cunoscut îndeosebi prin *Vieți paralele* ale oamenilor iluştri ai Greciei şi ai Romei.

POSIDONIU

Istoric şi filosof stoic, născut în Siria (135–50 î.e.n.). A ținut prelegeri la Rodos (unde a fost maestrul lui Cicero), apoi a devenit ambasador la Roma.

RĂPITOARE

Vechi ordin de păsări caracterizate prin gheare şi cioc puternice şi încovoiate, dar care sunt împărțite astăzi în două ordine foarte distincte:

răpitoare diurne, sau falconiforme (erete, acvilă, şoim, vultur etc.), şi răpitoare nocturne, sau strigiforme (bufnită, cucuvea etc.).

REG

Întindere deşertică acoperită cu pietrişuri. Marele reg saharian ocupă sute de kilometri pătraţi.

RIFT

Acest cuvânt englezesc, care înseamnă „crăpătură”, este folosit de geologi pentru a desemna marile fisuri ale scoarţei terestre, pe unde magma, venită din adâncimi, se extrude şi provoacă deriva* continentelor.

RÂNDUNICA DE MARE ROŞIE

Nume dat, din cauza culorii lor, mai multor specii de peşti aparţinând genului Trigla (rândunica de mare, rândunica de mare bot-de-furcă etc.)

SAFO

Poetă greacă. A trăit în insula Lesbos în secolele VII – VI î.e.n. A scris ode, imnuri, elegii şi epitalamuri care, din nefericire, în cea mai mare parte nu ne-au parvenit. Potrivit unei tradiţii îndoielnice, ar fi fost o curtezană şi preoteasă a dragostei „safice”.

SCOARŢA TERESTRĂ

Pătură periferică a globului, corespunzând partial litosferei. Este constituită din mari plăci mobile (vezi *Tectonica* plăcilor).*

SOCRATE

Ilustru filosof grec (468–399 î.e.n.), născut la Alopece (Atica) şi mort la Atena. Maestru al lui Alcibiade, adversar al sofiştilor, n-a lăsat nimic scris. Nu cunoaştem învățătura lui decât din *Dialogurile* celor doi celebri elevi ai săi, Platon* şi Xenofon. Ironiile lui la adresa celor puternici, spiritul caustic, lipsa de respect au sfârşit prin a deranja autoritățile care l-au acuzat de impietate şi l-au silit să se omoare, dându-i să bea o cupă cu cucută. Filosofia lui, al cărei ton rămâne preponderent ironic, se vrea o „moaşă a spiritului" (maieutica). Deviza lui este citată adeseori: *Gnéothi séauton,* „Cunoaşte-te pe tine însuti".

SONAR

Siglă din englezescul: *SOund NAvigation and Ranging,* aparat militar de detecție a submarinelor în imersiune. Astăzi, acest cuvânt e aplicat tuturor sistemelor de ecolocație (localizarea unor obiecte sub apă prin analiza ecoului undelor emise) şi în special celor cu care sunt înzestrate în mod natural anumite animale (cetacee, diverse pinipide). SPIROGRAF

Vierme marin, anelidă polichet sedentar, a cărui înfățişare seamănă puțin cu cea a unei „flori". Trăieşte într-un tub (peduncul) pe care îl secretă şi din care lasă să iasă tentacule (parapode) dispuse în buchet.

STADIU

La greci, măsură de lungime având 600 de picioare de 30 de centimetri, adică 180 de metri.

STRABO

Geograf grec, născut în Cappadocia (c. 58 î.e.n. – c. 21 sau 25 e. N.), autor al unei mari *Geografii,* remarcabilă prin precizia descrierilor, cât şi prin importanta care se dă în ea relațiilor dintre țări şi oameni.

TECTONICA PLĂCILOR

Teorie geologică unificatoare, potrivit căreia vulcanismul, cutremurele de pământ şi deriva* continentelor se explică prin divizarea scoarței* terestre în şase mari plăci principale, mobile unele în raport cu altele. Interacțiunea a două plăci dă naştere la seisme, la manifestări magmatice, şi provoacă înălțarea bruscă a unui lanț de munți. Liniile de separare ale plăcilor sunt situate în marea lor majoritate în ocean: este vorba de dorsalele medio-oceanice, pe unde magma bazaltică scapă de sub litosferă.

TEODOLIT

Instrument folosit în geodezie pentru măsurarea unghiurilor sau pentru evaluarea distantelor zenitale.

TIMEU

Dialog în care Platon* evocă prima oară mitul Atlantidei şi care conține rezumatul teoriei *ideilor* autorului.

TUCIDIDE

Cel mai renumit istoric grec (c. 460 – c. 395 î.e.n.), dublat de un stilist inegalabil. Este cunoscut îndeosebi pentru opera sa *Istoria*

războiului peloponesiac.

VIOLET

Animal marin din clasa urocordatelor şi familia ascidiilor, a căror carne este foarte apreciată de pescarii din Mediterana.

Bibliografie

APOLODOR, *Bibliotheca.*

Etienne F. BERLIOUX, *Les Atlantes, Histoire de l'Atlantis et de l Atlas primitif, ou Introduction a l'histoire de l'Europe,* Leroux, Paris, 1883.

J. B. BORY DE SAINT-VINCENT, *Essai sur les lies Fortunes et Antique Alanpique...* Paris, 1803.

Pierre CARNAC, *L 'Histoire commence a Bimini,* Robert Laffont, Paris, 1973. Jacques-Yves COUSTEAU şi Alexis SIVIRNE, *Calypso,* Robert Laffont, Paris. 1978.

DIODOR DE SICILE, *Bibliothâque historique,* trad. Ferdinand Hoefer, Hachette, Paris, 1865. (DIODOR DIN SICILIA, *Biblioteca istorică,* trad, de Radu Hfncu şi Vladimir Iliescu, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1981.)

Ignatius DONNELY şi Edgerton SIKES, *Atlantis: The Antediluvian World,* New York, 1959.

Mircea ELIADE, *Le Mythe de l'lemel Retour. Arc hit) pes et repetitions,* Gallimard, Paris, 1949, Sir A. EVANS, *The Palace of Minos,* Macmillan, 1921–1936.

F. FOUQUIi, *Santorin et ses eruptions,* Paris, 1879.

K. T. FROST, „The 'Critias' and Minoan Crete", *Journal of Hellenic Studies,* 1913.

R. FURNEAUX, *Krakatoa,* Londra, 1965.

A. G. GALANOPOULOS şi BACON, *L 'Atlantide,*

la virili derriire la ligende, Paris, 1949.

Jean GATTEFOSSE şi Claudius ROUX, *Bibliographte de l Atlantide et des questions cormexes,* Lyon, 1926.

Paul GliROUDET, *Les Rapaces diumes et nocturnes d'Europe,* Delachaux et Niestle, Neuchâtel, Suisse, 1965.

F. GIDON, *Les Submersions atlantiques (irlando-amicaines) de l'âge du bronze et la question de I'Atlantide,* Memoires de l'Academie des Sciences, Caen, 1914. Michel DE GRfeCE, *La (râie ipave de I'Atlantide,* Julliard, Paris, 1971.

Bruce C. HEEZEN şi Dragoslav NINKOVITCH, *Santorini Tephra,* Londra, 1965. HESIODE, *Thiogonie. Les Travaux et les Jours,* trad. Paul Mazon, Les Belles Lettres, Paris, 1972. (HESIOD, *Opere,* trad., studiu introductiv şi note de Dumitru T. Burtea, Editura Univers, Bucureşti, 1973.)

Serge HUTIN, *Les Civilisations inconnues,* Fayard, Paris, 1961.

J. IMBELLONI şi A. VIVANTE, *Le Livre des Atlantides,* Payot, Paris, 1942. Gilbert LAFFORGUE, *La Haute Antiquiti, des origines a 550 avantjisus Christ,* Histoire universelle. Larousse de Poche, Paris, 1969.

H. Spencer LEWIS. *Manuel rosicrucien,* Editions rosicruciennes, Villeneuve-Saint- Georges, 1958.

S. MARINATOS, *La Crite et la Grice mycinienne,* Atena, 1969.

S. MARINATOS, *Les Ligendes rovales de la Crite*

minoenne. Revue archeologique. 1949.

S. MARINATOS, *On the Legend of Atlantis,* Cretica Chronica IV, 1950.

S. MARINATOS, "The Volcanic Destruction of Minoan Crete", *Antiquity,* vol. 13, 1939.

James W. MAVOR, Jr., *Voyage en Atlantis,* New York, 1969.

P. L. PAGE, *The Santorini Volcanos and the Desolation of Minoan Crete,* The Society for the Promotion of Hellenic Studies. Londra, 1970.

PAL'SANIAS, *Călătorie în Grecia,* trad, de Maria Marinescu-Hâmu. Editura ştiinţifică. Bucureşti. 1974.

PLATON, *Timie, Critias,* trad. Emile Chambty, Garnier-Flammarion, Paris, 1969. *(Timeu. Critias,* în N. F. Jirov, *Atlantida,* trad, de Irina Andreescu, îngrijire ştiinţifică, note şi prefaţă de prof. Dr. Docent Radu Vulpe. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967.)

N. PLATON, *Crite,* 1966.

PLUTARQUE. *Les Vies des hommes illustres, Thisie.* (PLUTARH, *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri, Teseu,* trad, de Paul Ioanide. Litografia naţională Ralian Samitca, Craiova, 1882).

G. POISSON, *L Atlantide de\ani la science,* Payot, Paris, 1945.

PROCLUS, *Commentaires sur le Timie.*

SAINTE BIBLE (La) trad uite en. Franqais sous la direction de l'Ecole biblique de Jerusalem, Denoel, 1955. (*Biblia,* trad, de Vasile Radu şi Gala

Galaction. Fundația pentru literatură şi artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1938.)

STRABO, *Geografia.*

Haroun TAZIEF. F, *Quand la terre tremble,* Fayard, Paris, 1962. (*Ctndpămintul se cutremură,* trad, de Paul B. Marian, Editura ştiințifică, Bucureşti, 1966.)

Haroun TAZIEFF, *Les Volcanset la dive des continents,* P. U. F., Paris, 1972. *(Vulcanii fi deriva continentelor,* trad, de Sanda Mihăescu-Cârsteanu, Editura ştiințifică, Bucureşti, 1991).

A. TSERSTEVENS, *Le Piple des lies Atlantides,* Art ha ud. Paris.

Emily VERMEULE, *Greece in the Bronze Age,* University of Chicago Press, 1964.

Emily VERMEULE, *The Promise of Thera,* The Atlantic Monthly, dec. 1967.

Hartmut WALTER. *Falcons of a Princess,* articol.

Hartmut WALTER, *Eleonora s Falcon and Mediterranean Bird Migration: A Unique Predator-Prey System above the Sea,* propunere de lucru pentru studierea spațiului. Gladys Davidson WEINBERG şi Al, *The Antikythera Shipwreck Reconsidered,* trad, of the American Philosophical Society, vol. 55. Part 3, Philadelphia. 1965.

ARTĂ PLASTICĂ ● DICŢIONARE
LITERATURĂ BELETRISTICĂ
RELIGIE ● OMUL ŞI NATURA ● ISTORIE
MUZICĂ ● TEATRU ● CINEMA
ISTORIE ŞI CIVILIZAŢIE

Biblioteca UNIVERSALIA

ATLANTIDA... Puţine mituri au făcut să viseze atît de mult oamenii. Splendorile şi misterele anticei metropole cu ziduri de bronz au fascinat generaţii de poeţi, istorici, romancieri. Continentul înghiţit de ape a fost localizat... aproape cam peste tot pe Pămînt, din Scandinavia în Africa, din Mongolia în Antile. Şi dacă adevărata Atlantidă s-ar afla în Mediterana ? Şi dacă ar fi vechea civilizaţie minoică distrusă de explozia cataclismică a vulcanului din Santorin, în secolul al XV-lea î. e. n., şi înghiţită de cenuşa şi valul seismic monstruos ? Comandantul Cousteau şi echipa sa încearcă să verifice această ipoteză.

ISBN 973-566-017-2

Lei 260